

I. ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ

УДК 911.3

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.59.3-13>

Смирнов Ігор Георгійович,
доктор географічних наук, професор
Тсуї Джібо

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна, e-mail: smyrnov_ig@ukr.net
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

*АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ
ПАНДЕМІЇ COVID -19*

Метою дослідження є розкрити проблеми розвитку туристичного потенціалу військового туризму в Україні в сучасних умовах, у тому числі під впливом пандемії Ковід-19.

Методика дослідження. Полягає насамперед у знаходженні аналізі та узагальненні матеріалів відповідних джерел як українською так і іноземними (англійською, польською мовами). Також застосований метод порівняння, зокрема у характеристиці туристичного потенціалу Лінії Арпада та Лінії Молотова. Використані статистичні методи при підготовці таблиць.

Результати. Дослідження відображають, по-перше, потенційний туристичний ресурс періоду перебування м. Кам'янця-Подільського у статусі столиці Соборної Української Держави (УНР та ЗУНР) під час визвольних змагань 1917-1920 рр.; по-друге, туристичний потенціал оборонних об'єктів часів II Світової війни на прикладі Лінії Арпада (яка була збудована угорцями, але зараз знаходиться в Україні) та Лінії Молотова (яка була збудована СРСР на тодішній території України, але зараз знаходиться у Польщі); нарешті, по-третє, вплив пандемії Ковід-19 на розвиток ресторанного бізнесу, як складника туристичної галузі, в Україні, Києві та інших містах.

Наукова новизна. Полягає в характеристиці ресурсного потенціалу військового туризму на прикладі Кам'янця-Подільського, як столиці Соборної України під час визвольних змагань у 1917-1920 рр., а також у виконанні порівняльної характеристики Лінії Арпада та Лінії Молотова як ресурсної бази для розвитку військового туризму в Україні та країнах-сусідах (Польща, Угорщина). Цей матеріал розглядається у зв'язку з впливом пандемії Ковід-19 на туризм, зокрема на ресторанну галузь.

Практична значимість. Реалізується через характеристику подій та об'єктів військової історії України для розвитку військового туризму як його ресурсної бази та активнішого використання у внутрішньому та транскордонному туристичному обміні, зокрема в умовах пандемії Ковід-19. Практична значимість статті має пряме відношення до розвитку туризму у м. Кам'янці-Подільському, де рекомендується активніше задіяти минуле цього міста як столиці Соборної України під час визвольних змагань у розвитку туризму у місті та на Поділлі, зокрема в екскурсійній діяльності (розробити та впровадити нові екскурсії відповідної тематики), військово-історичних реконструкціях та іграх тощо з відповідним маркетингово-реklamним забезпеченням. Те саме можна пропонувати і у випадку туристичного використання Лінії Арпада в Україні (для українських, угорських та туристів з інших країн) та Лінії Молотова (для активізації українсько-польського туристичного обміну).

Ключові слова: військовий (воєнний) туризм, туристично-ресурсний потенціал, столиця Соборної України, Лінія Арпада, Лінія Молотова, ресторанний бізнес, пандемія, Ковід-19

UDC 911.3

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.59.3-13>

Smyrnov Igor Georgiyovich,
Doctor of Geography Sciences, Professor
Tsui Jibo

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
e-mail: smyrnov_ig@ukr.net
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: smyrnov_ig@ukr.net

*ACTUAL PROBLEMS OF MILITARY TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE UNDER COVID-19
PANDEMIC CONDITIONS*

The aim of the study is to reveal the problems of development of the tourist potential of military tourism in Ukraine in modern conditions, including the influence of the Covid-19 pandemic.

Research methodology. It consists first of all in finding analysis and generalization of materials of relevant sources in both Ukrainian and foreign languages (English, Polish). The method of comparison is also used, in particular in the characterization of the tourist potential of the Arpad Line and the Molotov Line. Statistical methods were used in the preparation of tables.

Results. The research reflects, first, the potential tourist resource of the period of Kamianets-Podilskyi's stay in the status of the capital of the United Ukrainian State (UPR and WUPR) during the liberation struggles of 1917-1920; secondly, the tourist potential of World War II defense facilities on the example of the Arpad Line (which was built by the Hungarians but is now in Ukraine) and the Molotov Line (which was built by the USSR in the then territory of Ukraine, but is now in Poland); thirdly, the impact of the Covid-19 pandemic on the development of the restaurant business as a component of the tourism industry in Ukraine, Kyiv and other cities.

Scientific novelty. It consists in characterizing the resource potential of military tourism on the example of Kamianets-Podilskyi, as the capital of United Ukraine during the liberation struggle in 1917-1920, as well as in performing a comparative characteristic of the Arpad Line and the Molotov Line as a resource bases for military tourism development in Ukraine and neighboring countries (Poland, Hungary). This material is considered in connection with the impact of the Covid-19 pandemic on tourism, in particular on the restaurant industry.

Practical significance. Implemented through the characterization of events and objects of military history of Ukraine for the development of military tourism as its resource base and more active use in domestic and cross-border tourism exchange, in particular under the Covid-19 pandemic influence. The practical significance of the article is directly related to the development of tourism in Kamianets-Podilskyi, where it is recommended by us to more actively use the past of this city as the capital of the United Ukraine during the liberation struggle for tourism development in the city and Podillya region, in particular in excursion activities (new excursions on relevant topics), military-historical reconstructions and games, etc. with appropriate marketing and advertising support. The same can be recommended in the case of tourist use of the Arpad Line in Ukraine (for Ukrainian, Hungarian and tourists from other countries) and the Molotov Line (to intensify the Ukrainian-Polish tourist trans-border exchange).

Keywords: military tourism, tourist resource potential, the capital of the United Ukraine, Arpad Line, Molotov Line, restaurant business, Covid-19 pandemia.

Relevance of research topic. More than a century has passed since proclamation of Kamyanets-Podilskyi the capital city of the UPR, and the further away from these events, the greater interest represents every detail of the establishment of Ukrainian statehood. So the period of Kamyanets-Podilskyi's staying in the status of the capital of the UPR provides great opportunities for development of military-patriotic tourism, which are not fully discovered now.

Formulation of the problem. Kamyanets-Podilsky, which is mentioned first among the tourist wonders of Ukraine, is known generally for Ukrainian and foreign tourists, because of its historical fortress from the XV-XVIII centuries of Polish-Turkish origin (more correct - a castle, because in the Middle Ages the inaccessible fortress represented the whole city) [17,418-420]. But the tourist potential of the city is far from exhausted, since the Ukrainian Liberation Competitions of 1917 - 1920 gave it the opportunity to become for a long time (about 1 year) the capital of the UPR and ZUPR (Soborna (United) Ukraine) with full implementation of the capital functions and the availability of all relevant structures. Almost all the buildings where they were situated, have remained in the city until our time and are directly related to the activities of the most famous heads of the UPR and ZUPR, first of all, the Head of the Directoriate and the Chief Commander of the UPR Army Simon Petliura. All these facts should be reflected on the image and development of tourist flows and brands of this destination, especially as in the world practice (USA, China) tourism brands are sometimes created artificially, cities change their names according to tourist demand [3]. In Kamianets-Podilskyi there is nothing to think of and to change - its days, as the capital of the UPR and ZUPR (that is, United Ukraine), have left in itself both photo-documentary and material - architectural heritage. It's impossible not to use this heritage in order to diversify the tourist offer of the city in the direction of priority development of national-patriotic and military-patriotic tourism in modern conditions of independent Ukraine.

Analysis of recent researches and publications. A study of the source-base of the article revealed that there are many publications, but they are mostly historical nature - without any connections to tourism. One can refer, first of all, to online sources [1; 2; 13; 14; 16; 18], as well as to guidebook "Kamyanets - the last capital of the UPR" [19], Polish - language [2; 10] and other sources [3; 17]. Sources [4-6,7,9,15] devoted to the military-tourist potential of the Arpad Line and the Molotov Line are found mainly in Ukrainian-language and Polish-language sources. Problems of restaurant business development in Ukraine in the Covid-19 epidemic are reflected in the materials of the current press and Internet materials [8, 11,12].

Forgotten capital of the United Ukrainian State: capacity for military-patriotic tourism development in city of Kam'yanets-Podilskyi. One can say that Kamyanets-Podilsky became the capital of the Soborna (United) Ukrainian State in 1919, since both the UPR Directoriate and its ministries and the ZUPR Dictatorship with the state secretaries (ministers) were located here, as well as the Head of the Directoriat, Chief Commander S. Petliura and ZUPR Dictator E.Petrushevich. Kamianets also housed the highest organs of the UPR and ZUPR Armed Forces - the UPR Active Army (Ministry of Military Affairs and General Staff) and the Ukrainian Galician Army (Chief Command). So in Kamianets there was an attempt to integrate the two Ukrainian states and their Armed Forces into a single body. Contemporaries emphasized the great importance of this period for Ukrainian national construction. General M. Omelianovich-Pavlenko later wrote: "In the second half of 1919, Kamyanets of Podillya played an outstanding role during our liberation struggle. Here in a small space gathered everything that was saved from the long-lasting, fierce previous struggle that was running on both sides of the muddy river Zbruch

(former border)... It was for the first time that the Great and Western lands of the United and Single Ukraine became one against the other, as two worlds that have been politically divided for centuries; after all, they came together so closely and by force of circumstances were forced to look each other directly to the eyes, and that was for the good! The common woe did its thing: it fermented two branches of numerous nation into one community” [18]. The two Ukrainian governments had a difficult relationships, which also affected the military situation. Thus, among the units stationed in Kamianets was the 1st Brigade of the USS (Infantry) of the Ukrainian Galician Army (UGA), which during July - September 1919 actually served as E. Petrushevich's guard. UPR government tried to create a similar elite division in the form of the Haidamak Brigade. As M. Kapustiansky (the quartermaster-general of the UPR Army) noted, “A unique combination was created. On the one hand - UGA, which had the features of the former Austrian army: positive (rational organization, punctuality even in the smallest detail, accuracy, stubbornness and endurance in battle, but without proper tenacity and perseverance to bring it to an end at all costs) and negative (extra centralization, fear for their flanks and rear, lack of broad initiative and waiting for orders from above). The infantry of UGA did not require much and listened strictly to their officers orders. The Dnieper army had the properties of a former Russian army, with some biases for better or worse. Strong figures included stubbornness, dedication, endurance, contempt for death. But in general the Army of the UPR was less organized than the UGA, with less discipline, rear and supplies. From the purely combat side, as the ability to maneuver on wide fronts, to fight on all four sides of the world, personal initiative, the Army of the UPR was stronger than the UGA in the conditions of the Maneuver-Bolshevik front. It was supposed to be a perfect combination of carefulness, limited desires, obedience of Halychyna style UGA with initiative, militancy and a wide reach of the UPR Army. They complemented each other. Together, they could create, under favorable conditions (equipment, weapons), a formidable, invincible Ukrainian Weapon” [5]. Concentration of the UGA and UPR Army on the Podillya soil opened a new page of combat cooperation between them. The transformation of Kamyanets to the capital city (even forced and temporary) of the United Ukraine contributed to the revitalization of cultural life in the city as well.

Almost all the buildings, which housed the various state institutions of the UPR and ZUPR, have been preserved in the city up to the present time and are directly related to the activity of the most famous heads of the UPR and ZUPR, first of all, to the Head of the Directoriat and the Chief Commander of the UPR Army, Simon Petliura. Military historical festivals and reconstructions are essential for attracting tourists to Kamianets-Podilsky, as the former capital of the UPR. In general, the city can be recommended annually to hold "UPR Days" lasting several days, the purpose of which is to recreate the events of the few months of 1919, when the capital of independent Ukraine was located in Kamianets-Podilskyi. These can be military parades, training of units of UPR and ZUPR armies, theatrical performances, performances of poets and singers with authentic works of the UPR times, stage performances of "UPR leaders" at rallies, the reconstruction of fights and more. If you involve university students together with high school students and dress them in the military uniforms of the UPR and ZUPR armies to participate in staged events, then the whole city will find itself in the atmosphere of the "capital of the UPR in 1919." For tourists (Ukrainian and foreign) it would be an unforgettable festival. Appropriate program of activities should be prepared in advance, submitted in print and electronic media, advertised on the Internet, on television, etc. The basis for such a festival already exists – it's the military-historical festival "The Last Capital", dedicated to the Kamianets Era of the Ukrainian People's Republic, which was held on August 24-25, 2019 after a five-year break. During the festival, two clashes were reconstructed - between the UPR Active Army and the Armed Forces of the South of Russia (A. Denikin's Army), and later during the tactical game - between the UPR Active Army and Bolshevik units. The event took place in the park opposite the “Rosmay” Trading Centre on Shevchenko Street - at 16.00 and at the Polish Market Square - at 17.30. During the two battles the audience was commented on by well-known Kyiv historian and heraldist Alex Rudenko. The tactical game took place on the second day of the festival at the Polish Filwarks, when: “The enemy was very close. The Bolsheviks were on a nearby field, and the guys from infantry reconnaissance squad of the Third Iron Division of the UPR Army did not know about it. Their detachment was divided: half left on the left bank of the river Smotrych, and then crossed the river fording. Others set off along the ancient Polish Gate. “Petlyura” armored car followed the detachment, then stopped, waiting for his time. The Bolsheviks saw and prepared the approach of the reconnaissance men: they barricaded the road to the field, and three ambushes were prepared in shrubs of bushes and trees. The muzzle of the rifles was sticking out of the corn, and sometimes the shaggy papakhas could be seen in the reeds. Shots reflected off the high cliffs of the canyon. The battle lasted for a quarter of an hour: the field was covered with the bodies of the fallen,

only a cabin boy from the Bolshevik detachment survived, and the people who came to Kamyanets-Podilskyi beach to sunbathe were filming everything on their phones, sometimes without even lifting from towels spread out on the bank of Smotrych river [6]. There were a lot of spectators (tourists) watching the street fights in the city, but, alas, few people watched the tactical game, although all the events of the festival were free.

More than 200 reconstructors participated in this event, including members of the city military-historical society, the Victims of War Search Society "Memory" (Lviv), NGO "Living History" (Vinnytsia), the Vinnytsia History Center; Protector of Water (Odessa); Age "172 Infantry Regiment" (Kyiv); Plastun Water Company (Kyiv); 44th Infantry Regiment (Kyiv), Insurgent Regiment (Kyiv), reconstructors from Khmelnytskyi, 46th Dobrich Regiment from Dobrych (Bulgaria). Among the reconstructors there were many ATO (Anti – Terrorist Operation) / OUF (Operation of the United Forces) participants who went from the front to the “historic front”, defending the position of independence of Ukraine through the reconstruction of the Liberation events. Among the reconstructors were women who recreated the mourning sisters who provided first aid during and after the battle, and “paramedics”. Three armored cars (“Chernik” from Kamenets, “Petliura” from Vinnytsia and unnamed one from Lviv) drove through the streets of the city, as well as an antique-looking Fiat truck and several passenger cars of that era. In their free time from the “fighting” the reconstructors practiced in the studio and demonstrated the camp soldiers life from the early twentieth century for all Kamyanets Castle guests. The festival began with a free concert by the People's Artist of Ukraine Taras Kompanichenko and “Horia Cossack” in the courtyard of the Old Castle. The team brought the program “Songs of the Ukrainian Revolution” from the works of the time of the Liberation Competitions of 1917-1921. The Kamyanets event became the “godfather” of a similar festival in city of Vinnitsa, and in the plans of the organizers - the reproduction of the events of 1920, namely the episode of the Polish-Bolshevik war [2; 10]. This is an interesting and important topic that is practically unknown to the vast majority of the Ukrainian population. The reconstructions plans also include an educational component of the festival.

In such a way, Kamianets-Podilskyi restores the memory of its time as the capital of Ukrainian Revolution. The gains and losses of the UPR Directoriat become the topic of military-historical festivals and reconstructions (like “The Last Capital”), publications, guides and excursions. Kamyanets is slowly recollecting its past and its capital status, which it had under UPR, but its tourism potential in this context is not fully revealed. For example, the tourist guide-book “Kamyanets as the last capital of the UPR”, published in 2011 [19], has not been republished since then and has become a rarity even in online stores, and excursions under the same name do not have proper advertising in Ukraine and abroad, that was noted by correspondent of the Lviv newspaper “Vysokyi Zamok” during a visit to the city, paying attention to the proposal of an city excursion about... witches [1]. The Military History Festival and Reconstruction under name “Last Capital”, which took place in Kamianets-Podilskyi in August 2019 after a 5-year break, was also unheard of in all Ukrainian advertising and publicity. As a result, the organizers of this festival, which is very interesting for tourists, boasted that it gathered over 200 reconstructors from Ukraine and abroad, but the number of tourists remained silent, and although most of the festival's events were free for spectators, only a few casual tourists came to see the tactical game.

Conclusion. Kamianets-Podilskyi, as a significant tourist destination of Ukraine, needs to diversify its tourist image by attracting into it the capital city's past in the time of the UPR Directoryat, which is especially important nowadays especially for the education of school pupils and students (taking into account the Ministry of Education requirement for their tourist mobility), and secure that image with the right brand (logo, slogan, etc.). In any case, the city's capital status obliges to it.

Comparative characteristics of the Arpad Line (Ukraine) and the Molotov Line (Poland) as border military tourist objects. Military tourism is actively developing today in Ukraine and the world and attracts more and more not only fans of the history of war and postwar times, but also more ordinary tourists, both from Ukraine and from other, especially neighboring countries (like Hungary, Poland, etc.). This type of tourism is developing in the post-quarantine period as well, although it is forced to adapt to the relevant requirements of national and international scale. A powerful resource base for the development of this type of tourism is, in particular, fortifications of the Second World War. Let's consider the development of military tourism in Ukraine on the example of the Arpad Line and the Molotov Line. The first one was built in the Carpathians mountains by Hungarian and German military engineers and scientists in 1943-1944 to protect from the Red Army offensive (now this fortifications are situated in the Ukraine's Transcarpathian region), and the second one was created by the former Soviet Union in 1939 -1941 on its new western borders for protection from German offensive (now these fortifications are situated in Eastern Poland). If the Arpad Line has long been a special tourist highlight in

Transcarpathia region (Fig. 1), the Molotov Line is still waiting for its tourist "discovery", in particular for tourists from Ukraine.

Fig.1. Fragment of the Arpad Line fortifications [1]

The legendary Arpad Line is a unique object of world importance and is one of the most complex large-scale defensive facilities of World War II. It was created by the military and engineers from Hungary and Germany and its size is really impressive: the length is 600 km, half of which is in Ukraine, and rest - in Romania [4]. Basis of the Hungarian-German military project "Arpad Line" were multiple separate "defense units". There were almost 100 of them in Transcarpathia. They included 800 long-term defense units (DOTs), 400 wood-earth fire points (DZOTs), 430 open fire structures, 135 km of anti-tank obstacles and 400 km of trenches. This fortifications system was named after Prince Arpad, the founder the Hungarian state in the late 800s, who united tribes of ancient Hungarians. The fortifications plan was designed by talented Hungarian military engineer Teofil Horoszy. The Arpad line was created with the conviction that this defense system would save Hungary and Germany from the Soviet offensive, and that it should be built on hard-to-reach Carpathian ridges. The greatest attention during construction was concentrated on such passes as Uzhotsky, Veretsky, Yablunetsky, Torunsky. Emphasis was placed on the defense of tunnels, roads and bridges, defense units were built in the valleys of the rivers Latorytsia, Uzh, Tysa. In total, in Transcarpathia region, researchers counted six defense lines, including four Hungarian (whith Arpad line), and two - Czechoslovak. There are currently more than 1,500 former military facilities in the region since World War II. Warehouses, hospitals, barracks, bakeries, ventilation shafts and control exits, as well as churches were located in powerful reinforced concrete bunkers. All construction operations were conducted under the seal "top secret" and by October 1944 were fully completed. One of the most powerful defense units was built on the Uzhotsky Pass, which defended Uzhgorod, Veretsky Pass defense unit controlled the Mukachevo direction. The outskirts of Synevyr lake were defended by defensive points of Khust direction. Many defensive units were built in the village of Yasinya (then Kereshmez) to protect the Rakhiv direction. However, the Germans and the Hungarians mistook - such a powerful fortifications did not protect them. The Red Army went on the offensive in another direction - through the Svydovets mountain range, descended to the village of Yasinya, where the decisive battle took place. In fact, this maneuver saved other parts of Transcarpathia from bloody battles. As almost all fortifications of the Arpad line were mined, the Hungarian army retreated and blew up the bunkers. Some of them that survived after the war were destroyed by the Soviet militaries. Today, the ruins of military facilities remain from the Arpad Line, as well as small stone pyramids - obstacles for tanks (Fig. 2).

One of the surviving bunkers is located in the village Verkhnya Grabivnytsia in the Volovets region, not far from the Veretsky Pass. It is a 150 m long tunnel carved right into the rock. To this day, weapons and some military equipment are preserved here. In the village Kolochava in the Mizhhirya region 100 m of the Arpad Line have become local historical and military museum with thousands of exhibits, and it is wildly popular today among Ukrainian, Hungarian and tourists from other countries. Dozens of tunnels, residential barracks, hundreds of bunkers, anti-tank pyramids and ditches, mortars, guns, trenches, hospitals - all this was only in one such stronghold! Now Transcarpathian entrepreneurs have made a real tourist hotels from some defence bunkers.

Fig. 2. Stone pyramids – tank obstacles of the Arpad Line [1]

Table 1. Comparative characteristics of the Arpad Line (Ukraine) and the Molotov Line (Poland) as border military tourist objects*

№	Object's name Characteristic features	Arpad line (Ukraine)	Molotov Line (Poland)
1	Territory (region)	Carpathians mountains	Roztocze
2	Time of construction	1941-1943	1940-1941
3	What state built	Hungary	USSR, the Ukrainian SSR
4	Purpose of construction	Protection against the Soviet offensive during World War II	Protection against possible aggression by Nazi Germany at the beginning of World War II
5	Stage of completion and equipment	Fully completed and equipped	Only concrete bunkers were built, no heavy weapons were installed
6	Military use	None, the Soviet offensive took place in another direction	Inefficient, powerful weapons have not been installed, German troops passed Molotov Line in two days
7	Current location	Ukraine, Zakarpattia region	Republic of Poland, Lublin Voivodeship
8	Use in tourism	Very active and intensive - by tourists from Ukraine, Hungary and other countries	One-sided, sluggish - mostly by Polish tourists, for Ukrainian tourists this object is almost unknown

* Author's working out [4; 5; 6; 7]

Another unique tourist resource for military tourism is the Molotov Line, which located in the Lublin Voivodeship in Eastern Poland. These are formidable from the outside, but, as it turned out, completely powerless defence concrete bunkers, many of which are scattered throughout modern Eastern Poland, and in particular in the Roztocze region of the Lublin voivodship [9]. This region some 120 years ago had no military-strategic value, as the state borders of that time divided it between the Russian Empire (north) and Austria-Hungary (south), so powerful defensive forts were then built in the modern Rivne region of Ukraine (Tarakanivsky fort) and in Przemyśl (modern Poland). No wonder that Przemyśl has a monument devoted to the famous literary hero of Czech writer J. Hasek - a soldier of the Austro-Hungarian army J. Schweik, who took part in hostilities during World War I exactly in these places. Nothing like this was built in Roztocze at that time and no major battles were recorded. The political - geographical and military situation of the region changed with the formation of an independent Polish state - in the 20-30s of the twentieth century, when Roztocze became one of the eastern border regions of Poland adjacent to the Western Bug. This became apparent at the beginning of World War II, after the German attack on Poland, when in Roztocze, near the town of Tomaszów in September 1939, one of the largest tank battles between Polish and German troops took place. Roztocze did not lose its military-strategic value even after the territory of Poland was captured and divided between Nazi Germany and the former USSR in 1939 under the Ribbentrop-Molotov Pact. On September 17, 1939, with the beginning of World War II, the Soviet Union introduced troops into the territory of Eastern Poland (modern western regions of Ukraine and Belarus). The Treaty of Friendship and Borders, signed the USSR with Hitler's Germany on September 28 of the same year, established the new western border of the USSR as a whole along the Curzon line, with the exception of the Bialystok district, where it passed slightly further west.

After the annexation of Western Ukraine and Western Belarus by the USSR the Stalin Defense Line, built in the 1920s and 1930s, lost its significance, as Soviet border line was moved 300 km to the west, where the Molotov Line originated. This name is informal and has come into use relatively recently [3]. It is believed that it was first used by Victor Suvorov (Rizun), a Soviet spy defector, and later - a writer who revealed soviet military secrets in the French edition of his book "Icebreaker" (1988)[15]. Today, most of the Molotov Line defense bunkers are located in eastern Poland, and there are some in the Roztocze region. These reinforced concrete monsters can now be found in fields (Fig. 3), forests, near popular highways and even in the middle of small towns. Some of them are partially destroyed, others are completely intact. Most of bunkers are still interesting only to fans of military history, and for locals these concrete "sarcophags" are just unnecessary obstacles in everyday affairs. Tourists until recently also didn't pay much attention to these objects from the military past. All these bunkers are united by one name – they belong to the Molotov Line. The history of these fortifications is very instructive. Built quickly, they could not significantly prevent a German attack on the Soviet Union, so the latter tried to forget about them as soon as possible, so there are no monuments here, and the personal data of the dead Soviet soldiers are unknown. The Molotov line can be considered as a complete failure of the Soviet military fortifications theory and practice, as example of how huge financial resources and efforts of thousands of people were spent without any practical benefits. Among the fortifications built in Europe between the First and Second World Wars (the Maginot Line in Alsace, France, the Eastern and Atlantic Ramparts in Poland and Normandy, the Mannerheim Line in Finland), the Molotov Line is the last to be built. It's construction began when the war was already in full swing in Europe. Means were not spared, well understanding the situation in the world. The construction of 13 military fortification complexes on the new western border of the USSR - from the Baltics to Galicia - was started at an accelerated pace with the participation of the local population and soldiers. At the same time most of the buildings and bunkers were built in a very short time, but there were no time to prepare and equip them with proper weapons.

Fig. 3. Concrete bunker of the Molotov Line in the fields of eastern Poland [6]

Bunkers had no minefields, no engineering fences, no camouflage. More - most of the bunkers were not equipped with artillery guns, but with Maxim machine guns of 1910 year of production. As a result, the Molotov Line was captured by the Germans in two days. And only in some cases in deep German rear, Soviet soldiers continued the unequal battle for almost two more weeks. The remnants of the Molotov Line in Roztocze, Poland, are good illustration of the futility of building such very expensive but inefficient fortification systems. There are still many of these concrete "sarcophags" in Polish fields, which local farmers see as obstacles to agricultural work, but there is nothing they can do about it because they cannot demolish these concret monsters. But today in tourism, these objects are now used and are of considerable interest, in particular for Polish tourists (Fig. 4.5), cyclists (there are bike paths), etc., which is mentioned widely in advertising materials on tourism in Roztocze [9]. At the same time, the state of many of these objects is impressive. Despite the fact that more than 80 years have passed, it can be seen that most of them have not even been fired upon, the original black paint has been preserved on their surface still. The construction of the fortified units is approximately the same - most had two casemates, several embrasures, a separate room for an observer and an entrance vestibule, which can be shot through a special loophole. According to the project, these bunkers were to be equipped with an air filtration system, an electric generator, chemical protection, water tanks for cooling guns and machine rifles, as

well as telephone and radio communications. Dugouts were built nearby for garrison. But almost all of this did not have time to be completed with and use. Despite the fact that the Molotov Line did not fulfill its main task - to stop the German offensive, it still played a certain role in the development of military fortifications during World War II and is a valuable monument. The weapons that remained in the bunkers, as well as the bunkers themselves, were later used by detachments of the Polish Krajowa Army, and after the end of World War II, these bunkers were used by the Ukrainian Rebellion Army as their bases. For the local population, the equipment of bunkers, where it was preserved, was a source of various technical materials like fuel and electric motors, pumps, electric generators, etc. Within modern Poland borders, there are objects of six fortification complexes of the Molotov Line, in particular in the Lublin region – that is hundreds of bunkers belonging to the Rava-Rusky fortification complex and they considered now as interesting objects for military tourism and as local tourist attractions.

Fig. 4, 5. Tourists near Molotov Line facilities in Lublin Voivodeship, Poland [7]

Problems of restaurant branch development in Ukraine in conditions of covid-19 pandemia. The development of the tourism industry is inextricably linked with the restaurant business, as the nutrition of tourists is an integral part of the tourism service. As we know, the tourism industry due to the corona virus has suffered significant problems in its development in 2020 both in the world and in Ukraine. But the restaurant industry has even bigger problems now. According to the director of "Restaurant Consulting" O. Nasonova, the restaurant business was the most vulnerable and least protected [11]. Yes, in Kyiv there is still no exact data on how many restaurants will not be able to open after the quarantine, as it is still ongoing. These establishments will not disappear completely, as some of them will be sold. The new owners will try to keep the previous format, others will try something new. The costs of restaurateurs, in particular in Kyiv, are almost the same as before, but the revenue is twice less. That is, in this area, one is not talking about profit at all, according to experts, it will appear not earlier than in six months or even in a year. Experts also warn that the most difficult times for restaurateurs will not be quarantine, but post-quarantine. This is due to the following reasons:

First, there has been an outflow of customers who are afraid of contracting the coronavirus; these people are few (about 10-15%), but they are quite active, do not hide their position and agitate the rest to follow their example and ignore restaurants.

Second, the holiday season in Ukraine started quite unexpectedly. O. Nasonova notes that this happened immediately after the news about the delay of Ukrainian tourists in Greece in late June 2020. Exactly at that moment, many Ukrainians finally realized that this year's foreign vacation was not "shining" for them and began to actively gather on vacation in Ukraine. Thus, the holiday season in Ukraine started in full force in mid-July. This meant that restaurants in Odessa and other resort towns in Ukraine feel good, which cannot be said of establishments in Kyiv (which became empty in summer), Lviv (without Polish tourists who paid for local restaurants) and other cities.

Third, the family audience has disappeared, especially families with children, some of whom was sent to the grandmothers in the village, someone - took the children to the sea, but many were staying in city apartments. Children in masks feel very uncomfortable, so it is impossible to go with them to public places.

Fourth, food prices began to rise gradually.

Fifth, there are no more discounts from landlords that they provided during the quarantine period; restaurants have been launched full rent, despite the fact that they had no increase in profitability.

And, finally, the influence of the inflation expectation factor, which for restaurants is "worse than quarantine" [11].

Under such conditions, it is expected that in October-November 2020, some restaurateurs in Ukraine will close their businesses in anticipation of the second wave of the pandemic. They have borne the costs since the beginning of this year and will survive the crisis only those who have several points and they have a choice when it comes to closing unprofitable establishments and leave more or less profitable, or those who are willing to wait and continue to invest.

According to O. Nasonova [11], even before the announcement of quarantine, she talked to colleagues who have been in this business for more than a decade and all of them came to the conclusion that the crisis will last for a year and a half. Experienced restaurateurs who survived the crises of 2008-2009 and 2014-2015 did not hope for a miracle from the very beginning. It was clear that a major systemic crisis was coming, which was likely to continue until the middle of next year at least. Therefore, experienced restaurant specialists from the very beginning of the quarantine were preparing for the outflow of customers, for the fall of the average check, for the fact that it will be necessary to close unprofitable points, reduce costs and just wait through the quarantine period. But in the restaurant market of Ukraine and Kyiv, in particular, there were many newcomers who have no experience of doing business in a crisis - so they first began to panic. It was the newcomers who could not wait for the restrictions to be lifted, as they were sure that as soon as the restaurants opened, customers would come to them. But now the restaurants have opened and there was no customer wave, and it was a shock for many owners. So, now the fear of autumn is present in all players of the restaurant market in Ukraine: beginners do not understand what will happen next, and old-timers know that there will be nothing good.

The crisis of the restaurant "genre" in Ukraine has powerful psychological component, because even for those people who treated the coronavirus quite balanced and calm, after several months of severe quarantine, it is very difficult to psycho-logically force yourself to take ready meals from stranger (waiter). That is, the corona-virus was replaced by the corona-phobia, when people were "returned to their past lives", literally forcing themselves to take handles in the hallway with their bare hands or press the elevator button (not to say about restaurants). But restaurants also have such customers: they are afraid, but still go. At the same time, before entering the institution, they put on mask, choose a table far away from other visitors, and at lunch require gloves so as not to touch the knife and fork with bare hands. Therefore, the restaurant business must take into account the psychological phenomenon of the coronavirus in the minds of customers and the fact that it will take certain time to overcome it.

O.Nasonova's statement that quarantine is the beginning of a great restaurant plague is popular now [11]. She believes restaurants and cafes have become convenient "scape goats" during quarantine time, and they are under administrative and moral pressure from the state, so when almost all businesses were opened, restaurants were banned from working after 11 pm (now after 10 pm) for unknown reasons. The restaurateurs had little choice: either accept the further restriction of income, or "pay off" from the inspectors, or continue to work after 23.00 and tremble with fear. This attitude towards restaurants and cafes is partly due to the fact that it is not a daily need of people, such as market or grocery store, one can do without them. The social attitudes that still live among the inhabitants of the post-Soviet countries (Ukraine including) also made a contribution as restaurants are still considered to be a kind of money waste for the rich. And, finally, the fact that they are quite remarkable, are in plain sight, did not benefit the restaurants. Today, people can gather anywhere - in a beauty salon, sports club, visiting, but it will not be as noticeable as in a restaurant, which in a sense is a "public living room." Because of this, restaurants have become a good target: they can be demonstratively "punished" as a lesson for others. At the same time, no one helps them, more - not even sympathizes with them, because in the mass consciousness of Ukrainians almost every restaurateur is considered to be a "sloth", "grabber" and "baryga", who lives so well. Thus alas there is an element of "class, social hatred."

Quarantine, on the other hand, has caused restaurants to turn to new forms of activity, such as delivery service, which now provides about 15% of revenue.

What restaurants have suffered most from quarantine? According to restaurant experts and founders of the Ukrainian Restaurant Association S. Trakhachev and S. Kolomytseva [12], first of all - those who were in business centers, as many companies have not yet returned to full-fledged work in offices. The next loss is catering as it almost completely "extincted" with no outreach activities are currently held, and this service for many restaurants accounted for a significant portion of revenue. The next question is: what innovations that appeared during quarantine time will remain after it? Clear that

first of all it's delivery service, both on the restaurant menu and delivery of semi-finished products. In general, delivery in the spring of 2020 has become a national idea of the restaurant business in Ukraine: about 70% of establishments have tried themselves in this service. As for QR-codes on restaurants tables, they turned out to be inconvenient for many customers, consumers reacted quite nervously to this innovation. Also, QR-codes did not contribute to the possibility of additional ordering, the probability of which is much higher when the waiter brings the traditional menu- list. Therefore, QR-codes did not displace paper menus from restaurant service, as expected earlier.

Another question: how did quarantine affect the development of restaurants with Ukrainian and foreign cuisines? Although the number of Georgian restaurants in Kyiv has been growing steadily for the last few years, this trend has almost exhausted itself. Food halls are beginning to become fashionable - such as Kyiv Food Market (the venue of the first press conference of V. Zelensky as Ukraine's President) or D.Borisov's restaurant project in "Bessarabka" market, where many food courts with different concepts are presented. This is a reflection of popular trend in the global restaurant business - the creation of multicuisine's establishments. There is a growing interest in Italian cuisine, namely the alternative to pizza, which is called pintsa. The difference between them is in the dough: in pintsa it's lighter, made of three types of flour - soy, rice and wheat. Mexican cuisine is gaining momentum - such restaurant is about to open near the velodrome in Kyiv. But this cuisine will not become as popular in Ukraine as Georgian one, because the latter is the production of an inexpensive product made from local Ukrainian ingredients. It is enough to bring from Georgia only spices, and the rest can be made in Ukraine. As a result, one can eat well in a Georgian restaurant for little money, but Mexican or Italian cuisines both will cost much more.

As for Ukrainian cuisine, there is a difference between regional cuisines (for example, Galician or Poltavian), but currently the most popular is the kind of ukrainian rural cuisine, which is good on the one hand, but on the other – not so well. Still 10-15 years ago national restaurants all over Ukraine were decorated in the form of a country houses, waiters were in kozak dress, and food included mainly borsch, dumplings, cabbage rolls and lard. All this looked very much like an attraction for foreign visitors, so the people of Kiev took guests from USA, first of all, to such restaurants, but they practically did not visit them themselves. Explanation: when looking in menu at borsch with price 80-100 UAH people calculate in their mind and understand that at home a whole pot of borsch will cost only 15-20 UAH. That is why Ukrainians are more interested in cuisines of other countries, and in these countries - on the contrary, the first place in popularity is occupied by their national dishes. But Ukrainian cuisine is much broader than its rural version. Only now Ukrainians are beginning to understand the differences and tastes of regional cuisines: Carpathian, Galician, Odessian and so on. This trend should lead to the opening of new Ukrainian restaurants. Conceptual establishments (restaurants and cafes) such as Lviv's "Kryivka" or Vinnytsia's "Horse in Gas Mask" will remain popular. The last named restaurant-pub is located at 20 Symon Petliura Street. The interior is in military-style: in one of the arches one can even see a machine gun, chairs near the bar – like horse seats, and cutlery is served in army cauldrons. The waiters wear "Petliurivka" (UPR soldiers and officers wore such soft caps). On the walls - photos of military life in the early twentieth century. on some of them one can see horses in gas masks - they protected animals from gas attacks during World War I. It is not only very atmospheric, but also delicious, and most importantly - serves Podillya region cuisine, such as pate in tiles (in fact - a pie stuffed with liver and baked in tile forms), and for dessert one can order Vinnytsia sweets - an analogue of lazy dumplings, made from soft dough, served with cherry sauce. The city of Vinnytsia has recently become famous for other interesting restaurants, such as "Marseille" jewish restaurant, "New Province" restaurant with a summer terrace on the roof of a ten-story building, and "Ribs" restaurant, where the main dish are of course ribs.

As for Kyiv, luxury restaurants "for the elite" are a constant success here: "Sanahant Lounge" on Hrushevsky Street (a film-packed QR-menus are used), "San Paolo" in Museum Lane, "San Tori" in Podil, "Gorchytia" (Mustard) near the Supreme Court building etc., despite the fact that the borsch here costs UAH 400, fried potatoes with mushrooms - UAH 650 a portion, vinaigrette - UAH 480, chebureks - UAH 550, tuna tartare with avocado - UAH 750, pasta with lobster - UAH 3000 (the most expensive dish) [8].

Other world original restaurant concepts were also used in Ukraine. For example, project "Food in the air", when a strapped client is lifted on a 50 m platform – it's called "Dinner in the Sky". They were touring in different countries, in 2013 - in Kyiv. The experience "Eating in the dark" was offered by a bar in Kyiv's Podil: clients in complete darkness were served by waiters with night vision goggles. When a person eats in complete darkness, he gets completely different sensations from food. When ordering, food was offered in three categories: meat, fish and vegetarian cuisine. The client did not know what dish he

will get. As a result, customers understood that people eat with their eyes. In the dark, it was often impossible to identify familiar dishes by smell and taste alone, for example, ordinary strawberries were not always recognizable when eaten blindly. But "Dinner in the Sky" and "Restaurant in the dark" were places to visit once, just an attraction, there was no point in having lunch there every week. So the restaurant in Podil did not survive. Ani Lorak's and Potap's restaurants, opened in Kyiv earlier, became also quarantine's "victims". S. Trakhachev and S. Kolomytseva explain this by the fact that everyone should do their job [12]. Restaurateurs also sometimes sing in karaoke, but they do not become pop stars. It is unlikely that any of the stars seriously tried to engage in gastronomy. It was just an attempt to attract the audience to the restaurant due to the popularity of the artist. At initial stage, it worked - people came to see what their idol had discovered. But the restaurant is not a marginal business at all, it is a business for those who like to cook and communicate with guests. One can create a restaurant named after a star, but it is a short-term project. Therefore, there are also few examples in the world when the stars managed to keep a successful restaurant chains for a long time.

References:

1. Dmytriv I. «U Ratushu Kamyanczya-Podils'kogo zanesly 223 zayavy pro vid'omstvo...». U misti, vidomomu istorichnoyu forteczeyu, mozna vidvidaty nichnu ekskursiyu «Polyuvannya na vid'om» [«At Kamyanets-Podilskyi Town Hall, 223 allegations of witchcraft were made...». In the city of the famous historic fortress you can visit the night trip "Witch Hunt"]. *Vysoky zamok*. 31.10-06.11.2019. P. 10.
2. Kamieniec w latach 1919-1920 [Kamyanets in 1919-1920]. Retrieved from <http://slowopolskie.org/kamieniec-w-latach-1919-1920/>
3. Karel'ov K. Podel'nye dostoprimechatel'nosti [Fake sights]. *Tajny XX veka*. 2020. #4, 26-27.
4. Liniya Arpada – grandiozna oboronna sporuda v Karpatax. URL: Prokarpaty-tour.info/uk/liniya-arpada.
5. Liniya Molotova. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
6. Linia Molotowa. URL: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Linia>
7. Linia Molotowa. URL: <https://www.biebrza24.pl/oferta/wycieczki-piesze/linia-molotowa>.
8. Kasyanova I. The secret lair of power. *Vesti*. 2020. 6 August. P.14.
9. Magiczne Roztoce. *Magazyn turystyczny*. 2017. Zamosc: Drukarnia FastGraw, 2017. 54 s.
10. Malkowicz A. Wspolpraca organizacyjna wladz polskich i ukraińskich w okresie wojny 1920 r. we wspomnieniach gen. Jana Romera [Organizational cooperation of Polish and Ukrainian authorities during the 1920 war in the memoirs of General Jan Romer]. *Regional'na polityka: polityko-prawovi zasady, urbanistyka, prostorove planuvannya, arkhitektura*. [Zb.nauk.pr.]. Vyp.5. Materialy mizhn.nauk.prakt. konf.Min-vo osvity Ukrainy, Min-vo rozvitku gromad ta teritorij Ukrainy, Kyivsk.nacz. un-t budivnyctva i arkhitektury. Kyiv – Ternopil': Beskidy, 2019. V 2 ch. Ch.1. P.79-84.
11. Michkovskaya N. In quarantine-time cafes and restaurants have become convenient "scapegoats". *KP in Ukraine*. 2020. 6-13 August. P.7.
12. Milinevsky N. Soon we will see the shaft of restaurant closures. *Vesti*. 2020. 28 July. P.10.
13. Olijnyk S. Bojova spivpracya naddnistrians'kykh ta naddniprians'kykh u 1919-1920 rokakh [Combat Cooperation between the Dniester Army and the Dnieper Army in 1919-1920]. 100-richchya zluki UPR ta ZUPR: Zbirnyk materialiv naukovo-kruhlogo stolu [100th Anniversary of UPR and ZUPR Union: Collection of Scientific Round Table Materials]. Kamyanets-Podilskyj: K – P NU after Ivan Ogiyenko. 2019. P.27-36.
14. «Ostannya stoliczka», abo yak Kamyanets na tri dni povernuvsia v minule ["The last capital" or as Kamenetz for three days returned to the past]. Retrieved from <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/08/27/156149/> [in Ukrainian]
15. Petrov V. Odynokiy volk. *Sekretnye arhivy*. 2020. №8. S.16-17.
16. Pustinnikova I. Ostannya stoliczka UNR [The UPR last capital]. Retrieved from <http://incognita.day.kyiv.ua/ostannya-stoliczka-unr.html> [in Ukrainian].
17. Smyrnov I.G. Logistyka turyzmu: navch.pos. [Tourism logistics: text-book]. K.: Znannya, 2009. 444 p.
18. Steczyuk V. Naddniprians'ki ta galicz'ki struktury v Kamyanczi-Podils'komu v chervni – listopadi 1919 roku [The Dnieper and Galician structures in Kamianets-Podilskyi in June-November 1919]. Zbirnyk materialiv naukovo-kruhlogo stolu [100th Anniversary of UPR and ZUPR Union: Collection of Scientific Round Table Materials]. Kamyanets-Podilskyj: K – P NU after Ivan Ogiyenko. 2019. P.37-42.
19. Yurkova G., Pustinnikova I., Moshak M. Kamyanets – ostannya stoliczka UNR [Kamyanets - the UPR last capital]. Putivnyk [Guide-book]. Kamyanets-Podilskyj: Medobory, 2011. 80 p.

Надійшла до редколегії 06.11.2020

Батиченко Світлана Павлівна,
кандидат географічних наук
Уліганець Сергій Іванович,
кандидат географічних наук, доцент
Мельник Людмила Вікторівна,
кандидат географічних наук

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна
e-mail: batychenko_sveta@ukr.net
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ,
Україна, e-mail: uliganez@ukr.net
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: lysil@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛІКУВАЛЬНИХ ТУРІВ

Мета. Розкриття теоретичних аспектів технології та організації лікувальних турів

Методика. В основу дослідження покладено загальнонаукові методи, а саме, аналізу та синтезу, описовий.

Результати. Розкрито дефініцію понять «лікувальний туризм» та «лікувально-оздоровчий туризм», відповідно до яких наведена структура індустрії лікувального туризму. Визначені ознаки лікувального туризму. Визначені елементи ринку лікувального туризму. Встановлено, що до переліку робіт зі створення лікувального туру (продукту, програми) входять: дослідження ринку потенційного попиту; пошук партнерів; перевірка наявності послуг і встановлення адекватності інформації, що надійшла раніше; підготовка договорів (контрактів) про співпрацю з постачальниками/реалізаторами турпродукту і ведення переговорів; інформаційно-методичне забезпечення туру; реалізація лікувальних турів споживачам; оформлення документів для здійснення подорожі; безпосереднє обслуговування туристів і контроль за наданням певної кількості та якості послуг; інші види робіт. Запропоновані основні етапи розробки лікувального туру. Наведені узагальнені заходи на конкретних етапах процесу організації та реалізації лікувального туру.

Наукова новизна. Узагальнені заходи на конкретних етапах процесу організації та реалізації лікувального туру. Розробка лікувального продукту, охоплює: маркетингові дослідження; аналіз сегментів ринку і конкурентів; запропонований споживчий попит; місця розташування курорту; кон'юнктури ринку туристичних послуг; оцінку реальних витрат на розробку, рекламу і просування послуг.

Практична значимість. На підставі вивчення міжнародного досвіду функціонування спа-курортів, для того, щоб санаторно-курортні заклади України активніше запроваджували прогресивні міжнародні принципи і стандарти лікувального туризму, нами розроблені такі узагальнені рекомендації для керівництва вітчизняних санаторно-курортних комплексів: розробити варіативні абонементи комплексних лікувальних послуг; звернути увагу на формування індивідуальних програм занять з наступним контролем інструктора; удосконалювати систему лікувального сервісу новими програмами під конкретну матеріально-технічну базу; активізувати організацію ближнього туризму в умовах санаторно-курортного лікування; систематично вдосконалювати мережу і розробляти нові туристичні маршрути пішохідного туризму, велотуризму, кінного туризму, маршрути теренкуру, скандинавської ходьби; розвивати пішохідний лікувальний туризм, гіпотерапію.

Ключові слова: лікувальний тур, медичний туризм, лікувально-оздоровчий туризм, спа-туризм, wellness-туризм.

Батиченко Светлана Павловна,
кандидат географических наук
Улиганец Сергей Иванович,
кандидат географических наук, доцент
Мельник Людмила Викторовна,
кандидат географических наук

Национальный университет пищевых технологий, г. Киев,
Украина, e-mail: batychenko_sveta@ukr.net
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
г. Киев, Украина, e-mail: uliganez@ukr.net
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
г. Киев, Украина, e-mail: lysil@ukr.net

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ЛЕЧЕБНЫХ ТУРОВ

Цель. Раскрытие теоретических аспектов технологии и организации лечебных туров.

Методика. В основу исследования положены общенаучные методы, в частности, анализа и синтеза, описательный.

Результаты. Раскрыто дефиницию понятий «лечебный туризм» и «лечебно-оздоровительный туризм», согласно которым приведена структура индустрии лечебного туризма. Определены признаки лечебного туризма. Определены элементы рынка лечебного туризма. Установлено, что в перечень работ по созданию лечебного тура (продукта, программы) входят: исследование рынка потенциального спроса; поиск партнеров; проверка наличия услуг и установления адекватности информации, поступившей ранее; подготовка договоров (контрактов) о сотрудничестве с поставщиками / реализаторами турпродукта и ведения переговоров; информационно-методическое обеспечение тура; реализация лечебных туров потребителям; оформление документов для поездки; непосредственное обслуживание туристов и контроль за предоставлением определенного количества и качества услуг; другие виды работ. Предложены основные

этапы разработки лечебного тура. Приведенные обобщенные мероприятия на конкретных этапах процесса организации и реализации лечебного тура.

Научная новизна. Обобщенные мероприятия на конкретных этапах процесса организации и реализации лечебного тура. Разработка лечебного продукта, включает: маркетинговые исследования; анализ сегментов рынка и конкурентов; предложенный потребительский спрос; места расположения курорта; конъюнктуру рынка туристических услуг; оценку реальных затрат на разработку, рекламу и продвижение услуг.

Практическая значимость. На основании изучения международного опыта функционирования спа-курортов, для того, чтобы санаторно-курорте заведения Украины активно вводили прогрессивные международные принципы и стандарты лечебного туризма, нами разработаны следующие обобщенные рекомендации для руководства отечественных санаторно-курортных комплексов: разработать вариативные абонементы комплексных лечебных услуг; обратить внимание на формирование индивидуальных программ занятий с последующим контролем инструктора; совершенствовать систему лечебного сервиса новыми программами под конкретную материально-техническую базу; активизировать организацию ближнего туризма в условиях санаторно-курортного лечения; систематически совершенствовать сеть и разрабатывать новые туристические маршруты пешеходного туризма, велотуризма, конного туризма, маршруты терренкура, скандинавской ходьбы; развивать пешеходный лечебный туризм, гипотерапии.

Ключевые слова: лечебный тур, медицинский туризм, лечебно-оздоровительный туризм, спа-туризм, wellness-туризм.

UDC 911.3

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.59.14-21>

Batychenko Svitlana Pavlivna,

Candidate of Geographic Sciences

Uliganets Sergey Ivanovych,

PhD Geography, Associate Professor

Melnik Lyudmila Viktorivna,

Candidate of Geographic Sciences

National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine
e-mail: batychenko_sveta@ukr.net

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv Ukraine,
e-mail: uliganez@ukr.net

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
e-mail: lysil@ukr.net

FEATURES OF ORGANIZATION MEDICAL TOURS

Goal. Disclosure of theoretical aspects of technology and organization of medical tours.

Method. The study is based on general scientific methods, namely, analysis and synthesis, descriptive.

Results. The definition of the concepts "medical tourism" and "health tourism" is revealed, according to which the structure of the medical tourism industry is given. Signs of medical tourism are defined. Elements of the market of medical tourism are defined. It is established that the list of works on creation of a medical tour (product, program) includes: research of the market of potential demand; search for partners; checking the availability of services and establishing the adequacy of previously received information; preparation of agreements (contracts) on cooperation with suppliers / sellers of tourism products and negotiations; information and methodological support of the tour; realization of medical rounds to consumers; registration of documents for travel; direct service of tourists and control over the provision of a certain quantity and quality of services; other types of work. The main stages of development of a medical round are offered. The generalized actions at concrete stages of process of the organization and realization of a medical round are resulted.

Scientific novelty. Generalized measures at specific stages of the process of organization and implementation of the treatment tour. Development of a medical product, includes: marketing research; analysis of market segments and competitors; proposed consumer demand; resort locations; market conditions of tourist services; estimation of real costs for development, advertising and promotion of services.

Practical significance. Based on the study of international experience of spa resorts, in order for sanatoriums of Ukraine to more actively implement progressive international principles and standards of medical tourism, we have developed the following generalized recommendations for the management of domestic sanatoriums: to develop variable season tickets for complex medical services; pay attention to the formation of individual training programs with the subsequent control of the instructor; to improve the system of medical service with new programs for a specific material and technical base; to intensify the organization of short-distance tourism in the conditions of sanatorium treatment; systematically improve the network and develop new tourist routes of hiking, cycling, equestrian tourism, terrain routes, Nordic walking; to develop walking medical tourism, hippotherapy.

Keywords: medical tour, medical tourism, medical and health tourism, spa tourism, wellness tourism.

Постановка проблеми. Значення рекреації взагалі й туризму зокрема для населення України постійно зростає. Оздоровчий вплив туризму сприяє його широкому використанню в комплексі курортного лікування. Лікувальний або лікувально-оздоровчий туризм посідає особливе місце в системі загальноосвітніх курортно-туристичних відносин. За показником людино-днів перебування, частка в світовому туристичному обороті лікувального туризму становить менше 1%, а в структурі доходів – близько 5%. У моду входять здоровий спосіб життя, активний

відпочинок людей середнього віку. На думку експертів, споживачі такого типу будуть головними клієнтами санаторних курортів і гарантуватимуть лікувальному туризму процвітання в ХХІ ст.

Сьогодні на ринку туристичних послуг найбільше ціниться можливість відновлення здоров'я під час захоплюючих туристичних мандрівок. Індустрією лікувального туризму стає з 80-х років ХХ ст., однак історія його розвитку сягає глибини віків. Цілющі властивості природних факторів, як і раніше, валять хворих у курортні місцевості. Потoki туристів, які мандрують з лікувальними цілями, наразі ще не такі численні, як з метою відпочинку і розваг, однак вони стрімко зростають і їх географія постійно розширюється [4].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвиток лікувально-оздоровчого туризму останнім часом став предметом дослідження багатьох міжнародних організацій, вчених різних країн світу, у тому числі й вітчизняних. Так, наприклад, щорічно результати своєї роботи подають у вигляді звітів Medical Wellness Association (MWA), Global Spa Summit, SpaFinder. Серед іноземних дослідників у даній сфері працюють Патрісія Ерфурт-Купер і Малькольм Купер, Мелані Сміт і Кетрін Келлі, Жанет Д'Анжело, Джей Паркінсон та інші.

Питання організації лікувально-оздоровчого туризму в контексті розвитку курортних дестинацій розкрито у працях зарубіжних і вітчизняних учених: В.В. Баєва [1, 2], О. М. Ветитнєва [3], Г.М. Заваріка [5], А.С. Кусков [7], Ю.С. Кушнірук [8], В.І. Новікової [11], М.Й. Рутинського [12, 13], Н.В. Фоменко [14] та інших.

Метою роботи являється розкриття теоретичних аспектів технології та організації лікувальних турів.

Виклад основного матеріалу. На українському ринку лікувального туризму за кількістю санаторіїв і пансіонатів із лікуванням першість належить Львівській та Одеській областям, на які припадає 45,7% їх загальної кількості в масштабі держави. Як свідчать статистичні матеріали, географія санаторно-курортних закладів України значною мірою відповідає територіально-компонентній структурі рекреаційних ресурсів і рекреаційних потреб. При цьому слід акцентувати увагу на двох групах областей: 1) лідери - Одеська (11,6%), Дніпропетровська (7,1%), Миколаївська (5,0%), Запорізька (5,3%) області; 2) аутсайди - Вінницька, Житомирська, Хмельницька, Тернопільська, Чернівецька області (менше 1%).

Поняття "лікувальний туризм" не має однозначного трактування, його метою є комплексне використання природних лікувальних факторів і рухової діяльності в лікувально-профілактичних цілях. Зрозуміло, що лікувальний і оздоровчий туризм часто поєднують через споріднену мету подорожі та реалізацію цієї мети на основі використання однієї бази. Якщо виходити із класифікації поїздок, лікувальний туризм можна умовно віднести до спеціальних видів туризму, а саме туризму з лікувальними цілями. В даний час не існує єдиної класифікації понять, що застосовуються в різних країнах для визначення лікувально-оздоровчого туризму. Наприклад, використовуються такі терміни, як оздоровчий туризм, лікувальний туризм, медичний туризм, wellness, SPA, медичний wellness. Під таку дефініцію потрапляють не тільки поїздки на курорт, а й інші поїздки з метою лікування. Останнім часом на українські курорти приїжджають дедалі більше зарубіжних туристів (в'їзний туризм) для лікування. Поїздки на курорт певної категорії громадян оплачує держава (соціальний туризм).

Лікувально-оздоровчий туризм – спеціалізований вид туризму, спрямований на відновлення здоров'я чи профілактику (попередження) захворювань. Метою є лікування, оздоровлення, рекреація і відпочинок [9]. Ще одне визначення лікувально-оздоровчого туризму дає Бабкін А. В. – «це вид туризму, який передбачає переміщення резидентів і нерезидентів в межах державних кордонів і за межі державних кордонів на термін не менше 20 годин і не більше 6 місяців в оздоровчих цілях, цілях профілактики та лікування різних захворювань організму людини». Виходячи з цього, структуру лікувального туризму схематично можна представити наступним чином (рис. 1.).

Лікувальний туризм має низку визначальних ознак:

- 1) перебування на будь-якому курорті, незалежно від захворювань, повинно бути достатньо тривалим (не менше трьох тижнів), інакше бажаного оздоровчого результату (ефекту) не досягнути;
- 2) лікування на курортах коштує дорого. Цей вид туризму розрахований переважно на заможних клієнтів, звичайно орієнтованих не на стандартний набір медичних послуг, а на індивідуальну програму лікування;
- 3) на курорти їдуть люди старшої вікової групи, коли загострюються хронічні хвороби або ослаблений організм не може справлятися із щоденними стресами на роботі і в побуті. Відповідно

ці туристи роблять вибір між курортами, що спеціалізуються на лікуванні конкретної хвороби, курортами змішаного типу, які мають загально зміцнювальний вплив на організм і сприяють відновленню сил.

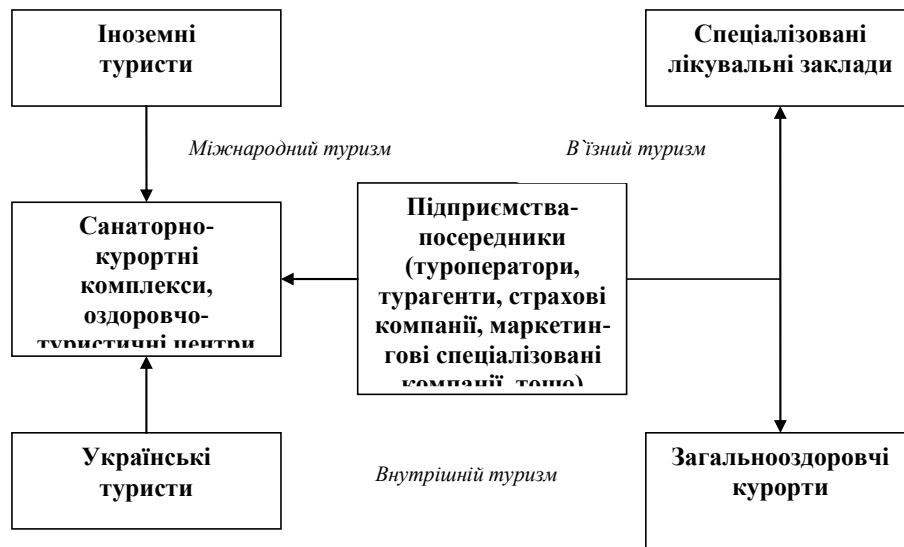

Рис. 1. Структура індустрії лікувального туризму

Останнім часом ринок лікувальних послуг зазнає змін. Традиційні санаторії і курорти перестають бути місцем лікування осіб похилого віку і стають поліфункціональними оздоровчими центрами, розрахованими на широке коло споживачів [10]. Сучасні трансформації курортних центрів зумовлені двома обставинами. Насамперед, це пов'язано із зміною характеру попиту на лікувальні послуги. Стає модним ведення здорового способу життя, зростає кількість людей, які хочуть підтримувати добру фізичну форму і потребують відновлювальних антистресових програм. Це здебільшого люди середнього віку, які надають перевагу активному відпочинку і часто обмежені в часі. На думку багатьох експертів, споживачі такого типу будуть головними клієнтами санаторних курортів у XXI ст. [3].

Друга причина переорієнтації курортів полягає у скороченні традиційної підтримки, у тому числі фінансової, з боку органів місцевої влади і держави.

Оздоровниці вимушені диверсифікувати свій продукт, щоб вийти на нові сегменти споживчого ринку і залучити додаткових клієнтів [9]. Програми перебування на курортах стають більш різноманітними і передбачають усілякі культурні і спортивні заходи, пропонують широкий вибір лікувальних, оздоровчих і відновлювальних послуг.

Сучасний ринок лікувального туризму включає підприємства розміщення, що надають лікувальні послуги (санаторії, курортні клініки, спа-готелі), туристичні фірми (підприємства-посередники, що продають ці послуги) і самих туристів (відпочивальників). Залежно від цілей діяльності курорти можуть виконувати такі функції: санаторно-оздоровче лікування; медична реабілітація хворих; оздоровчий відпочинок і профілактика захворювань; культурно-лікувальна й дозвілєва рекреація [3, 10].

Лікувальний сервіс у санаторно-курортних закладах як спеціалізований процес спрямований на організацію відпочинку і вдосконалення здорового способу життя споживача за рахунок оплати конкретних послуг.

У зв'язку з особливостями надання сервісу сформувалися певні форми лікувальних послуг: лікувально-оздоровчі процедури, оздоровча зарядка, лікувальна фізкультура під керівництвом інструктора і самостійно, туристичні заходи (прогулянка, ближній туризм, мандрівки тощо), сонячні, водяні і повітряні ванни, рухливі ігри та ін.

До лікувальних програм для відпочивальників (туристів) включаються заходи, що можна умовно поділити на такі групи: 1) екскурсійно-інформаційні заходи: екскурсії (різні за тематикою, засобами пересування та місцем проведення); 2) культурно-видовищні заходи: відвідування концертів, театрів, фестивалів мистецтв, фольклорних програм та ін.; 3) розважальні заходи: різноманітні конкурси, анімаційні програми, атракціони, ігри, вікторини, аукціони і свята,

відвідування розважальних закладів (аква- і тематичних парків) та ін.; 4) спортивно-оздоровчі заходи: заняття різними видами спорту і навчання різним його видам; заняття оздоровчою фізкультурою; масаж і голкотерапія; різноманітні фізіопроцедури; відвідування сауни, лазні чи басейну, фітнес-центру; організація спортивних змагань, рухливих конкурсів та ігор; річкові та морські прогулянки; одно- та багатоденні походи; рафтинг, яхтинг, дарт, дайвінг, каякінг, парапланеризм, кінні прогулянки та ін.; 5) соціальні заходи: вечори і зустрічі, форуми тощо.

Формування лікувальних програм для санаторно-курортних закладів України передбачає такі сім етапів розробки лікувального продукту (рис. 2).

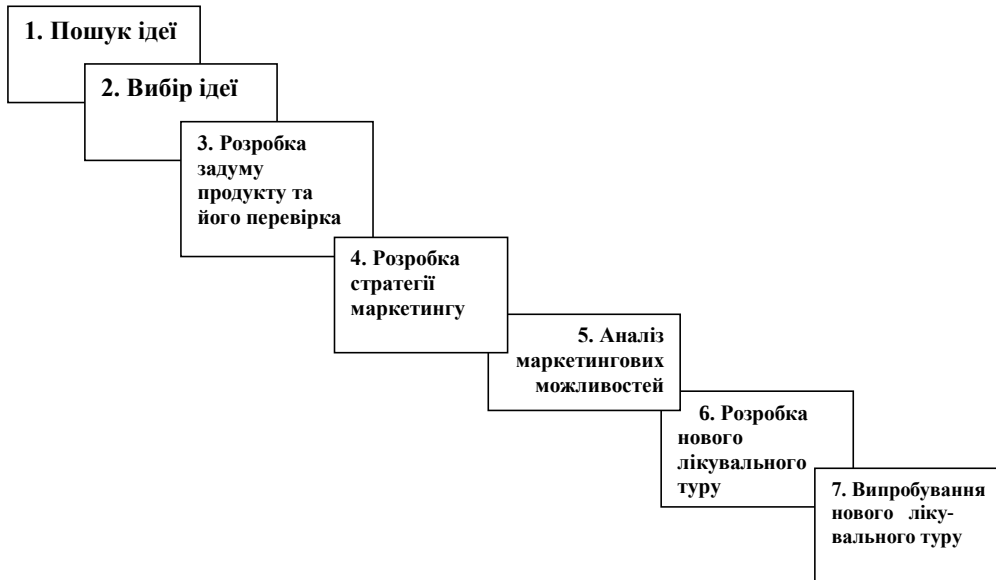

Рис. 2. Основні етапи розробки лікувального туру

Такий складний багатоступеневий процес, як розробка лікувального продукту, охоплює: маркетингові дослідження; аналіз сегментів ринку і конкурентів; запропонований споживчий попит; місця розташування курорту; кон'юнктури ринку туристичних послуг; оцінку реальних витрат на розробку, рекламу і просування послуг.

Узагальнені заходи на конкретних етапах процесу організації та реалізації лікувального туру наведені нами у табл. 1.

Таблиця 1

Перелік заходів на кожному етапі розробки туру

№ з/п	Етапи	Заходи	Методи
1.	Пошук ідей (генерування ідей)	Аналіз потреб і діяльності конкурентів, досвід зовнішньої служби і результати випробування товарів	Творчі креативні методи
2.	Селекція	Формування особливостей та характеристик продукту	Перевірка ідей за допомогою оцінної матриці профільної шкали або бальних оцінок
3.	Аналіз	Аналіз потенційної економічної ефективності, здійснення інвестиційних розрахунків	Аналіз собівартості, прибутків і покриття витрат
4.	Розвиток продукту	Розвиток концепції продукту, опис основних властивостей та характеристик	Контент-аналіз, семантичний аналіз
5.	Випробування (тестування) в ринкових умовах	Перевірка результатів четвертого етапу за допомогою тестування ринку	Анкетування, панельне опитування, кабінетні дослідження
6.	Просування на ринку послуг	Розвиток маркетингових комунікацій для переконання цільової аудиторії в унікальних перевагах продукту	Зовнішня реклама, реклама у мережі Інтернет тощо.

Джерело: складено автором

Отже, тури (турпродукти) в сегменті лікувального туризму, які розробляються туроператорами, повинні відповідати наступним принципам: 1) безпека (всіх складових і на всіх етапах проходження туру); 2) комфортність (задоволення життєвих потреб в проживанні, харчуванні, транспортуванні та інших послугах на рівні, по можливості не нижчому, ніж в постійному місці проживання); 3) ергономічність (відповідність туристичного продукту (туру) та його складових фізіологічним та психологічним потребам туриста); 4) достатність послуг, що пропонуються для задоволення потреб туриста під час подорожі, для реалізації мети подорожі; 5) категоріальна відповідність (всі складові турпродукту повинні відповідати заявленому класу обслуговування); 6) конкурентоспроможність (забезпечення прибутковості в діяльності).

Важливу роль при створенні програм перебування відіграють запити туристів, оскільки тип клієнтури безпосередньо впливає на структуру лікувального туру, визначення мети та вибір курорту на мапі світу. В основу формування (проектування) туру (туристичного продукту) українських курортів повинні лягти новітні спа-технології, які поліпшують якість життя. Для цього доцільно: 1) розробити принципово нові підходи до діяльності санаторіїв на основі запозичення досвіду ринкового господарювання міжнародних курортних готелів; 2) найбільш повно задовольняти потреби споживачів (відпочивальників, гостей, туристів, рекреантів) у відпочинку та релаксаційному сервісі під час їх перебування на тому чи іншому курорті.

Одним із важливих завдань лікувального туризму є розвиток у фахівців туризму навиків і вмінь проектування лікувальних програм в санаторно-курортних закладах, згідно з усталеними міжнародними стандартами.

Побудова лікувальних програм здійснюється у відповідності з принципами інтегративності й завершеності, які передбачають науково обґрунтовану і практико-орієнтовану підготовку спеціалістів за видами діяльності в санаторно-курортних закладах.

Модель лікувальної програми – це цілеспрямована підготовка фахівців до конкретного виду діяльності. В основі проектування комплексу лікувальної програми використана блочно-модульна технологія. Модуль створюється для споживачів послуг. Створення і впровадження модулів у практику вітчизняних курортів дозволить, на нашу думку, виявити переваги, ефективність формування лікувальних програм для кожного відпочивальника окремо.

На підставі вивчення міжнародного досвіду функціонування спа-курортів, для того, щоб санаторно-курортні заклади України активніше запроваджували прогресивні міжнародні принципи і стандарти лікувального туризму, нами розроблені такі узагальнені рекомендації для керівництва вітчизняних санаторно-курортних комплексів:

- розробити варіативні абонементи комплексних лікувальних послуг (з кількістю занять від 1-2 до 3-4 разів на тиждень);
- звернути увагу на формування індивідуальних програм занять з наступним контролем інструктора; в тренажерному залі проводити силові та аеробні тренінги, персональний тренінг; пропонувати різноманітні види аеробіки для різних рівнів підготовленості клієнтів, а також комбіновані тренінги для чоловіків і жінок, спрямовані на розвиток гнучкості тощо;
- удосконалювати систему лікувального сервісу новими програмами під конкретну матеріально-технічну базу;
- активізувати організацію ближнього туризму в умовах санаторно-курортного лікування; систематично вдосконалювати мережу і розробляти нові туристичні маршрути пішохідного туризму, велотуризму, кінного туризму, маршрути теренкуру, скандинавської ходьби;
- розвивати пішохідний лікувальний туризм, гіпотерапію.

Соціальними наслідками запровадження нових підходів лікувального туризму у практику функціонування санаторіїв є такі: формування у складі національної системи охорони здоров'я інноваційних функціональних підсистем лікувального туризму; підвищення рентабельності санаторно-курортної галузі за рахунок впровадження в її роботу закономірностей міжнародного туристичного бізнесу і технологій управління якістю окремих сервісних процесів.

Отже, для цього необхідна розробка нових способів організації сервісу з лікувального туризму з метою задоволення не лише вузько-лікувальних, але й загалом релаксаційно-відпочинкових потреб споживачів.

Висновки. Найпростіша дефініція поняття «лікувальний туризм» можна сформулювати як подорож до курортних місцевостей з метою оздоровлення та лікування.

Встановлено, що до переліку робіт зі створення лікувального туру (продукту, програми) входять: дослідження ринку потенційного попиту; пошук партнерів; перевірка наявності послуг і встановлення адекватності інформації, що надійшла раніше; підготовка договорів (контрактів) про

співпрацю з постачальниками/реалізаторами турпродукту і ведення переговорів; інформаційно-методичне забезпечення туру; реалізація лікувальних турів споживачам; оформлення документів для здійснення подорожі; безпосереднє обслуговування туристів і контроль за наданням певної кількості та якості послуг; інші види робіт.

Досліджено також, що лікувальний туризм має низку визначальних ознак: 1) перебування на будь-якому курорті, незалежно від захворювань, повинно бути достатньо тривалим (не менше трьох тижнів), інакше бажаного оздоровчого результату (ефекту) не досягнути; 2) лікування на курортах коштує дорого. Цей вид туризму розрахований переважно на заможних клієнтів, звичайно орієнтованих не на стандартний набір медичних послуг, а на індивідуальну програму лікування; 3) на курорти їдуть люди старшої вікової групи, коли загострюються хронічні хвороби або ослаблений організм не може справлятися із щоденними стресами на роботі і в побуті.

Список використаних джерел:

1. Баєв В. В. Модель управління кластером медичного туризму // Вісник Хмельницького національного університету. Серія Економічні науки. 2015. – № 4. – Т. 1. – С. 21-26.
2. Баєв В. В. Характеристика структурних елементів ринку медичного туризму // Електронне наукове видання «Ефективна економіка». 2015. – № 3. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3891>
3. Ветитнев А. М. Курортное дело : Учебное пособие / А. М. Ветитнев, Л. Б. Журавлева. М.: КНОРУС, 2006. 528 с.
4. Дехтярь В. Д. Основы спортивно-оздоровческого туризма / В. Д. Дехтярь. – К: Науковий світ, 2002. – 202 с.
5. Заваріка Г. М. Курортна справа: навч. посіб. / Г. М. Заваріка. – К.: «Центр учбової літератури», 2015.
6. Курортология : підручник / О. М. Кравець, А. А. Рябев; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017.
7. Кусков А. С., Листикова О. В. Курортология и оздоровительный туризм : Учебное пособие / А. С. Кусков, О. В. Листикова. Ростов н/Д:
8. Кушнірук Ю. С. Рекреація та курортология: навчальний посібник / Рівне – 2012. – 103-104 с.
9. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) К.: Альтерпрес, 2002. 436 с.
10. Мальська М. П. Лікувально-оздоровчий туризм // Туризм у міжнародному і національному вимірах. Історія і сучасність : Монографія / М. П. Мальська, М. Й. Рутинський, Н. М. Паньків. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. С. 191-210.
11. Новикова В. І. Санаторно-курортна сфера: інфраструктурна складова, стан розвитку в Україні / В. І. Новикова // Географія та туризм : наук. зб. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2011. – Вип. 16. – С. 93–102. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2011_16_16
12. Рутинський М. Класифікація та типологія курортів // Вісник Львівського ун-ту. Серія географічна. 2007. Вип. 34. С. 236-246.
13. Рутинський М. Й. Географія лікувально-оздоровчого туризму у Західному регіоні України на межі XIX-XX ст.. Матеріали VII Міжнародної конференції «Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід» (4-6 жовтня 2013р.) Львів-Тернопіль. С. 487-493.
14. Фоменко, Н. В. Рекреаційні ресурси та курортология: навч. посіб. / Н. В. Фоменко. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.

Список использованных источников:

1. Баев В. В. Модель управления кластером медицинского туризма // Вестник Хмельницкого национального университета. Серия Экономические науки. 2015 - № 4. Т. 1. - С. 21-26.
2. Баев В. В. Характеристика структурных элементов рынка медицинского туризма // Электронное научное издание «Эффективная экономика». 2015 - № 3. Режим доступа: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3891>
3. Ветитнев А. М. Курортное дело: Учебное пособие / А. Н. Ветитнев, Л. Б. Журавлева. М.: КНОРУС, 2006. 528 с.
4. Дехтярь В. Д. Основы спортивно-оздоровительного туризма / В. Д. Дехтярь. - К: Научный мир, 2002. - 202 с.
5. Заварика М. Курортное дело: учеб. пособие. / Г. М. Заварика. - М.: «Центр учебной литературы», 2015.
6. Курортология: учебник / А. Н. Кравец, А. А. Рябев; Харьков. нац. ун-т гор. хоз-ва им. А. Н. Бекетова. - Харьков: ХНУМГ им. А. Н. Бекетова, 2017.
7. Кусков А. С., Листиков А. В. курортологии и оздоровительный туризм: Учебное пособие / А. С. Кусков, А. В. Листиков. Ростов н / Д:
8. Кушнірук Ю. Рекреация и курортология: учебное пособие / Ровно - 2012. - 103-104 с.
9. Любіцева А. А. Рынок туристических услуг (геопространственные аспекты) М.: Альтерпрес, 2002. 436 с.
10. Мальская М. П. Лечебно-оздоровительный туризм // Туризм в международном и национальном измерениях. История и современность: Монография / М. П. Мальская, М. И. Рутинский, Н. М. Паньків. Львов: Издательский центр ЛНУ им. И. Франко, 2008. С. 191-210.
11. Новикова В. И. Санаторно-курортная сфера: инфраструктурная составляющая, состояние развития в Украине / В. И. Новикова // География и туризм: наук. сб. / Киев. нац. ун-т им. Тараса Шевченка. - Киев, 2011. - Вип. 16. - С. 93-102. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2011_16_16
12. Рутинський М. Класифікація та типологія курортів // Вестник Львовского университета. Серия географическая. 2007. Вип. 34. С. 236-246.
13. Рутинський М. И. География лечебно-оздоровительного туризма в Западном регионе Украины на рубеже XIX-XX вв. .. Материалы VII Международной конференции «География, экономика и туризм: национальный и международный опыт» (4-6 октября 2013г.) Львов-Тернополь. С. 487-493.
14. Фоменко Н. Рекреационные ресурсы и курортология: учеб. пособие. / Н. В. Фоменко. - М.: Центр учебной литературы, 2007. - 312 с.

References:

1. Baev, VV Model of medical tourism cluster management // Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic Sciences Series. 2015. - № 4. -Vol. 1. - P. 21-26.
2. Baev, VV Characteristics of structural elements of the medical tourism market // Electronic scientific publication "Effective Economy". 2015. - № 3. Access mode: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3891>
3. Vetitnev, AM Kurortnoe delo: Uchebnoe posobie / AM Vetitnev, LB Zhuravleva. M.: KNORUS, 2006. 528 s.
4. Dekhtyar, VD Fundamentals of sports and health tourism / VD Dekhtyar. - K: Scientific World, 2002. - 202 p.
5. Zavarika, GM Resort business: textbook. way. / GM Zavarika. - Kyiv: Center for Educational Literature, 2015.
6. Kurortologiya: pidruchnyk / OM Kravets, AA Ryabev; Kharkiv. nat. un-t city. household in them. OM Beketova. - Kharkiv: KhNUMG them. OM Beketova, 2017.
7. Kuskov, AS, Listikova, OV Kurortologiya i ozdorovitel'nyi turizm: Uchebnoe posobie / AS Kuskov, OV Listikova. Rostov n / D:

8. Kushniruk, YS Recreation and balneology: textbook / Rivne - 2012. - 103-104 p.
9. Lyubitseva, OO Market of tourist services (geospatial aspects) K. : Alterpress, 2002. 436 p.
10. Malska, MP Health tourism // Tourism in the international and national dimensions. History and modernity: Monograph / MP Malskaya, MJ Rutinsky, NM Pankiv. Lviv: LNU Publishing Center named after I. Franko, 2008. S. 191-210.
11. Novikova, VI Sanatorium-resort sphere: infrastructural component, state of development in Ukraine / VI Novikova // Geography and tourism: science. zb. / Kyiv. nat. Univ. Taras Shevchenko. - Kyiv, 2011. - Issue. 16. - P. 93-102. [Electronic resource]. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2011_16_16
12. Rutinsky, M. Classification and typology of resorts // Visnyk of Lviv National University. The series is geographical. 2007. Vip. 34. pp. 236-246.
13. Rutinsky, MJ Geography of health tourism in the Western region of Ukraine at the turn of the XIX-XX centuries. Proceedings of the VII International Conference "Geography, Economics and Tourism: National and International Experience" (October 4-6, 2013) Lviv-Temopil. Pp. 487-493.
14. Fomenko, NV Recreational resources and balneology: textbook. way. / H.B. Fomenko. - Kyiv: Center for Educational Literature, 2007. - 312 p.

Надійшла до редколегії 08.11.2020

Тищенко Світлана Володимирівна,
кандидат економічних наук, доцент
Чернишова Таїсія Миколаївна,
кандидат біологічних наук, доцент
Мутасова Сніжана Анатоліївна

Поліський національний університет, м. Житомир, Україна,
e-mail: kadiss@ukr.net

Поліський національний університет, м. Житомир, Україна,
e-mail: taisiya_1983@ukr.net

Поліський національний університет м. Житомир, Україна,
e-mail: mut.snezha@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ПОДІЄВОМУ ТУРИЗМІ

У статті розглянуто основні проблеми реалізації подієвого туризму на певних територіях до яких в першу чергу відносять: короткостроковість заходу; масштабність проведення; розміщення на природній території; відсутність у достатній мірі засобів розміщення і обслуговування туристів; стиль проведення заходів тощо.

Мета. Розробка ефективної системи організаційно-технічного забезпечення проведення заходів подієвого туризму.

Методика. Основними методами дослідження, для досягнення мети, виступають аналіз інженерного забезпечення, класифікація мобільних будинків для проведення подієвого туризму і моделювання вимог до них на основі системного аналізу технологій подієвого туризму.

Результати. Запропоноване в статті організаційно-технічне забезпечення заходів подієвого туризму дозволить зменшити техногенне навантаження на локальні природні ландшафти природних територій в місцях проведення подієвих заходів. Це сприятиме формуванню більш високої культури, стилю їх проведення, що дозволить зробити заходи подієвого туризму в регіонах ще більш привабливими для широкої аудиторії туристів не тільки в нашій країні, але й за кордону. Даний спосіб організаційно-технічного забезпечення може бути використаний і для проведення зльотів, форумів, конференцій та інших заходів. Немаловажливим для успіху розвитку подієвого туризму та правильній організації організаційно-інженерного забезпечення є формування календаря подій, що надає можливість планово підходити до всіх майбутніх подій, з точки зору інженерно-технічного забезпечення, що пізніше дасть свої позитивні результати.

Наукова новизна. Вперше проаналізовано сучасний стан використання мобільних будиночків в подієвому туризмі на території України. Вперше було складено календар подій на території ОТГ «Станишівська» Житомирського району на 2020-2021 рр.

Практична значимість одержаних результатів полягає в тому, що складений календар подієвого туризму буде використовуватися ОТГ «Станишівська» в повному обсязі і з урахуванням наших рекомендацій, щодо проведення масових заходів.

Ключові слова: подієвий туризм, кемпінг, мобільні будинки, подієвий календар, організаційне забезпечення.

Тищенко Светлана Владимировна,
кандидат экономических наук, доцент
Чернышова Таисия Николаевна,
кандидат биологических наук, доцент
Мутасова Снежана Анатольевна

Полесский государственный университет, г. Житомир, Украина,
e-mail: kadiss@ukr.net

Полесский государственный университет г. Житомир, Украина,
e-mail: taisiya_1983@ukr.net

Полесский государственный университет г. Житомир, Украина,
e-mail: mut.snezha@ukr.net

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В СОБЫТИЙНОМ ТУРИЗМЕ

В статье рассмотрены основные проблемы реализации событийного туризма на определенных территориях, к которым в первую очередь относятся: краткосрочность мероприятия; масштабность проведения; размещение на естественной территории; отсутствие в достаточной мере средств размещения и обслуживания туристов; стиль проведения мероприятий и тому подобное.

Цель. Разработка эффективной системы организационно-технического обеспечения проведения мероприятий событийного туризма.

Методика. Основными методами исследования, для достижения цели, выступают анализ инженерного обеспечения, классификация мобильных домов для проведения событийного туризма и моделирование требований к ним на основе системного анализа технологий событийного туризма.

Результаты. Предложенное в статье организационно-техническое обеспечение мероприятий событийного туризма позволит уменьшить техногенную нагрузку на локальные природные ландшафты природных территорий в местах проведения событийных мероприятий. Это будет способствовать формированию более высокой культуры, стиля их проведения, что позволит предпринимать мероприятий событийного туризма в регионах еще более привлекательными для широкой аудитории туристов не только в нашей стране, но и за границы.

Данный способ организационно-технического обеспечения может быть использован и для проведения слетов, форумов, конференций и других мероприятий. Немаловажным для успеха развития событийного туризма и правильной организации организационно-инженерного обеспечения является формирование календаря событий, которое даст возможность планомерно подходить ко всем будущим событиям, с точки зрения инженерно-технического обеспечения, позже даст свои положительные результаты.

Научная новизна. Впервые проанализировано современное состояние использования мобильных домиков в событийном туризме на территории Украины. Впервые был составлен календарь территории ОТГ «Станишовская» Житомирского района 2020-2021 гг.

Практическая значимость исследования заключается в том, что составленный календарь событийного туризма будет использоваться ОТГ «Станишовская» в полном объеме и с учетом наших рекомендаций относительно проведения массовых мероприятий.

Ключевые слова: событийный туризм, кемпинг, мобильные дома, событийный календарь, организационное обеспечение.

UDC 379:85

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.59.22-28>

Tyshchenko Svitlana Volodymyrivna,
Candidate of Economic Sciences Associate professor
Chernyshova Taisiia Nikolaevna,
candidate of biological sciences, associate professor
Mutasova Snizhana Anatoliivna,
candidate of biological sciences, associate professor

Polissia National University, Zhytomyr, Ukraine, e-mail:
kadiss@ukr.net
Polissia National University, Zhytomyr, Ukraine, e-mail:
taisiya_1983@ukr.net
Polissia National University, Zhytomyr, Ukraine, e-mail:
mut.snezhna@ukr.net

USE OF ORGANIZATION AND ENGINEERING IN EVENT TOURISM

The article discusses the main problems of the implementation of event tourism in certain territories, which primarily include: short-term event; the scale of the event; placement in a natural area; lack of sufficient means of accommodation and services for tourists; style of events and the like.

Goal. Development of an effective system of organizational and technical support for event tourism events.

Methodology. The main research methods, in order to achieve the goal, are the analysis of engineering support, the classification of mobile homes for event tourism and the modeling of requirements for them based on the system analysis of event tourism technologies.

Results. The organizational and technical support of event tourism activities proposed in the article will reduce the technogenic load on the local natural landscapes of natural areas in the places where event events are held. This will contribute to the formation of a higher culture, the style of their conduct, which will make it possible to undertake events of event tourism in regions that are even more attractive to a wide audience of tourists not only in our country, but also abroad.

This method of organizational and technical support can also be used for holding rallies, forums, conferences and other events. Important for the success of the development of event tourism and the correct organization of organizational and engineering support is the formation of a calendar of events, which makes it possible to approach all future events in a planned manner, from the point of view of engineering and technical support, later will give its positive results.

Scientific novelty. The current state of the use of mobile houses in event tourism on the territory of Ukraine is analyzed for the first time. For the first time, the calendar of the territory of the Stanishovskaya OTG of the Zhytomyr region was compiled for 2020-2021.

Practical significance of the study lies in the fact that the compiled calendar of event tourism will be used by OTG "Stanishovskaya" in full and taking into account our recommendations regarding the holding of mass events.

Key words: event tourism, camping, mobile homes, event calendar, organizational and engineering support.

Вступ. На сучасному етапі розвитку відбувається багато масштабних заходів подієвого туризму, які активно розвиваються і вдосконалюються. Подієвий туризм це розважальне або рекламне уявлення, здійснюване на театральній сцені, кіно- або телеекрані, на спортивній або цирковій арені з використанням різного роду сюжетних ходів, образотворчих прийомів, світлової техніки, комп'ютерної графіки [1]. Також цей же автор вважає, що це «вид туристської діяльності, що приваблює туристів різноформатних громадськими заходами культурної або спортивного життя, які сприяють розвитку інфраструктури туризму, інтеграції різних верств населення в суспільство і формуванню позитивного іміджу дестинації» [1].

Постановка проблеми. Однак, при організації даного виду туризму як в масштабах регіону, так і на територіях його проведення, а також використовувані при цьому засоби розміщення, не в повному обсязі виявляються ефективними і відповідають специфіці даних заходів. Проведення подієвих заходів в більшості здійснюється на свіжому повітрі тобто на природі, що потребує від організаторів забезпечення мінімальних витрат техногенного впливу на

природу, територію при максимальній комфортності та безпеці перебування відпочиваючих. У зв'язку з тим, що подієвий туризм являється відносно молодим напрямленням в туристський індустрії зазначена проблема ще не отримали належного розгляду та вирішення.

Аналіз останніх публікацій. Останнім часом все більше висвітлюються питання просування подієвих турів на території України, аналіз сучасного стану подієвого туризму в Україні. Також все більше уваги приділяється розвитку подієвого туризму через проведення форумів, наукових конференцій, семінарів та інших заходів. Серед науковців, що займаються дослідженнями з даної проблеми, можна відзначити, як вітчизняних, так і зарубіжних вчених: Шикіна О.В., Герасименко В.Г., Давиденко І.В. Григоращук І., Смаль І.В., Онисько М.Б., Бабкіна А. В, Устименко Л., Дональда Гетц [2, 3, 4, 7, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17].

Метою даної статті є розробка ефективної системи організаційно-технічного забезпечення проведення заходів подієвого туризму. *Об'єктом дослідження* є організаційно-технічне забезпечення індустрії подієвого туризму.

Предметом досліджень є підвищення якості подієвого туризму за рахунок вдосконалення його організації та технічного забезпечення.

Основними методами дослідження виступають аналіз інженерного забезпечення, класифікація мобільних будинків для проведення подієвого туризму і моделювання вимог до них на основі системного аналізу технологій подієвого туризму.

Виклад матеріалу дослідження. В даний момент багато питань залишається відкритими, щодо організації подієвого туризму. Це стосується і питань щодо створенню нових заходів, розвитку нових видів подієвого туризму, а саме головне підготовці нових майданчиків для проведення цих заходів, наповнення новими заходами існуючих майданчиків, рекламі подій і інших дій. В кожному регіоні країни є своє планування подієвих заходів, тоді як питання організаційно-технічного характеру обслуговування цих подій є недосить забезпеченим. На таблиці 1 представлено річний календар культурно-масових заходів, який був складений нами особисто.

Таблиця 1.

Фрагмент списку подієвого туризму на території ОТГ «Станишівська» Житомирського району Житомирської області у 2020-2021 рр.

№	Назва заходу	Дата	Відповідальні (ВКТ)*	Очікувані результати
1	Вітання з Різдвом працівників сільської ради	09.01.	(ВКТ)	Популяризація та відновлення українських традицій в громаді, зростання кількості туристів. Збільшення робочих місць – (зрм)
2	Цілюща вода на Водохреща	19.01.	(ВКТ)	Поліпшення туристичної привабливості регіону, збільшення туристичних потоків
3	Прощання з колядою	22.01.	(ВКТ)	Популяризація та відновлення українських традицій в громаді, (зрм)
5	День пам'яті Героїв Небесної Сотні	20.02.	(ВКТ)	Залучення дітей та молоді до активного здорового способу життя та відпочинку
6	Шевченківські дні	05.03.	(ВКТ)	Залучення дітей та молоді до активного здорового способу життя та відпочинку
7	Конкурс читців присвячений Дню народження Т. Г. Шевченка	09.03	(ВКТ)	Залучення населення до активного здорового способу життя та відпочинку
9	“День українського добровольця”	14.03.	(ВКТ)	Залучення населення до активного здорового способу життя та відпочинку
10	Заходи до дня пам'яті Чорнобильської трагедії	26.04	(ВКТ)	Залучення населення до активного здорового способу життя та відпочинку
11	День пам'яті та примирення	08.05.	(ВКТ)	Реклама Станишівська громади, патріотичне виховання молоді. любов до рідного краю
12	Покладання квітів до монументів Слави в День перемоги над нацизмом у	09.05	(ВКТ)	Патріотичне виховання молоді. любов до рідного краю

	Другій світовій війні			
13	Свято Матері	13.05.	(ВКТ)	Залучення населення до активного здорового способу життя та відпочинку, пошана жінок
14	День пам'яті жертв політичних репресій	21.05.	(ВКТ)	Патріотичне виховання молоді. любов до рідного краю
15	День захисту дітей	01.06.-04.06.	(ВКТ)	Залучення населення до активного здорового способу життя та відпочинку, захист дітей
16	II мистецький Фестиваль «Станишівська перлина»	Червень	(ВКТ)	Популяризація та відновлення українських традицій в громаді, зростання кількості туристів (зрм)
17	День молоді	28.06.	(ВКТ)	Поліпшення туристичної привабливості регіону, збільшення туристичних потоків
18	Свято Івана Купала	07.07.	(ВКТ)	Поліпшення туристичної привабливості регіону, збільшення туристичних потоків
19	День прапора	23.08.	(ВКТ)	Патріотичне виховання молоді. любов до рідного краю
20	День Незалежності	24.08.	(ВКТ)	Патріотичне виховання молоді. любов до рідного краю
21	Всеукраїнський день бібліотек	30.09.	(ВКТ)	Популяризація та відновлення українських традицій в громаді, зростання кількості туристів (зрм).
22	Проведення семінару клубних працівників громади.	Січень	(ВКТ)	Проведення семінару клубних працівників громади. Перспективний план на 2019р.
23	Семінар клубних працівників на тему: «Ревіталізація клубних установ»	Лютий	(ВКТ)	Семінар клубних працівників на тему: «Ревіталізація клубних установ» Підвищення кваліфікації бібліотечних працівників
24	Семінар на тему «Створення молодіжних центрів»	Лютий	(ВКТ)	Семінар на тему «Створення молодіжних центрів»

* (ВКТ) Відділ культури, туризму, сім'ї, молоді та спорту

При планування подієвого заходу необхідно намагатися в повному обсязі ефективно використовувати всі види ресурсів від інженерних до транспортних засобів та людського потенціалу (волонтери, технічна служба і ін.). Особливе місце в інженерному забезпеченні подієвого туризму займає проблема створення індустрії гостинності відповідно до його специфіки.

Будівництво капітальних споруд це не є досить вигідна справа коли йдеться про подієвий туризм. Інженерні комунікації, будівлі готелів і господарсько-побутових споруд не завжди може бути економічно виправдано. У місцях, віддалених від інженерних комунікацій, що нерідко вимагає стиль і культура проведення деяких заходів подієвого туризму (наприклад, конкурс авторської пісні, день молоді, свято матері тощо), інженерні комунікації і капітальна інфраструктура можуть бути просто неприйнятними. До того ж подієвий туризм має таку властивість як сезонність, масштабність, гнучкість, поліваріантність, адаптивність до природних умов та інші особливості. У той же час, проведення деяких заходів у стилі «дикого» туризму не цілком себе виправдовує, особливо щодо забезпечення безпеки та екологічності.

Для забезпечення мобільності, гнучкості, екологічності та адаптивності проведення заходів пропонується використання в якості їх технічного забезпечення мобільні будинки [5, 8, 13] різного призначення.

На наш погляд найбільш мобільними і придатними для використання на короткострокових заходи подієвого туризму є мобільні самохідні будинки (автокемпери). Мобільні будинки бувають різного призначення: інвентарні, господарсько-технічні, автокемпінги. На відміну від інвентарних, господарсько-технічні мобільні будинки для туризму мають підвищені вимоги до художньо-естетичного вигляду, рівня комфортності, що забезпечують за допомогою зонування приміщення, установки інженерного устаткування і меблів тощо.

До мобільних будівельних споруд відносять будинки, виконані з легких конструкцій, які не передбачають заглибленого фундаменту і підземних споруд. Будівельні матеріали мобільних будинків-споруд повинні відповідати санітарно-гігієнічним вимогам, нормам протипожежної та екологічної безпеки, архітектурно-художнім вимогам, дизайну території (якщо такі є) і

освітленню, характером середовища населеного пункту, території і умов довготривалої їх експлуатації.

Мобільні будинки або мобільні (інвентарні) споруди розрізняють за способом їх складання:

- комплектна заводська поставка з можливістю його передислокації;
- контейнерні - це мобільне (інвентарна) будівля або споруда, що складається з одного блок-контейнера повної заводської готовності, транспортуємо на будь-яких придатних транспортних засобах, в т.ч. на власній ходовій частині;
- збірно-розбірні - це мобільне (інвентарна) будівля або споруда, що складається з окремих блоків-контейнерів. плоских і лінійних елементів або їхніх сполук, з'єднаних в конструктивну систему на місці експлуатації.

Пересувні контейнерні споруди на власному шасі призначені для розміщення службових та житлових приміщень для організації туристичних баз, мобільних дослідницьких комплексів, їх можна використовувати при проведенні подієвих заходів. Особливо зручно використовувати пересувні вагончики в місцях, важкодоступних для доставки будівельної техніки та матеріалів і віддалених від населених пунктів, а також для проживання робітників, трудящих вахтовим методом.

Використання зарубіжного досвіду показує, що проведення подібних заходів пропонує створення кемпінгів, мобільного будинку з цивілізованим сервісом [6]. Це також важливо для залучення іноземного туриста, який має особливе ставлення до якості сервісу і охорони навколишнього середовища. Гармонізація українського законодавства з європейськими нормативними вимогами в проведенні подібних заходів, прийнятих при узгодженні з місцевою адміністрацією, дозволить підвищити не тільки їх якість, зацікавленість у місцевих жителів, але й піднімуть їх на найбільш високий рівень. Ці нормативні вимоги до кемпінгів, організації та проведення подієвих заходів, повинні враховувати всі показники сталого туризму.

Технічне забезпечення мобільного будинку повинно мати ряд варіантів виконання:

- приміщення для відпочинку і сну туристів;
- господарсько-побутове призначення (душ, мийка, туалет тощо);
- організаційно-адміністративні (адміністрація заходи, реєстрація учасників, допоміжні служби, камера зберігання та ін.);
- організаційно-технічні (технічні служби щодо забезпечення водопостачанням, електроенергією, пункт прокату інвентарю та ін.);
- харчування і дозвілля (кафе, їдальня, бібліотека, кіоск, кінотеатр та ін.);
- загальні майданчики для проведення або укриття від негоди і ін.

Для розміщення туристів мобільні будинки можуть мати різний рівень комфортності в залежності від попиту на проживання учасників подієвого туризму. Це поділ на рівні залежить від якості і кількості послуг, від умов проведення самого подієвого заходу та ін. Мобільні будинки можуть мати різну ступінь захисту від холоду - сучасні споруди такого плану розраховані на морози до -20°C , і це тільки в базовій комплектації. Також за рахунок того, що мобільні будинки можуть встановлюватися на спеціально обладнані кам'яні і металеві підставки, а також залишатися на власній колісній базі, між будинком утворюється просвіт від 10 до 50 см, формуючи повітряну подушку, яка не дозволяє будівлі промерзати, як це відбувається з будинками, які стоять на фундаменті. Таким чином, мобільні будинки є відмінним варіантом для використання при організації та проведенні різних заходів.

Для проведення заходів подієвого туризму на природі важливо мінімізувати техногенний вплив на навколишнє середовище. Тому функціонування будинку має не тільки не давати відходів, які потребують утилізації, а й навпаки, саме переробляти різні відходи свого функціонування.

Ефективність розвитку сталого туризму вимагає всебічного його дослідження. При проведенні заходів подієвого туризму часто не в повній мірі забезпечується якість сервісу і безпека учасників подієвого туризму. У місцях скупчення великої кількості рекреантів заходи комфорту і безпеки їх перебування, як правило, не завжди виконуються і залишають бажати кращого. Після проведення даних заходів території локації потребують серйозної рекультивациі - від прибирання побутових відходів до висаджування (відновлення) зелених насаджень. Для вирішення цих проблем пропонується застосування нового підходу в організації подієвого туризму в масштабах територіальної громади, району, області, дестинації, міста. Загальну координацію термінів і дат організації і проведення заходів повинен взяти на себе новостворений центр координації подієвих заходів у відділ культури і туризму, сім'ї, молоді та спорту

Житомирської області, якщо це питання розглядається в обласному масштабі (територіальний аспект). А інформація про проведення заходу повинна бути розповсюджена через всі канали, а це: реклама, телебачення, радіо, ЗМІ, інтернет мережа, флаєри тощо. При побудові календаря подій визначеної території слід орієнтуватися на заходи, що вже є базовими, до них слід віднести історичні, культурні, релігійні, народні та інші події, які вже мають власні встановлені дати проведення. Інші заходи будуть займати в загальному календарі вільні вакансії термінів проведення. Також заходи мають різні рівні їх проведення: від місцевого, районного до міжнародного. Відповідно до ієрархії їх подання, вони будуть займати відповідне місце в сформованому Календарі подієвого туризму території.

Висновки і перспективи дослідження. На сучасному етапі розвитку в практиці індустрії туризму та гостинності трансформовані мобільні будинки поки не знайшли широкого застосування. Головною причиною цьому є їх вартість. Не кожен організатор заходу має достатню фінансову підтримку щоб придбати такий пересувний засіб. Ще однією із проблем є складність їх виготовлення і слабка конструктивна і нормативна їх опрацьованість. У проектних розробках мобільні будинки вже існують як в патентах, так і в реальних зразках, є багато оригінальних і цікавих пропозицій схильних до трансформації конструкцій або будинків, які можуть ефективно бути використані в туризмі. Практично в кожній об'єднаній територіальній громаді або районі області, а також в містах організовуються короткочасні культурно-масові заходи. Ефективність їх проведення може бути досягнута за рахунок використання мобільних будинків-споруд з мобільними спорудами побутового призначення: душами, кімнатами для прання та вмивання, туалетами тощо. Немаловажним для успіху розвитку подієвого туризму та правильній організації організаційно-інженерного забезпечення є формування календаря подій, що надає можливість планово підходити до всіх майбутніх подій, що пізніше дасть свої позитивні результати.

Список використаних джерел:

1. Алексеева О. В. Событийный туризм и ивент-менеджмент. *Российское предпринимательство*. 2011. 6(2). С. 167–172.
2. Бабкин А. В. Специальные виды туризма: учеб. пособие. М.: Советский спорт, 2008. 208с.
3. Григорашук І. «Тралі-валі фестиваль» або подієвий туризм. Журнал «Турбізнес». №7-8 (13–14). 2008. С. 1 -15.
4. Давиденко І. В. Домінанти ринку подієвого туризму. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Перспективи розвитку науки в сучасному світі»*, 2012. С. 97–103.
5. Ермаков А. С., Корнеев А. А., Черепанов Д. А. Анализ требований, предъявляемых к средствам размещения автотуристов. *Сервис plus*. 2014. Т. 8. № 2. С. 65-70.
6. Локтев Д., Локтева О. Караванинг: путешествие на автомобиле по Европе: путеводитель. Москва: АЯКС-ПРЕСС, 2008. 144с.
7. Онисько М.Б. Міжнародний туризм: світові тенденції та українські реалії [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://sd.net.ua/2012/05/24/turizm-ukraine-mir.htm>
8. Панфилов, А. В. Классификационная модель мобильного жилища для временного пребывания. *Архитектон: известия вузов*. 2011. № 34. [Электронный ресурс] –Режим доступа: http://archvuz.ru/numbers/2011_22/017
9. Пестушко В. М. Український туризм у контексті глобалізації: сучасний стан і перспективи Географія та основи економіки. 2015. - № 7. С. 257 -265.
10. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку: монографія. За заг.ред. професора В.Г. Герасименко. Одеса: Астропринт, 2013. 334с.
11. Смалі І. В. *Туристичні ресурси світу*. Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. 2010. 336 с.
12. Устименко Л. М. *Подієвий туризм як історико-культурне явище*. Культура і сучасність. 2013. Випуск 1. С. 88-92.
13. Черепанов, Д. А., Ермаков, А. С. Анализ рынка мобильных средств размещения автотуристов. *Сервис в России и за рубежом*. 2014. № 7 (54). С. 179-191.
14. Шикіна, О. В., Ліптуга, І. Л. Аналіз структури туристичних потоків Одеської області. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. 7. С. 114–127.
15. Getz, D.. Event tourism and the authenticity dilemma. In W. Theobald (Ed.), *Global tourism*. Oxford: Butterworth-Heinemann. 1998, 2nd ed. pp. 409–427.
16. Getz, D. The impacts of mega events on tourism: Strategies for destinations. In T. Andersson, C. Persson, B. Sahlberg, & L. Strom (Eds.), *The impact of mega events*. Ostersund, Sweden: European Tourism Research Institute. 1999, pp. 5–32
17. Getz, D. Festivals and special events: Life cycle and saturation issues. In W. Garter, & D. Lime (Eds.) *Trends in outdoor recreation, leisure and tourism*. 2000. pp. 175–188.

References:

1. Alekseeva O. V. Sobytyinyi turizm y ivent-menedzhment. *Rosyiskoe predprynimatelstvo*. 2011. 6(2). S. 167–172.
2. Babkyn A. V. Spetsyalnye vydy turizma: ucheb. posobyie. M.: Sovetskiy sport, 2008. 208s.
3. Hryhorashchuk I. «Trali-vali festyval» abo podiievyi turizm. *Zhurnal «Turbiznes»*. №7-8 (13–14). 2008. S. 1 -15.
4. Davydenko I. V.. Dominanty rynku podiievoho turizmu. *Materialy mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii «Perspektyvy rozvytku nauky v suchasnomu sviti»*, 2012. S. 97–103.
5. Ermakov A. S., Korneev A. A., Cherepanov D. A. Analiz trebovaniy, predyavliaemykh k sredstvam razmeshcheniya avtoturystov. *Servys plus*. 2014. T. 8. № 2. S. 65-70.
6. Loktev D., Lokteva O. Karavanyinh: puteshestvie na avtodome po Evrope: putevodytel. Moskva: AlAKS-PRESS, 2008. 144s.
7. Onysko M.B. Mizhnarodnyi turizm: svitovi tendentsii ta ukrainski realii [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://sd.net.ua/2012/05/24/turizm-ukraine-mir.htm>
8. Panfylvov, A. V. Klassyfykatsyonnaia model mobylnoho zhylyshcha dlia vremennoho пребывания. *Arkhytekon: yzvestiya vuzov*. 2011. № 34. [Электронный resurs] –Rezhym dostupa: http://archvuz.ru/numbers/2011_22/017
9. Pestushko V. M. Ukrainskiy turizm u konteksti hlobalizatsii: suchasnyi stan i perspektyvy Heohrafiia ta osnovy ekonomiky. 2015. - № 7. S. 257 -265.

10. Rynky turystychnykh posluh: stan i tendentsii rozvytku: monohrafiia. Za zah.red. profesora V.H. Herasymenko. Odesa: Astroprint, 2013. 334s.
11. Smal, I. V. Turystychni resursy svitu. Nizhyn: Vydavnytstvo Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholia. 2010. 336 s.
12. Ustymenko L. M. Podiievyyi turizm yak istoryko-kulturne yavyshe. Kultura i suchasnist. 2013. Vypusk 1. S. 88-92.
13. Cherepanov, D. A., Ermakov, A. S. Analiz rynka mobyl'nykh sredstv razmeshcheniya avtoturystov. Servys v Rossyy y za rubezhom. 2014. № 7 (54). S. 179-191.
14. Shykina, O. V., Liptuha, I. L. Analiz struktury turystychnykh potokiv Odeskoi oblasti. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. 2015. 7. S. 114–127.
15. Getz, D.. Event tourism and the authenticity dilemma. In W. Theobald (Ed.), Global tourism. Oxford: Butterworth-Heinemann. 1998, 2nd ed. pp. 409–427.
16. Getz, D. The impacts of mega events on tourism: Strategies for destinations. In T. Andersson, C. Persson, B. Sahlberg, & L. Strom (Eds.), The impact of mega events. Ostersund, Sweden: European Tourism Research Institute. 1999. pp. 5–32
17. Getz, D. Festivals and special events: Life cycle and saturation issues. In W. Garter, & D. Lime (Eds.) Trends in outdoor recreation, leisure and tourism. 2000. pp. 175–188.

Надійшла до редколегії 01.12.2020

Пушка Ольга Сергіївна,
кандидат технічних наук, доцент
Шаран Лариса Олександрівна,
кандидат технічних наук, доцент
Арпуль Оксана Володимирівна,
кандидат технічних наук, доцент
Шаран Андрій Васильович,
кандидат технічних наук, доцент

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна,
e-mail: Larisharan@ukr.net

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

ЕТНІЧНА УКРАЇНСЬКА КУХНЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Мета. Метою статті є обґрунтування доцільності вивчення стародавньої культури українського народу, зокрема знайомство із звичаями та рецептами етнографічного регіону в рамках проведення гастрономічних турів по всій території України. Адже статистика показує, що проведення таких заходів надихає молодь на вивчення культури свої пращурів.

Методика. За методичну основи даної роботи виступають роботи вітчизняних та закордонних науковців у сфері гостинності, наукова періодика, ресурси мережі Інтернет. В методику входять узагальнюючі та статистичні дані, де відображено доцільність проведення гастрономічного туризму територією України.

Результати. У результаті досліджень було проаналізовано вітчизняний та світовий досвід щодо пізнання молоддю культурних цінностей, традицій, місцевої національної кухні шляхом поєднання відпочинку та гастрономічних турів по всій території України і поза її межами. Було доведено доцільність розширення таких національних заходів з відродженням прадавніх рецептів національних страв кожної місцевості та бажання українців підтримувати та пізнавати свою культуру. Зазначено, що кожний етнорегіон України славиться своєю місцевою стравою: вареники, бринза, ріплянка, і т.д., а ось українським борщем за стародавнім рецептом можна поласувати майже у кожному куточку Херсонщини і Чернігівщини, Полтавщини, Івано-Франківщини, Черкащини, Львівщини, Житомирщини, Сумщини, Вінниччини, Дніпропетровщини.

Наукова новизна. Визначено доцільність впровадження та розширення свят та фестивалів, як елементу розвитку гастрономічного туризму. Систематизовано вітчизняний та світовий досвід щодо поєднання подорожі та пізнання національних традицій місцевої кухні у вигляді проведення гастрономічних фестивалів. Доведено, що більшість таких заходів зосереджено у Центральній та Західній Україні, на що вказують одержані статистичні факти.

Практична значимість. Представлені у роботі матеріали можуть бути використані для вдосконалення регіональної туристичної політики, зокрема, для започаткування та доцільності проведення місцевих гастрономічних турів та фестивалів в кожному регіоні України. Започаткування та проведення гастрономічних фестивалів не тільки позитивно впливає на імідж території, а й відкриває можливості отримання додаткового поштовху до розвитку територій та її культурних цінностей

Ключові слова: національна кухня, традиційні страви, сировина, гастрономічні фестивалі.

Пушка Ольга Сергеевна,
кандидат технических наук, доцент
Шаран Лариса Александровна,
кандидат технических наук, доцент
Арпуль Оксана Владимировна,
кандидат технических наук, доцент
Шаран Андрей Васильевич,
кандидат технических наук, доцент

Национальный университет пищевых технологий, г. Киев, Украина

Национальный университет пищевых технологий, г. Киев, Украина,
e-mail: Larisharan@ukr.net

Национальный университет пищевых технологий, г. Киев, Украина

Национальный университет пищевых технологий, г. Киев, Украина

ЭТНИЧЕСКАЯ УКРАИНСКАЯ КУХНЯ, КАК ЭЛЕМЕНТ ГАСТРОНОМИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

Цель. Целью статьи является обоснование целесообразности изучения древней культуры украинского народа, в частности знакомство с обычаями и рецептами этнографического региона в рамках проведения гастрономических туров по всей территории Украины. Ведь статистика показывает, что проведение таких мероприятий вдохновляет молодежь на изучение культуры свои предков.

Методика. За методическую основу данной работы выступают работы отечественных и зарубежных ученых в сфере гостеприимства, научная периодика, ресурсы сети Интернет. В методику входят обобщающие и статистические данные, где отображено целесообразность проведения гастрономического туризма территории Украины.

Результаты. В результате исследований был проанализирован отечественный и мировой опыт по изучению молодежью культурных ценностей, традиций, местной национальной кухни путем совмещения отдыха и гастрономических туров по всей территории Украины и за ее пределами. Было доказано целесообразность расширения таких национальных мер по возрождению древних рецептов национальных блюд каждой местности и желание украинцев поддерживать и познавать свою культуру. Отмечено, что каждый этнорегион Украины славится своим местным блюдом: вареники, брынза, риплянка, и т.д., а вот украинским борщом по древнему рецепту можно полакомиться почти в каждом уголке Херсонщины и Черниговщины, Полтавщины, Ивано-Франковщины, Черкащины, Львовщины, Житомирщины, Сумщины, Винницкой, Днепропетровской области.

Научная новизна. Определена целесообразность внедрения и расширения праздников и фестивалей, как элемента развития гастрономического туризма. Систематизированы отечественный и мировой опыт по объединению путешествия и познания национальных традиций местной кухни в виде проведения гастрономических фестивалей. Доказано, что большинство таких мероприятий сосредоточено в Центральной и Западной Украине, на что указывают полученные статистические факты.

Практическая значимость. Представленные в работе материалы могут быть использованы для совершенствования региональной туристической политики, в частности, для создания и целесообразности проведения местных гастрономических туров и фестивалей в каждом регионе Украины. Начало и проведения гастрономических фестивалей не только положительно влияет на имидж территории, но и открывает возможности получения дополнительного толчка к развитию территорий и ее культурных ценностей, как туристами с Украины так и зарубежными гостями.

Ключевые слова: национальная кухня, традиционные блюда, сырье, гастрономические фестивали.

UDC 379.85:791.6:793

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.59.29-35>

Pushka Olga Sergeevna,

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor

Sharan Larisa Alexandrovna,

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor

Arpul Oksana Vladimirovna,

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor

Sharan Andrey Vasilyevich,

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor

National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine

National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine, e-mail:
Larisharan@ukr.net

National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine

National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine

ETHNIC UKRAINIAN CUISINE AS AN ELEMENT GASTRONOMIC TOURISM IN UKRAINE

Goal. The purpose of the article is to substantiate the expediency of studying the ancient culture of the Ukrainian people, in particular, acquaintance with the customs and recipes of the ethnographic region in the framework of gastronomic tours throughout Ukraine. After all, statistics show that holding such events inspires young people to study the culture of their ancestors.

Method. The methodological basis of this work are the works of domestic and foreign scientists in the field of hospitality, scientific periodicals, Internet resources. The methodology includes generalizing and statistical data, which reflect the feasibility of gastronomic tourism in Ukraine.

Results. As a result of the research, the national and world experience in teaching young people about cultural values, traditions, local national cuisine by combining recreation and gastronomic tours throughout Ukraine and abroad was analyzed. It was proved the expediency of expanding such national events with the revival of ancient recipes of national dishes of each area and the desire of Ukrainians to maintain and learn about their culture. It is noted that each ethno-region of Ukraine is famous for its local dish: dumplings, brynza, riplyanka, etc., but Ukrainian borscht according to the ancient recipe can be eaten in almost every corner of Kherson and Chernihiv, Poltava, Ivano-Frankivsk, Cherkasy, Lviv, Zhytomyr, Sumy, Vinnytsia, Dnipropetrovsk.

Scientific novelty.

Scientific novelty. The expediency of introduction and expansion of holidays and festivals as an element of gastronomic tourism development is determined. Domestic and world experience in combining travel and learning about national traditions of local cuisine in the form of gastronomic festivals is systematized. It is proved that most of such measures are concentrated in Central and Western Ukraine, as indicated by the obtained statistical facts.

Practical significance. The materials presented in the paper can be used to improve the regional tourism policy, in particular, for the initiation and expediency of local gastronomic tours and festivals in each region of Ukraine. The launch and holding of gastronomic festivals not only has a positive effect on the image of the territory, but also opens up opportunities for additional impetus to the development of territories and its cultural values.

Key words: national cuisine, traditional dishes, raw materials, gastronomic festivals.

Постановка проблеми. Важливим чинником відновлення національної економіки України, удосконалення інвестиційної та соціальної політики, реформування інформаційної, виробничої та сервісної, транспортної, комунальної, інфраструктури є розвиток туристичної галузі, зокрема в Україні.

Одним із перспективних видів розвитку ринку туристичних послуг є гастрономічний туризм – вид туризму, який пов'язаний з ознайомленням з етнографічними культурними цінностями, місцевими стравами та їх рецептурними секретами, технологією приготування, видами посуду та дегустацією національних страв та напоїв. Створення конкурентоспроможного туристичного продукту на міжнародному ринку послуг туризму та визначення перспектив розвитку гастрономічного туризму України є запорукою розвитку сучасного стану ринку послуг гастрономічного туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти розвитку гастрономічного туризму, визначення змісту, відображено у публікаціях зарубіжних вчених, як: К. Холл, Д. Гілмор, Б. Пін, Р. Митчелл, Д. Хендерсон, Ю. Лін, Т. Пірсон, Л. Кей, а також значний вклад у цей напрямок вклали вітчизняні дослідники: А. Бусигіна, Е. Маслова, І. Комарніцького, В. Федорченка, Д. Басюк, Т. Сокол, Т. Божук, Л. Прокопчук, Т. Шпараги, В. Бойко, О. Любіцевої, Ф. Шандора, Г. Волкової, М. Баштової. У роботах дослідників показано розвитку цього виду туризму, особливості створення регіональних туристичних продуктів на основі національних кулінарних традицій. Окремі фахівці, В. Антоненко, Д. Басюк доводять значущість цього виду діяльності в окремих регіонах України. Вказані автори зосереджуються на вивченні гастрономічного туризму, як засобу підвищення привабливості етнографічної території, яка є привабливою для туристів завдяки наявності унікальних культурних та кулінарних цінностей.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Статистика досліджень вказує, що останні роки в Україні та світі виявляється все більше охочих зануритися у пізнання стародавніх місцевих культурних традицій, кулінарних особливостей етнорегіону. Цьому сприятиме організація кулінарних фестивалів та свят, як одного із факторів гастрономічного туризму.

Постановка завдання. Туризм – невід'ємна частина життя цивілізованого суспільства, на що вказує сучасний розвиток та глобалізація туристичного ринку. Найбільш перспективним видом туризму на сьогодні можна назвати гастрономічний туризм. Аналітичний огляд літератури свідчить проте, що 1/3 туристичних витрат припадає на споживання їжі. Тому напрям і якість відпочинку насамперед буде залежати від особливостей етнічної кухні [1].

Вклад основного матеріалу. Всесвітня асоціація гастрономічного туризму зазначає, що гастрономічний туризм - це подорожі з метою отримання аутентичного досвіду, заснованого на культурі споживання їжі або напоїв; відкритті місцевих культурних та кулінарних традицій [2]. Для всіх культур і народів харчування є одним з основних чинників повноцінного існування. З самого початку свого буття людина підсвідомо споживала необроблену рослинну їжу (ягоди, трави, горіхи, корінці різних рослин) для отримання енергії. З часом, навчившись виготовляти примітивні знаряддя праці та зброю з каменю, асортимент розширився м'ясом та рибою, які діставали колективним полюванням. Далі навчились добувати вогонь, завдяки чому почали термічно обробляти харчові продукти [3]. На етапі виникнення перших держав, формувалися різні етнічні культури та вірування. Раціон людини почав значною мірою залежати від культурно-етнічних та релігійних факторів. З'являлися нові технології обробки продуктів, страви ставали більш різноманітними. Залежно від географічного розташування та клімату формувались кулінарні звички народів. Регіони, які межували з морями та океанами споживали значну кількість морепродуктів. А країни, що знаходились в лісо-степовій зоні, біля підніжжя гір віддавали перевагу м'ясу, стравам з круп, овочам.

Україна, знаходячись у самому центрі Європи зі значним запасом земельних ресурсів, сформувала свої кулінарні традиції та звички. Українці — справдавна хліборобський народ. Любов до хліба відобразилася й у традиційному меню українців, яке у всіх регіонах України включало борошняні вироби (вареники, галушки, гречаники, сочники, шулики, потапці, присканці, млинчики). Жодне свято не обходилося без обрядових виробів - коровай, корочун, лежень, мандрики, паска, гуски, шишки. Доповненням до борошняних страв були риба, ягоди, молоко та молокопродукти, олії, рідше - м'ясо. Українська національна кухня взяла свій початок від простих у приготуванні сільських страв, основою яких є злаки та овочі. Тому й традиційна кухня українців багата великим розмаїттям овочевих страв. Серед них найбільш вживаними є борщ, капуста, голубці, квашена капуста, солоні огірки, каша з гарбуза. Любили українці також різноманітні страви з яєць, особливо - яєчню із салом і ковбасою.

Беззаперечно, українська кухня, як і більшість кухонь народів світу зазнала змін. З'явилися нові харчові звички, сучасні способи приготування страв, розширився асортимент сировини. Проте мода на щось нове з часом проходить, і ми знову повертаємося до перевірених часом та нашими предками традиційних українських цінностей та страв. Дещо видозмінюються форми

подачі, удосконалюється рецептурний склад, використовується сучасне обладнання, але борщ, вареники, галушки, деруни є незмінно традиційними стравами для України.

Разом із загальноукраїнськими популярні і регіональні страви, якими славляться Закарпаття і Галичина, Полтавщина та Волинь, Буковина та Харківщина, Поділля і Чернігівщина. Сьогодні західноукраїнська кухня значно відрізняється від східноукраїнської, і в різних областях зберігаються свої кулінарні особливості, які виникли внаслідок впливу сусідніх держав. Таке розмаїття кулінарних традицій стало підґрунтям для формування гастрономічного туризму як в межах країни, так і за її кордонами.

Згідно даних Всесвітньої туристичної організації, близько 80 % туристів планують подорожі, попередньо ознайомившись з особливостями місцевої кухні та гастрономічних заходів [4]. З понад двох сотень гастрономічних фестивалів, що проводяться щорічно в Україні, виокремлюють фестивалі напоїв, вареників, борщу, дерунів та ін.

Борщ є витвором тисячолітнього українського кулінарного мистецтва. Недарма кажуть, що він не "вариться", а "твориться". Особливість борщу - в його неповторності. Це страва унікальна, скільки господинь - стільки й смаків. Страву готують у всіх куточках України за різними рецептами.

Борщ в Україні оточений справжнім культом і має багату історію. Ще на Запорізькій Січі переперчений борщ (так званий "мудрий борщ") використовували для випробування молодих козаків на стійкість і витримку. А одне містечко на Тернопільщині навіть завдячує борщу своєю назвою: за легендою, мешканці нібито втопили татарина, якому не сподобалась місцева кухня, в казані з борщем. Так місто і назвали – Борщів. Тому саме це місто раз на рік стає столицею традиційного українського куховарства. На початку вересня в ньому проходить народний фестиваль борщу з нехитрою назвою "Борщ'їв". Близько півсотні навколишніх сіл представляють свій борщ, який за самотніми рецептами готують місцеві господині вже не одну сотню років. Крім того, додатково для всіх бажаючих готується борщ безпосередньо у великому казані на багатті.

До борщу традиційно пропонують пампушки та інші смачні страви національної кухні. Не обходиться і без розваг: всі відвідувачі можуть насолодитися народною музикою, піснями та танцями, а за бажання і долучитися до них.

Для розкриття всієї колоритності українського борщу на всій території України проводять національні фестивалі борщу, міської та вуличної їжі (табл.1).

Таблиця 1

Гастрономічні національні фестивалі борщу

П/п	Назва гастрономічного фестивалю	Місце проведення	Період року
1.	Всеукраїнський фестиваль борщу	с. Правилівка Оратівський р-н, Вінницька обл.	восени
2.	Борщ-фест	с. Чубинське, Київська обл.	восени
3.	Міжнародний гастрономічний фестиваль-квест «Борщик у глиняному горщику»	с. Опішня, Полтавська обл.	влітку
4.	«Борщ'їв»	м. Борщів, Тернопільська обл.	восени
5.	«Варись, варись, борщику!»	с. Городище, Чернігівська обл.	восени

З 2007 року в другу неділю вересня одночасно зі святкуванням дня міста Борщів (Тернопільщина) проводяться два фестивалі: гастрономічний «Борщ'їв» та Всеукраїнський фольклорно-мистецький «Борщівська вишиванка», що презентує унікальну чорну борщівську вишивку. Борщ готується за давніми рецептами і подається господинями із понад 50 сіл району. Відвідувачі фестивалю можуть взяти участь в майстер-класі з приготування борщів за різними прадавніми рецептами на відкритому вогні у великому казані, почастиватися цією українською стравою. Поєднання двох фестивалів – фольклорно-мистецького та гастрономічного, дає змогу зацікавити туристів з різних куточків України.

В с. Опішня, що на Полтавщині у другу суботу серпня з 2014 р. проводиться фестиваль «Борщик у глиняному горщику». Винятковою ознакою фестивалю є приготування борщу за різними рецептами у глиняному посуді, зокрема в горщиках. Оскільки с. Опішня вважається гончарною столицею нашої країни, тов. цьому місці започатковано найбільший в Україні музей гончарства під відкритим небом. Гончарні вироби цього краю можливо зустріти у всіх куточках світу. Під час гастрофестивалю борщ за різноманітними рецептами готується в печі та на

відкритому вогнищі: ритуальні види борщу, червоний, зелений, холодний, також «екзотичний» борщ з щукою, раками та карасями, грушами, журавлиною та навіть суніями.

З кожним роком кількість борщів, приготованих за оригінальними рецептами зростає: на фестивалі у 2019 р. знавці українських страв із Херсонщини і Чернігівщини, Полтавщини, Івано-Франківщини, Черкащини, Львівщини, Житомирщини, Сумщини, Вінниччини, Дніпропетровщини приготували борщ за 60 рецептами. На дегустацію борщу із глиняних горщиків, що відбувалась увесь день, за словами організаторки фестивалю Олени Щербань, завітало близько 10 тисяч відвідувачів.

Жодне приготування борщу не обходилося без української пісні. Поєднання творчості та кулінарних здібностей поєднуються у гастрономічно-пісенному фестивалі «Варись, варись, борщику!», який проводиться на Чернігівщині на день с. Городище. Місцеве свято борщу «для своїх» за три роки перетворилося у мистецько-гастрономічне дійство, яке збирає місцевих мешканців та гостей з сусідніх міст і сіл. На фестивалі гостинні господарі пригощають місцевими стравами, варять столітровий казан борщу та змагаються за звання найсмачнішого борщу. Такі фестивалі, за словами організаторки свята не просто об'єднують, а й народжують в душах людей віру у майбутнє, привчають дітей до наших прадавніх традицій.

Ця страва з борошна та начинки вживається, нарівні з борщем, найтипівішою в українській національній кухні. Пампушки, вареники, галушки, млинці — національні страви українців, яка є найпопулярнішою серед інших страв і найпоширенішою по всій країні. Вареники можуть мати різні форми: невеликі, трикутні чи заокруглені, у формі півмісяця. Зазвичай готують їх із пшеничного бездріжджового тіста, у яке загортають начинки на різні смаки. В Україні існує понад 40 видів вареників! Вареники часто згадуються в українському фольклорі.

Скуштувати національні борошняні страви можна під час гастротурів на всій території України і за її межами (табл. 2).

Таблиця 2

Гастрономічні національні фестивалі борошняних страв

П/п	Назва гастрономічного фестивалю	Місце проведення	Період року
1.	Фестиваль галушки	с. Гречане, Петриківський р-н, Дніпропетровська обл.	весна
2.	Всеукраїнський фестиваль вареників	Гірськолижний курорт «Буковель», м. Яремче, Закарпатська обл.	весна
3.	Фестиваль млинців «Ужгородська палачінта»	м. Ужгород, Закарпатська обл.	взимку
4.	Міське свято пампуха	м. Львів, Львівська обл.	взимку
5.	Свято Полтавської галушки	м. Полтава, Полтавська обл.	влітку
6.	«Вареник і капуста-фест»	м. Збараж, Тернопільська	весна
7.	Фестиваль хліба «Хліб своїми руками»	с. Мистецький, хутір Обирок, Чернігівська обл.	влітку
8.	Конкурс-фестиваль «Їжте, люди, вареники, і живіть у мирі!»	с. Стодольці Жмеринського р-у, Вінницької обл.	влітку
9.	Фестивалю вареників Varenyk Fest 2019	м. Ковентрі (Велика Британія)	восени

Для всіх гостей проводяться майстер-клас із ліплення та варіння вареників у казанку на свіжому повітрі.

В останній день Масляної гірськолижний курорт «Буковель» проводить Всеукраїнський фестиваль вареників. Кожен учасник фестивалю може поласувати улюбленою стравою українців — варениками зі шкварками, цибулею, картоплею, печінкою, вишнями, сливами та іншими начинками (понад 100).

Восени у листопаді українська громада у м. Ковентрі (Велика Британія) запрошує усіх охочих зануритися в традиційні цінності української культури та кухні під час проведення фестивалю вареників Varenyk Fest 2019.

Національний Сорочинський ярмарок впевнено тримає марку найбільшого та найпопулярнішого ярмарково-виставкового заходу в Україні.

Триває це масштабне свято впродовж шести днів, за цей час тут відбувається близько 200 різноманітних заходів, в тому числі велика кількість гастрономічних. Вареники, пампушки, вергуни, галушки, деруни, борщі за стародавніми рецептами можна тут скуштувати.

Сорочинський ярмарок відомий захід. А ось найстаріший ярмарок Західної України відомий набагато менше. Традиція проведення велелюдного ярмарку в Чернівцях на свято Петра і Павла сягає XVIII століття. Петрівський ярмарок нині – це довгоочікуване свято для городян та гостей міста, зі святковими промовами, самобутніми майстрами народного мистецтва, веселими танцями,

виставками, цікавими зустрічами, дегустацією страв національної буковинської кухні, “Свято пива”, “Фестиваль вина”, акція “Світ морозива”.

Традиційна закарпатська страва - ріплянка - споконвіку для верховинців була другим хлібом. Ріплянка – це традиційна страва, яку готують кілька разів на тиждень у кожній хаті села, розварена на пюре картопля («ріпа»- діалект.) та кукурудзяне борошно. Варять ріплюнку на повільному вогні у чавунній каструлі, часто помішуючи дерев'яною палкою (токанянником). Її щодня подавали до столу, брали з собою в далеку дорогу. Ріплянка в кожній закарпатській сім'ї була і є символом єднання. Відтак уперше на Закарпатті, у Колочаві, в музеї просто неба у червні започаткували проведення фестивалю ріплюнки. Це свято супроводжується народними гуляннями і театралізованими діями, конкурсом на найсмачніше приготовлену ріплюнку. Господині готують її та додають бринзу, грибочки, обмочку зі сметани чи м'яса - у кожної свій секрет.

Вівчарський куліш, галушки, вареники, токан і вурда. Та найсмачніше - Біле золото Карпат - гуцульська бринза. Заради цього туристи долають тисячі кілометрів з різних куточків України та зарубіжжя і прибувають до столиці Гуцульщини м. Рахів на щорічний найбільший Карпатський фестиваль "Гуцульська бринза". «Гуцульська бринза» – це свого роду гастрономічний, тематичний фестиваль, присвячений гуцульській культурі, гуцульським традиціям, як і самим гуцулам. Свято приурочується поверненню вівчарів з полонини додому. Розпочинається дійство з урочистого маршу, учасники якого одягнуті у яскраве гуцульське вбрання. Хо́да святкової колони супроводжується грою на народних інструментах та гуцульськими співами. Завершується хо́да на г. Буркут, де і відбувається свято.

Основною стравою на святкуванні є бринза - сир з овечого молока виготовлений за допомогою ферменту з натурального сичуга (шлунок) свійської худоби. Екологічність та натуральність - ось у чому головна цінність продукту, кажуть вівчарі. Виробники сиру переконують - щоденне вживання бринзи корисне для здоров'я.

На Житомирщині щороку в другу суботу осені святкують Міжнародний фестиваль дерунів, під час якого коростенські господині демонструють своє мистецтво приготування дерунів та інших оригінальних страв з картоплі.

Якщо літо - це обов'язково кавуни, смак осені нерідко асоціюється з яблуками. Велика кількість яблук різних розмірів, кольорів та сортів можна знайти на Міжнародному фестивалі-ярмарку Apple Bag, який проходить в місті Бар на Вінниччині. Крім цільних плодів, на ярмарку гості зможуть спробувати різні автентичні страви подільської кухні і страви з яблук, приготовлені за старовинними рецептами.

Перше з чим асоціюється на смак місто Львів, звичайно, шоколад і кава. І якщо їхати на каву до Львова, то саме у вересні, тому що в цей період в місті проходить Lviv Coffee Festival "На каву до Львова". Це справжнє свято кави, під час якого можна спробувати кавові напої та солодощі від кращих кав'ярень Львова.

Веселий фестиваль ніжинських огірків щосені проходить в місті Ніжин. Гостей розважають творчі колективи, присутні танці, ярмарок сувенірів, створений ніжинськими майстрами, а також оголошення переможців конкурсу на кращий дизайн посуду для зберігання огірків (банки, бочки та інше).

Найстаріший, найбільший, наймасовіший фестиваль вина в Закарпатті, який заснували три Василя (Гонак, Ковбаско та Ільтьо), традиційно відбувається на Свято Василя. В цьому році фестивалю "Червене вино" вже виповниться 25 років. Це свято стало візитною карткою не тільки Мукачево, а й всього Закарпаття. Сюди з'їжджаються винороби з усіх околиць, пригожають та дивують витворами свого мистецтва.

Щовесни, починаючи з 2000-го року, у Берегово відбувається свято молодого вина "Біле вино". Члени ордену святого Венцела, який об'єднує кращих місцевих виноробів, є натхненниками фестивалю та всіляко популяризують винну славу Берегівщини.

Окрім найкращих сортів білого вина на фестивалі представлені вина інших видів, закарпатські сири, закуски до вина та найкращі закарпатські страви. Під час фестивалю відбувається посвята нових лицарів і фрейлін (придворних дам) до Винного лицарського ордену св. Венцела. А також концертна програма, виступи ансамблів та розіграш лотереї.

Традиційно на початку травня Ужгород запрошує мешканців та гостей Закарпаття скуштувати натурального вина та меду на фестивалі “Сонячний напій”.

У фестивалі беруть участь кілька десятків виноробів краю. В старовинних королівських підвалах (відомі під назвою “Совине гніздо”) можна безкоштовно продегустувати понад 50 якісних і “правильних” вин, купажи вина на основі європейських сортів винограду та ексклюзивні

авторські купажі (наприклад “Чорного принца”, “Сонце в бокалі”, “Космічне”, “Жужіка ти солодка”).

Фестиваль приділяє велику увагу культурі споживання вина – організатори забезпечили скляними келихами з атрибутикою свята замість пластикового посуду.

У медових павільйонах, що розташовуються навколо льохів, бджолярі пропонують найпопулярніші медові продукти — квітковий, “майський”, липовий мед, пилок, віск, медові соти і навіть медовуху. Крім того, гості фестивалю матимуть можливість придбати сувеніри, солодоші, молочні делікатеси (вурду, бринзу, домашній сир), продукти закарпатських сироварень, посмакувати шашликами, печеною рибою, картоплею, бограчем та іншими традиційними стравами Закарпаття.

В кінці травня на вихідних в сонячній Одесі проводиться яскравий і незвичайний фестиваль полуниці з тематичними вечірками і заходами.

Свято першого ароматного врожаю символізує початок літнього сезону. На заході представляють страви з полуниці, майстер-класи, ігри, конкурси. Особливим попитом користуються напої та десерти.

Отже, для підвищення індексу туристичної конкурентоспроможності України є розвиток гастрономічного туризму, оскільки він сприяє підвищенню конкурентоспроможності туристичної сфери та зростанню туристичних потоків до нашої держави. Особливим елементом розвитку гастрономічного туризму є організація та проведення гастрономічних фестивалів та свят, що можуть зробити гастрономічний тур більш цікавим й насиченим за своєю програмою, а також сприяти відродженню місцевих культурних та кулінарних традицій, формуванню туристичного бренду етнорегіону країни.

Список використаних джерел:

1. World Tourism Organization (UNWTO) Global Report on Food Tourism (2012), p. 63.
2. Всесвітня асоціація гастрономічного туризму [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.worldfoodtravel.org>.
3. Історія харчування. В.І. Смоляр. К.: Медицина України. —352 с.
4. Винний та гастрономічний туризм: глобальні тренди та локальні практики : монографія / [колектив авторів] за наук. ред. Д.І. Басюк. Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2017. 318 с.

Список использованных источников:

1. World Tourism Organization (UNWTO) Global Report on Food Tourism (2012), p. 63.
2. Всемирная ассоциация гастрономического туризма [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.worldfoodtravel.org>.
3. История питания. В.И. Смоляр. М.: Медицина Украины. -352 с.
4. Винный и гастрономический туризм: глобальные тренды и локальные практики: монография / [коллектив авторов] за наук. ред. Д.И. Басюк. Винница: ООО «ТД» Эдельвейс и К », 2017. 318 с.

References:

1. World Tourism Organization (UNWTO) Global Report on Food Tourism (2012), p. 63.
2. World Association of Gastronomic Tourism [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.worldfoodtravel.org>.
3. History of nutrition. VI Smolyar. K.: Medicine of Ukraine. —352 p.
4. Wine and gastronomic tourism: global trends and local practices: monograph / [team of authors] for science. ed. D.I. Basyuk. Vinnytsia: PE "Edelweiss and K", 2017. 318 p.

Надійшла до редколегії 23.11.2020

Шинкаренко Уляна Юріївна

Рашевська Дар'я Андріївна

Гринюк Олег Юрійович,
кандидат географічних наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,
e-mail: ulya.shinkarenko11@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,
e-mail: darinkarash@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,
e-mail: m.greenston@gmail.com

РОЗРОБКА ДВОДЕННОГО НАВЧАЛЬНОГО ПІШОХІДНОГО МАРШРУТУ СВИДІВЕЦЬКИМ МАСИВОМ

Мета. Розроблення дводенного навчального походу зі студентською молоддю по одному з найвідвідуваніших хребтів Карпат – Свидовецькому масиві. Навчання грамотному підходу до організації та проведення гірських піших походів, безаварійному проходженню маршрутів. Підвищення кваліфікації в області організації подорожей, студентами, котрі засвоюють навчальну програму в межах географічного факультету. Де передбачена підготовка кадрів для туристичних секцій, клубів, туроператорів активного відпочинку та інших туристичних організацій.

Методика дослідження базується на застосуванні методології розробки пішохідних туристичних маршрутів. Також були використанні методи опису, порівняння, аналізу та узагальнення. При визначенні конкретного підрайону, в межах якого було прокладено маршрут, використовувалися картографічні матеріали: туристична карта «Свидівець» (2018) масштабу 1:50000 та мобільний додаток Mapy.cz. Відповідно за їх допомогою було оцінено рельєф території та визначено необхідність застосування певних технічних засобів для проходження треку.

Наукова новизна полягає у розробці дводенного навчального пішохідного маршруту, як елемента навчального процесу. Даний навчальний маршрут є продовженням дисциплін «Шкільний туризм» і «Географія аудитор та індоррекреації». Формування навичок є логічним заключним елементом формування відповідних компетентностей сучасного студента: знання (отримані на лекціях) – уміння (виконання завдань на семінарських заняттях) – навички (застосування отриманих знань та умінь на практиці).

Результати. На основі аналізу одноденних навчальних пішохідних маршрутів, які використовують студенти під час практики та популярності (по відвідуваності) туристами вершин та хребтів Українських Карпат нами було розроблено дводенний пішохідний туристичний маршрут Свидовецьким масивом. Основною ідеєю маршруту було «ознайомлення» з найвищою гірськолижним курортом Драгобрат та «підкоренням» найвищої вершини Свидівця – гори Велика Близниця. Даний маршрут було пройдено 15-16 липня 2019 року студентами 2 курсу географічного факультету КНУТШ спеціальностей «географія рекреації та туризму», «середня освіта» та «управління розвитком регіону» під керівництвом викладачів. Відповідно спланований похід для студентської молоді дав змогу отримати певні знання в області поведінки в гірському середовищі, дізнатися певні норми, правила в організації спортивного туризму, що у майбутньому дозволить підвищити безпеку гірських походів та активних турів в горах.

Практичне значення полягає у формуванні навичок з розробки, організації та проведення пішохідних туристичних походів, підбору відповідного індивідуального та групового спорядження, руху в гірській місцевості, вибору місця та організації біваку, приготуванні їжі в польових умовах з використанням сублімованих продуктів. Даний маршрут включено в професійно-орієнтовану практику для студентів 2 курсу географічного факультету спеціальностей «рекреаційна географія та туризм» та «середня освіта».

Ключові слова: активний туризм, туристичний похід, аудитор рекреація, Свидівець.

Шинкаренко Уляна Юріївна

Рашевська Дар'я Андріївна

Гринюк Олег Юрійович,
кандидат географічних наук, доцент

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина, e-mail: ulya.shinkarenko11@gmail.com

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина, e-mail: darinkarash@gmail.com

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина, e-mail: m.greenston@gmail.com

РАЗРАБОТКА ДВУХДНЕВНОГО УЧЕБНОГО ПЕШЕХОДНОГО МАРШРУТА СВИДОВИЦКИМ МАССИВОМ

Цель. Разработка двухдневного учебного похода со студенческой молодежью по одному из самых посещаемых хребтов Карпат - Свидовецком массиве. Обучение грамотному подходу к организации и проведению горных пеших походов, безаварийному прохождению маршрутов. Повышение квалификации в области организации путешествий, студентов которые усваивают учебную программу в пределах географического факультета. Где предусмотрена подготовка кадров для туристических секций, клубов, туроператоров активного отдыха и других туристических организаций.

Методика исследования базируется на применение методологии разработки пешеходных туристических маршрутов. Также были использованы методы описания, сравнения, анализа и обобщения. При определении конкретного подрайона, в рамках которого был проложен маршрут, использовались картографические материалы: туристическая карта «Свидовец» (2018) масштаба 1:50000 и мобильное приложение Mapy.cz. Согласно с их помощью было оценено рельеф территории и определена необходимость применения определенных технических средств для прохождения трека.

Научная новизна заключается в разработке двухдневного учебного пешеходного маршрута, как элемента учебного процесса. Данный учебный маршрут является продолжением дисциплин «Школьный туризм» и «География аутдор и индоррекреации» в формировании соответствующих практических навыков. Формирование навыков представляется логическим заключительным элементом формирования соответствующих компетенций современного студента: знания (полученные на лекциях) - умение (выполнение задач на семинарских занятиях) - навыки (применение полученных знаний и умений на практике).

Результаты. Разработан двухдневный пешеходный туристический маршрут Свидовецким массивом с «покорением» его наивысшей вершины горы Большая Близна. Данный маршрут был пройден 15-16 июля 2019 студентами 2 курса географического факультета КНУТШ специальностей «география рекреации и туризма», «среднее образование» и «управление развитием региона». Спланированный поход для студенческой молодежи позволил получить определенные знания в области поведения в горной среде, узнать определенные нормы, правила в организации спортивного туризма, что в будущем позволит повысить безопасность горных походов и активных туров в горах.

Практическое значение состоит в формировании навыков по организации и проведению пешеходных туристических походов, движения в горной местности, организации бивуака, приготовления еды в полевых условиях. Данный маршрут включен в профессионально-ориентированную практику для студентов 2 курса географического факультета специальностей «рекреационная география и туризм» и «среднее образование».

Ключевые слова: активный туризм, туристический поход, аутдор рекреация, Свидовец.

UDC 796.51:234.421.1

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.59.36-44>

Shinkarenko Ulyana Yuriyivna

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
e-mail: ulya.shinkarenko11@gmail.com

Rashevskaya Daria Andriyivna

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
e-mail: darinkarash@gmail.com

Grinyuk Oleg Yuriyovych,

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
e-mail: m.greenston@gmail.com

DEVELOPMENT OF A TWO-DAY TRAINING PEDESTRIAN ROUTE BY THE SVIDOVITSKY MASSIVE

Goal. Development of a two-day educational hike with student youth along one of the most visited ranges of the Carpathians - the Svidovets massif. Training in a competent approach to the organization and conduct of mountain hiking, trouble-free passage of routes. Advanced training in the field of travel, students who master the curriculum within the Faculty of Geography. Where training is provided for tourist sections, clubs, tour operators and other tourist organizations.

The *research methodology* is based on the application of the methodology for the development of hiking tourist routes. Methods of description, comparison, analysis and generalization were also used. In determining the specific sub-area within which the route was laid, cartographic materials were used: tourist map «Svydivets» (2018) scale 1:50000 and mobile application Mapy.cz. Accordingly, with their help, the relief of the territory was assessed and the need to use certain technical means to pass the track was determined.

The *scientific novelty* lies in the development of a two-day educational walking route as an element of the educational process. This training route is a logical continuation of the disciplines «School Tourism» and «Geography of Outdoor and Indoor Recreation» in the formation of relevant practical skills. The formation of skills is a logical final element of the formation of the relevant competencies of the modern student: knowledge (obtaining in lectures) - skills (performing tasks in seminars) - skills (application of acquired knowledge and skills in practice).

Results. A two-day walking tourist route has been developed in the Svidovets massif with the «conquest» of the very top of Mount Bolshaya Bliznitsa. This route was completed on July 15-16, 2019 by 2nd year students of the Faculty of Geography of KNUSh specialties «geography of recreation and tourism», «secondary education» and «regional development management». Accordingly, the planned hike for students allowed to gain some knowledge in the field of behavior in the mountain environment, learn certain rules, regulations in the organization of sports tourism, which in the future will increase the safety of hiking and active tours in the mountains.

The *practical value* lies in the formation of skills for organizing and conducting hiking tours, movement in mountainous areas, organizing a camp, cooking food in the field. This route is included in the professionally oriented practice for 2nd year students of the Faculty of Geography of the specialties «recreational geography and tourism» and «secondary education».

Key words: active tourism, hiking, outdoor recreation, Svidovets.

Постановка проблеми. Сучасна освіта характеризує невідривність теоретичного навчання від отримання практичних навичок. Студентам другого курсу географічного факультету спеціальностей «Географія рекреації та туризму» і «Середня освіта» викладають предмети «Географія аутдор та індоррекреація» та «Шкільний туризм» відповідно. Узагальнююча мета даних дисциплін формування умінь у сфері активного туризму (аутдор рекреаційної діяльності), а саме розробці та організації спортивних походів зі шкільною та студентською молоддю. Логічним продовженням у формуванні практичних навичок з активних форм туризму та рекреації є літня професійно-орієнтована практика, яка проходить на навчальній базі польових географічних практик «Ясиня». Саме під час практики студенти мають змогу вдосконалити свої знання, уміння та навички у процесі навчальних маршрутів Свидовецьким масивом і Горганями.

Аналізуючи створені туристські шляхи (на серпень 2020) в Івано-Франківській та Закарпатській областях прознаковано понад 700 км трас, з них найбільша кількість в межах Надвірнянського, Рожнятівського, Богородчанського районів [1]. У той же час, їх не достатньо в межах регіону дослідження. Дане місце є популярним напрямком у любителів активного туризму, тому що на його шляху зустрічається багато атрактивних природних об'єктів – гірських полонин, мальовничих озер, гірських вершин. З метою зібрання їх в один спільний навчальний маршрут та для того, щоб мінімізувати негативні наслідки проходження по цій території великої кількості людей, нами був розроблений маршрут, в якому уже зазначені зручні підходи та місця стоянок. Тому що, для Свидовецького масиву характерним є практичний дефіцит притулків для пішохідних туристів та впорядкованих місць стоянок на маршруті, недостатня інформаційна забезпеченість.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз сучасних досліджень показує, що питанням щодо охорони та збереження природи Українських Карпат, а також можливостей розвитку рекреаційно-туристичної діяльності присвячено достатньо робіт. Протягом останніх 5 років в даній тематиці було опубліковано понад 20 робіт. У першу чергу, слід відмітити матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 10-річчя включення букових пралісів Карпат до переліку об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (Рахів, 2017 р.) [3]. Так, Мірзодаєва Т. розглядає питання використання екологічних маршрутів, Папп В. проаналізував можливості популяризації регіональних геотуристичних шляхів. Значна частина робіт розкриває питання саме збереженості гірських масивів. Зокрема, Антошик О. дав оцінку екологічному стану озер високогірних ландшафтів та слідів туристичної діяльності, Карабінюк М. проаналізував природні умови ландшафту Свидовець, Стойко С. з'ясував наслідки антропогенної трансформації в екосистемі Українських Карпат. Організацією ландшафтно-краєзнавчих маршрутів територією Свидовецького масиву займалася кафедра фізичної географії та геології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Розробка алгоритмів формування регіональних туристичних шляхів Карпатського регіону висвітлена в працях Свиди. І та Рожко. І. Також заслуговують на увагу результати вивчення перспективних територій природо-заповідного фонду для розвитку туризму Зінько Ю. та Габчак Н. Дослідження об'єктів геотуристичного інтересу на маршрутах аналізував Кравчук Я, атракції екотуристичних стежок – Стойко С., Дубіс Л. Описано про екологічні дослідження Українських Карпат йдеться у навчальній виробничій практиці Львівського національного університету імені Івана Франка Книш І. В інших тематичних публікаціях та електронних джерелах трапляються описи пішохідних туристських походів. Найдокладнішим, на даний момент, є путівник «Стежками Карпат» Ямалова О.[8], де міститься 80 маршрутів, з графіками руху та технічними характеристиками.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка дводенного навчального походу зі студентською молоддю по одному з найвідвідуваніших хребтів Карпат – Свидовецькому масиві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для проходження студентам пропонується наступний трекінговий кільцевий маршрут. Нитка маршруту: навчальна база КНУТШ (930 м) – полонина Татул (1430 м) – г. Великий Котел (1770 м) – г. Крачуняска (1686 м) – г. Перший Жандарм (1763 м) – г. Другий Жандарм (1785 м) – г. Велика Близниця (1881 м) – місце табору (1475 м) – г. Крачуняска (1686 м) – г. Великий Котел (1770 м) – полонина Татул (1430 м) – навчальна база КНУТШ (930 м).

Тривалість походу – два дні, похід передбачає одну ночівлю в наметах.

Протяжність маршруту – 32,6 км.

GPS-трек першого дня студентського пішохідного маршруту див. нижче.

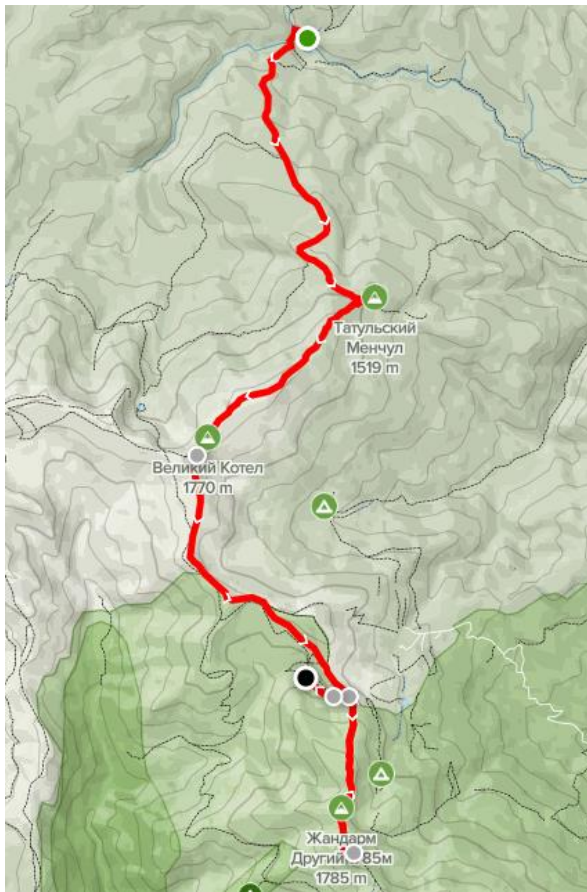

Рис 1. Трек 1-го дня походу

Рис 2. Велика Близниця та ночівля

Отже, загальна протяжність першого дня маршруту склала 19,5 км, набір висоти становив 1416 м, при цьому перепад висот був – 951 м. Орієнтована тривалість маршруту 8 год 30 хв. Середня швидкість руху 2,6 км/год. При цьому прогнозний набір висоти (розрахований за допомогою відповідного програмного забезпечення) був на 100 м. менший (див. рис 3).

Рис. 3. Проектний профіль маршруту 1-го дня

Це пояснюється тим, що заздалегідь було розраховано «ідеальне» проходження маршруту без будь-яких обходів та сходжень із стежки.

Друга частина маршруту передбачала перехід 13 км, набір висоти складав – 391 м, перепад висот – 870 м. Орієнтована тривалість маршруту 5 год 00 хв. Середня швидкість руху 2,8 км/год.

Орієнтовно привали робилися після 45 хв руху на 10-15 хв, а також 5-ти хвилинні привали перед та після крутими підйомами для відновлення сил. Нитка маршруту була наступна: місце табору (1475 м) – Крачуняска (1686 м) – Великий Котел (1770 м) – полонина Татул (1430 м) – навчальна база КНУТШ (930 м). Нерівномірність розподілу довжини маршруту між першим та другим днями походу пояснюються тим, що у перший день проходження маршруту було заплановано підкорити найвищу вершину Свидовецького масиву гору Велика Близниця. Організація ночівлі планувалася в околицях гори Стіг (1704 м) під якою розкинувся знаменитий гірськолижний курорт Драгобрат. Найкращим періодом для проведення походу, з огляду на температурний режим та тривалість світлового дня є травень-серпень.

Відстань між основними вершинами:

- г. Великий котел – перемичка між г. Стіг і г. Близниця (Драгобрат) – 5 км

- перемичка між г. Стіг і г. Близниця (Драгобрат) – г. Близниця Велика – 2,5 км

Даний маршрут відповідає усім вимогам, що висуваються до трекінгових туристичних маршрутів:

- оптимальна довжина, яка становить ≈ 22 км;
- відсутність занадто крутих підйомів та спусків, складних ділянок;
- маршрут завжди збігається з добре протоптаними ґрунтовими дорогами;
- наявність маркування та туристичних вказівних знаків.

Апробація та хронометраж маршруту були здійснені авторами та науковим керівником наукової роботи 15-16 липня 2019 року у складі самодіяльної студентської групи. Похід було розраховано на 12 осіб, але через певні обставини в маршруті брало участь шестеро осіб: 4 студенти та 2 викладачі. Туристична група була забезпечена усім відповідним спорядженням як груповим так і індивідуальним: два намети, два казанки (великий і малий), мачете, два туристичні ножі, сірники, сухостій, продукти харчування, мінімально необхідний запас питної води, дві туристичні карти Свидовецького масиву, запальничка та групова аптечка, а також необхідне індивідуальне спорядження (туристичний рюкзак, спальний мішок, туристичний килимок, індивідуальні речі тощо). При організації подорожі спорядження підбиралося з урахуванням маршруту і можливих перешкод на ньому. Спорядження було підібране правильно, оскільки даному питанню присвячувалось багато часу як в межах університетських занять так і на підготовчому етапі літньої практики в Києві. Група віднеслась до підготовки серйозно, приймаючи до уваги численні рекомендації від викладачів, що мали досвід в аналогічних походах.

Намети. В поході використовували наметами Tramp Lair і Terra Incognita Ksenia, які здатні витримати вітряну погоду і зливові дощі Карпат.

Мотузка, карабіни. Були взяті для використання під час форс-мажорних обставин.

Пальники і газові балони. Хоча групою було взято із собою певну кількість дров, однак ми не були забезпечені ними на весь термін. Тому зазначене обладнання виручило на Свидовецькому масиві, де не було хмизу.

Одяг. Основне правило – два комплекти – ходовий та спальний (який завжди повинен бути сухим і використовуватись при ночівлі та (якщо нема дощу) на стоянках).

Спальники. Більшість групи користувалась спальниками типу «кокон» з температурним мінімумом від +10 до -5 °C, що зарекомендували себе чудово в даних погодних умовах.

Організація туристського спортивного походу зі студентською молоддю.

День 1.

Організована група студентів на початок першого дня запланованого походу мала ранній підйом о 6:30 на базі проходження навчальної практики, а також сніданок, загальний збір та вирішення організаційних моментів.

Місцями оглядових точок в межах першого дня були: хребет Великий Котел, вершини Першого та Другого Жандармів та гора Велика Близниця.

Таким чином о 08:30 відбувся вихід на маршрут з бази польових географічних практик «Ясіня» (с. Чорна Тиса, Рахівського району Закарпатської області). Погода була сприятливою сонячною і теплою. Спустившись до Ведмежого потоку група вирушила до підйому на полонину Татул. Вона представляє собою гірське пасовище з десятком колиб. Можливо, поселення на ній є одним із найбільш високогірних в Україні з висотою у 1520 м. Загальний вигляд даної місцевості можна описати як територію, де розташований старий дерев'яний будинок (тимчасове житло) в якому на літньо-осінній сезон живуть місцеві пастухи. Поблизу колиби є джерельна вода. Тип місцевості визначає тип тваринницького господарства, яке ми називаємо узагальнюючою назвою - колиба, адже різній худобі потрібні різні типи пасовищ. Овець доводиться щодня вигонити на полонину,

тому колиби, де тримають овець, розташовані на полонинах або поряд з ними. Поряд з стаєю розміщується велика кошара (загорода або приміщення для худоби). Полонина це місце, від якого в селище Чорна Тиса веде ґрунтова дорога, а до озера Ворожеска – натоптана стежка. Перед початком підйому учасники мали змогу перевірити чи все добре (зручно сидить рюкзак, міцно зав'язане взуття та інше). Ухил цієї ділянки складає приблизно 30-35%. Після найважчої ділянки цього підйому був привал для відновлення сил. Стежка на даному відрізку шляху була вкрита багнюкою і проходила крізь зарості, які впродовж маршруту змінювалися ділянками вирубок (тут слід було бути уважним, щоб не звернути з маршруту). Надалі шлях став більш пологим, багнюку змінило каміння і знов почався ліс, де з обох боків було безліч ягід та грибів (дорогою група зустріла машину, що везла людей зі збиральництва, а також отару вівць). На полонині був здійснений перший великий привал, де можна було помітити стайні, в яких тримають корів. Після відпочинку учасники відправилися до наступної точки, а саме підйому на Великий Котел. Дана гора знаходиться в центральній частині Свидовецького гірського масиву та має висоту 1771 м [7]. Привершинна частина Великого Котла вкрита полонинами. Схили вершини круті, особливо в південно-східному напрямку; західні та південні – дещо пологі. З північно-західної сторони гори – крутий, місцями навіть прямовисний обрив, на дні якого розташована гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення – високогірне озеро Ворожеське (лежить на висоті 1460 м над рівнем моря). Із південної сторони до гори Великий Котел прилягає сідловина, якою можна дістатися до найвищої вершини Свидовця – г. Велика Близниця (1883 м).

Отже, рухаючись шляхом до г. Великий Котел учасники мали деякі перешкоди у вигляді: боліт, струмка, ялівцю та повалених дерев. Перед підйомом на г. В. Котел група здійснила відпочинок на декілька хвилин для підготовки, оскільки подальша ділянка для проходження була доволі складна. Стежка складалася переважно з каміння, а інколи з великих брил і наявність ялівця з обох боків погіршувало прохідність шляху. На хребті студенти мали не лише привал, але й чудовий оглядовий майданчик на гору Чорна Клива, Руську та озера Ворожеська, з іншого ж боку виднівся гірсько-лижний курорт Драгобрат та гора Стіг. Підйом супроводжувався незначною туманністю, але вже на вершині його майже не було.

Після привалу група вирушила далі – це був тривалий спуск. Біля підніжжя гори Крачуняска учасники перетнули 3 туристичні маршрути по Свидовецькому хребті [4]. Біля підніжжя гори постало питання чи варто підійматися на г. Крачуняску, чи все ж таки траверсом обійти гору. Порадившись, було прийнято рішення обійти гору траверсом, адже головна мета піднятися на г. Велика Близниця. Трохи далі після того, як студенти обійшли вершину, вони опинилися у Карпатському біосферному заповіднику, де побачили перший, але не останній пам'ятник загиблим у Карпатах. Саме тут почали з'являтися знаки, маркування, яких доти на маршруті не зустрічалося. До гори Стіг група піднялася стежкою, що вела до підйомників Драгобрата (траплялися облаштовані джерела води). У підніжжя Першого Жандарму було зроблено великий привал на обід, приблизно на 30-40 хв. Висота Першого Жандарма становить приблизно 1763 метри над рівнем моря і в цілому є досить доступною як для професійних туристів (два схили гори досить круті та траси на них важкі і небезпечні), так і новачків (два інших схили пологі та безпечні). Сніг, як правило тут лежить до травня і сама гора відносно до своєї назви дійсно як «жандарм», стоїть на сторожі Карпат. З верхньої точки Жандарма в гарну погоду видно Говерлу. На самій вершині встановлено пам'ятний хрест в пам'ять про загиблих альпіністів. Він служить нагадуванням всім сміливцям сьогодні. Підйом на Перший Жандарм здавався головним не досить важким, але стежка з каміння все ж була доволі складна: набір висоти більше 200 м. та протяжність 1 км (див. рис. 2).

Трохи відпочивши, відновивши сили, учасники вирушили вперед. Другий Жандарм у порівнянні з Першим був досить легкий. Його висота перевищує позначку 1780 метрів. Біля підніжжя гори розкинулася невелика долина. Її нижній рівень схилів був покритий лісами. Тому тут можна збирати ягоди і гриби. А якщо вам пощастить, то і спробувати особливого лісового меду. Отже, після цього група піднялася на найвищу точку масиву Свидовець – гору Велика Близниця (1881 м).

Насправді, Близниць на Свидовецькому масиві три: Близниця, Мала і Велика Близниці. Дві вершини розмістилися поруч одна з одною і з боку можуть здатися схожими. Різниця висоти між ними і правда не велика – 1881 метра налічує північна, а південна їй поступається лише на 9 метрів (1872 м). Мала Близниця від двох інших значно нижче – різниця висоти становить близько 300 метрів.

В межах сідловини Другого жандарму групою було, залишено власні речі і прийнято рішення підніматися на заплановану точку без додаткових навантажень. При підйомі учасники бачили на схилі розбитий позашляховик (на жаль, це ще одна трагедія в Карпатах). З вершини гори можна було побачити чудовий краєвид, який відкрився на увесь Свидовець, а також на Чорногору і численні хребти, що йдуть далеко вниз в сторону Закарпатських рівнин.

Рис. 4. Профіль підйому з Перемички до вершини Першого Жандарму

Спустившись з Близниці та піднявшись на Другий Жандарм, студенти мали короткостроковий відпочинок на огляд місцевості. Поступово у нас за спиною залишилася гора Стіг, на якій розташований найвищий підйомник в Україні. Далі групу чекав спуск до урочища Перемичка (1554 м) довжина якого 3 км [5]. На його перехід пішло близько години. Нижче, на підході до курорту Драгобрат, є туристична стоянка (з обладнаним джерелом та туалетом) на якій група може розташуватись на обід та відпочинок. Головними критеріями вибору місця для табору були наявність сухого, доступність до води, захищеність від вітру та відносно рівна поверхня. Зліва від дороги було розташоване урочище Улоговина, у якому бере свій початок струмок Сухий. Саме тут, біля джерела з водою, у місцевості порослій ялівцем, група розбила табір, а також було розпалено багаття із сухою, принесеною із собою. Воно слугувало для приготування їжі, для обігріву та світла. Але перед тим як його розпалити обов'язково треба облаштувати місце для цього. Однак, для швидкої організації у розігріві води краще використовувати туристичний газовий примус. Вечеря була приготована із сублімованих продуктів (спосіб «сушки»), що були заготовлені ще в Києві. Оскільки планування даного походу було передбачено ще під час теоретичного навчання. При вивченні відповідної дисципліни та методичних основ організації і проведення гірських маршрутів. Адже як зазначалося набуття навичок у проведенні багатоденних походів та засвоєння правил і техніки руху під час маршруту є головними практичними аспектами в межах літньої практики.

День 2.

Оскільки світанок на Свидовці починається досить рано підйом групи був у 07:00 години та розпочався із проведення гігієнічних процедур. У цілому ніч видалася холодною як для літньої - 0°C. На сніданок учасники приготували гречану кашу з тушонкою, бутерброди, овочі та чай/кава. Після прийому їжі група почала розбирати табір та збирати речі, щоб вирушати на базу. Траверсом вийшли на стежку, що пролягала на кордоні Карпатського біосферного заповідника. На його території будь-яка господарська діяльність заборонена тому антропогенний вплив тут майже відсутній. Варто зазначити, що по його місцевості проходить чимало цікавих екотуристичних маршрутів, наприклад: «На Соколине бердо», «Буковими пралісами Малої Угольки», «Буковими пралісами Великої Угольки», «Кевелівським пралісами на Петрос» та «Пралісами Чорногори на Говерлу» [2]. Описаний маршрут у даній роботі лише частково охоплює межі природоохоронної території, яка у даній частині охороняється Кевелівським ПНД відділенням заповідника, де проходить нитка Закарпатського туристичного шляху (ЗТШ, а також маршрути КБЗ на озеро Герешаска та на г. Близниця).

Далі маршрут проходив ідентично з першим днем походу. На г. Великий Котел було зроблено 40-хвилинну перерву для того щоб відпочити і помилуватись краєвидами. Після

тривалого привалу студенти вирушили у дорогу. Спуск виявився набагато легшим ніж підйом. Долаючи деякі перешкоди група вийшли на полонину Татул, де зустріла велике поголів'я худоби. Трохи відпочивши учасники походу рушили вже до кінцевої точки- навчальної бази. Однак проходження цієї невеликої ділянки маршруту ускладнилося зміною погоди на вітряну з дощем. На самій крутій ділянці, де кут ухилу 30% було складно рухатися, бо стежка ґрунтова і дуже слизька. На базу група прибула приблизно о 15.30.

Складність маршруту оцінена у 5 балів. Оскільки для його проходження все ж потрібна певна фізична підготовка для того щоб він не здавався виснажливим. Тому не всі студенти взяли участь у цьому маршруті, об'єктивно оцінюючи свої сили, а також тяжке групове та індивідуальне спорядження, яке додає маршруту більшої труднощі проходження. З точки зору орієнтування даний район не надто важкий для цього, але все ж вимагає доволі грамотного читання карти та рельєфу місцевості.

Технічність маршруту складає 4 бали. Маршрут можливо подолати без спеціального спорядження, але наявність альпенштоку/трекінгових палиць/черевики робить пересування легше. На маршруті були ділянки з досить крутими підйомами та спусками, де кут складав навіть 35 %. Стан покриття був досить різноманітним: ґрунт, трава, каміння, вода. Також на маршруті зустрічалися водотоки, повалені дерева і болото.

Атрактивність маршруту – 5 балів, оскільки територія, якою пролягав даний маршрут має чудові краєвиди. А також велику роль відіграє те, що трек пролягав територією Карпатського біосферного заповідника. Наявність марок, маршрутів, вказівників і навіть кафе говорять про привабливість місцевості для туристів [6]. Даний маршрут Свидовецьким гірським масивом дає нам повноцінне уявлення про, те як має бути організована робота на природно-заповідних територіях та наскільки важливим є вибір місцевості при організації походу для майбутніх спеціалістів-географів. Отже, вибір саме такого напрямку зумовлений наступними рисами:

- Свидовець-гірський масив на Закарпатті з десятками природоохоронних територій;
- тут проживають червонокнижні види рослин;
- ця територія найвологіше місце в Україні;
- тут беруть початок річки: Чорна Тиса, Кісва, Шопурка, ліві притоки Тересви. Води цих річок впадають в Дунай.
- на території хребта формується цілісний водно-болотний комплекс, доленосний для цілого регіону;

Отже, в межах організованого походу студенти на практиці закріпили ті навички, що здобували протягом навчального року другого курсу в межах університету. Важливим мотиваційним фактором став прохід г. Велика Близниця, який група сприймала не тільки як підкорення найвищого Свидовецького масиву, а як символ вольової та духовної перемоги над собою, перевірку власних фізичних, технічних і психологічних можливостей.

Також перевірили надійність та переваги технології заздалегідь приготованих сублімованих продуктів. У результаті чого можна сказати, що даний експеримент виявився досить вдалим, оскільки власноруч виготовлені сублімовані продукти дають змогу контролювати калорійність та поживність кожного прийому їжі. За усіма критеріями маршрут був спланований правильно - денні переходи проходили без перевантажень організму. Учасники подорожі навчилися траверсувати хребти.

Висновки. Отже, розроблений навчальний пішохідний маршрут по території Свидовецького масиву та частково Карпатському біосферному заповіднику має надзвичайно сприятливі природні умови для некатегорійних походів і може використовуватися у літній період і на початку осені. Район зручний у транспортному відношенні. На випадок непередбачених обставин з маршруту до населеного пункту можна дістатися впродовж одного (з більшості точок маршруту) або двох днів. Він проходить по основним атрактивним об'єктам даної місцевості, а загальна протяжність становить 32,6 км. Так як це дводенний похід, то необхідно мати при собі базове туристичне спорядження (намет, рюкзак, спальник, газовий пальник, трекінгові черевики, за бажанням тренінгові палиці), дощовик, теплий одяг (який буде в першу чергу захищати від вітру на хребті), аптечку, а також карти масиву Свидовця бажано як в електронному так і в друкованому вигляді. Маршрут є досить непростим, на певних ділянках передбачає значну фізичну підготовку. Але був пройдений всіма учасниками в повному обсязі. Складність маршруту складає 5 балів, оскільки на ньому були круті спуски, значні підйоми, де кут складав навіть 35⁰. Технічність маршруту складає 4 бали. Маршрут можливо подолати без спеціального спорядження (трекінгове взуття та трекінгові палиці/ альпеншток). Стан покриття є досить задовільним. Для складання та опису

навчального маршруту були використані картографічні матеріали даної території, а також власні польові дослідження.

Список використаних джерел:

1. Гамор Ф. Роль Карпатського біосферного заповідника у реалізації стратегії сталого розвитку в Українських Карпатах / Ф. Гамор. // Зелені Карпати. Карпатський біосферний заповідник.. – 2019. – С. 2–5.
2. Геотуризм: практика і досвід. Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (26–28 квітня 2018, Львів). – Львів: Каменяр, 2018. – 256 с.
3. Десятиріччя створення об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО "Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини": історія, стан та проблеми впровадження інтегрованої системи менеджменту [Текст] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Україна, м. Рахів, 26–29 верес. 2017 р. / Закарпат. обл. держадмін., Карпат. біосфер. заповідник ; [відп. ред. Ф. Д. Гамор]. - Львів : Растр-7, 2017. - 412 с. : рис., табл. - Назва обкл. : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 10-річчя включення букових пралісів Карпат до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. - Текст укр., англ. - Дод. тит. арк. англ. - Бібліогр. в кінці ст. - 300 прим. - ISBN 978-617-7497-20-1
4. Кагало, О. Природоохоронне значення території центрального Свидовця (Українські Карпати) / О. Кагало [и др.]. - С.35–46. - Бібліогр. в кінці ст. Інші автори: Канарський Ю., Микитчак Т., Ковтонюк О., Кобів Ю., Кияк В., Сичак Н., Башта А.-Т., Царик Й., Дикий І., Шидловський І., Решетило О.
5. Клапчук В. М. Пейзажна оцінка Українських Карпат (на прикладі окремих природних об'єктів) / В. М. Клапчук, І. Ю. Бродяк // Карпатський край. - 2013. - № 1. - С. 58–77. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kkr_2013_1_10
6. Перспективи розвитку активного туризму в Горганах і Свидовці / Ю. Гаман, В. Матвійов // Науковий вісник Чернівецького університету. Географія. - 2012. - Вип. 612–613. - С. 21–24. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnu_2012_612-613_7
7. Рахівський район: природа, населення, господарство: навчально-методичний посібник із професійно орієнтованої практики / С. П. Запотоцький, Ю. С. Брайчевський, О. О. Галаган та ін.; за ред. Я. Б. Олійника. - К. : ВПЦ "Київський університет", 2015. стор.163–164
8. Ямалов О. К вершинам Украинских Карпат : путеводитель по Закарпатской области / О. Ямалов. - Ужгород : Карпаты, 2004. - 168 с.

Список использованных источников:

1. Гамор Ф. Роль Карпатского биосферного заповедника в реализации стратегии устойчивого развития в Украинских Карпатах / Ф. Гамор. // Зеленые Карпаты. Карпатский биосферный заповедник .. - 2019. - С. 2–5.
2. Геотуризм: практика и опыт. Материалы III международной научно-практической конференции (26–28 апреля 2018, Львов). - Львов: Каменщик, 2018. - 256 с.
3. Десятилетие создания объекта Всемирного наследия ЮНЕСКО "Девственные буковые леса Карпат": история, состояние и проблемы внедрения интегрированной системы менеджмента [Текст]: материалы междунар. научно-практической. конф., Украина, Рахов, 26–29 сент. 2017 / Закарпат. обл. держадмин., Карпат. биосфер. заповедник; [Отв. ред. Ф. Д. Гамор]. - Львов: Растр-7, 2017. - 412 с. : Рис., Табл. - Название обкл. Материалы Международной научно-практической конференции по случаю 10-летия включения буковых лесов Карпат в перечень объектов Всемирного наследия ЮНЕСКО. - Текст укр., Англ. - Доп. ты т. л. англ. - Выходит. в конце ст. - 300 экз. - ISBN 978-617-7497-20-1
4. Кагало, А. Природоохранное значение территории центрального Свидовца (Украинские Карпаты) / А. Кагало [и др.]. - С.35–46. - Выходит. в конце ст. Другие авторы: Канарский Ю., Микитчак Т., Ковтонюк А., Кобица Ю., Кияк В., Сичак Н., Башня А.-т., Царик И., Дикий И., Шидловский И., Решетило О.
5. Клапчук В. М. Пейзажная оценка Украинских Карпат (на примере отдельных природных объектов) / В. Клапчук, И. Ю. Бродяк // Карпатский край. - 2013. - № 1. - С. 58–77. - Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kkr_2013_1_10
6. Перспективы развития активного туризма в Горганах и Свидовце / Ю. Аман, В. Матвеев // Научный вестник Черновицкого университета. География. - 2012. - Вып. 612–613. - С. 21–24. - Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnu_2012_612-613_7
7. Раховский район: природа, население, хозяйство: учебно-методическое пособие по профессионально ориентированной практики / С. П. Запотоцкий, Ю. С. Брайчевский, А. А. Галаган и др. ; под ред. Я. Б. Олейника. - М.: ИПЦ "Киевский университет", 2015 стор.163–164
8. Ямалов А. К вершинам Украинских Карпат: путеводитель по Закарпатской области / А. Ямалов. - Ужгород: Карпаты, 2004. - 168 с.

References:

1. Gamor F. The role of the Carpathian Biosphere Reserve in the implementation of sustainable development strategy in the Ukrainian Carpathians / F. Gamor. // Green Carpathians. Carpathian Biosphere Reserve .. - 2019. - P. 2–5.
2. Geotourism: practice and experience. Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference (April 26–28, 2018, Lviv). - Lviv: Kamenyar, 2018. - 256 p.
3. Decades of creation of the UNESCO World Heritage Site "Beech virgin forests of the Carpathians and ancient beech forests of Germany": history, state and problems of implementation of the integrated management system [Text]: materials International. scientific-practical conf., Ukraine, Rakhiv, September 26–29. 2017 / Transcarpathia. reg. State Admin., Carpathians. biospheres. reserve; [resp. ed. F. D. Gamor]. - Lviv: Raster-7, 2017. - 412 p. : fig., table. - Name obkl. : Proceedings of the International Scientific and Practical Conference on the Occasion of the 10th Anniversary of the Inclusion of Carpathian Beech Forests in the UNESCO World Heritage List. - Text in Ukrainian, English. - Dodd. tit. arch. English - Bibliogr. at the end of Art. - 300 copies. - ISBN 978-617-7497-20-1
4. Kagalo, O. Nature protection of the territory of central Svydovets (Ukrainian Carpathians) / O. Kagalo [et al.]. - P.35–46. - Bibliogr. at the end of Art. Other authors: Kanarsky Yu., Mikitchak T., Kovtonyuk O., Kobiv Yu., Kiyak V., Sychak N., Bashta A.-T., Tsaryk J., Dyky I., Shidlovsky I., Reshetilo O.
5. Klapchuk VM Landscape assessment of the Ukrainian Carpathians (on the example of individual natural objects) / VM Klapchuk, I. Yu. Brodyak // Carpathian region. - 2013. - № 1. - P. 58–77. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kkr_2013_1_10
6. Prospects for the development of active tourism in Gorgan and Svydovka / Yu. Haman, V. Matviyiv // Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Geography. - 2012. - Vip. 612–613. - P. 21–24. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnu_2012_612-613_7
7. Rakhiv district: nature, population, economy: educational and methodical manual on professionally oriented practice / SP Zapototsky, Yu. S. Braichevsky, OO Galagan, etc. ; for order. Ya. B. Oliynyk. - Kyiv: Ukrainian Orthodox Church "Kyiv University", 2015. pp.163–164
8. Yamalov O. To the peaks of the Ukrainian Carpathians: a guide to the Transcarpathian region / O. Yamalov. - Uzhhorod: Karpaty, 2004. - 168 p.

Надійшла до редколегії 28.11.2020

Андрусак Наталя Степанівна,
кандидат біологічних наук, доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна, туристична агенція «Buktravel», м. Чернівці, Україна, e-mail: n.andrusyak@chnu.edu.ua

Аніпко Наталія Петрівна,
кандидат географічних наук, доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна, туристична агенція «Buktravel», м. Чернівці, e-mail: n.anipko@chnu.edu.ua

Смук Оксана Степанівна,
кандидат географічних наук

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна, e-mail: o.smuk@chnu.edu.ua

АНАЛІЗ ПОПИТУ ТУРИСТІВ М. ЧЕРНІВЦІ ЗА НАПРЯМКОМ ЄГИПЕТ У 2020 РОЦІ

Мета. Проаналізувати результати опитувань туристів, які скористалися послугами туристичних агентств міста Чернівці за напрямком Єгипет у сезоні 2020 року, та виявити «слабкі» та «сильні» сторони в діяльності туристичних агентств.

Методика. На основі складеної анкети було проведено опитування туристів та опрацювання результатів анкетування. До опитування були залучені туристи, які скористалися послугами туристичних агентств міста Чернівці за напрямком Єгипет. У дослідженні використано методи комп'ютерних технологій, статистичний, порівняльний, опитування.

Результати. Проаналізовані результати опитування туристів, які скористалися послугами туристичних агентств міста Чернівці за напрямком Єгипет у сезоні 2020 року. Визначено, які чинники впливають на вибір туристом туристичного агентства, які джерела інформації про туристичні продукти є вирішальними для вибору туриста, виявлена частка втрачених туристичними агентствами туристів, які планували скористатися їхніми послугами, але відмовилися, причини відмови від послуг рекомендованого агентства, причини обрання Єгипту для відпочинку, проаналізовано як туристи оцінили якість та безпечність наданих в Єгипті туристичних послуг у пандемічний 2020 рік. Серед причин відмови від послуг рекомендованого агентства - недостатня обізнаність менеджера із туристичним продуктом, неповні та невпевнені відповіді на питання, які стосувалися порядку перетину кордону, переліку лабораторій, де можна отримати результат ПЛІР тесту та інформації, яка має бути у бланку результату тестування тесті, недостатньо приділений час для туриста, небажання менеджера працювати із туристом.

Наукова новизна. Проведено нове опитування туристів, здійснено опрацювання результатів дослідження та визначено подальші напрямки в удосконаленні й майбутньому розвитку туристичних агентств в Україні (на прикладі м. Чернівці).

Практична значимість. Практична значимість дослідження полягає у використанні результатів для критичного аналізу діяльності туристичних агентств, виявленні «слабких» та «сильних» сторін в їхній діяльності та пошуку нових шляхів розвитку й вдосконалення, зокрема, чому проблемним для туристів залишається питання вибору туристичного продукту та туристичного агентства.

Ключові слова: Єгипет, туристичний продукт, туристичні агенції, турист, анкетування.

Андрусак Наталья Степановна,
кандидат биологических наук, доцент

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина, туристическое агентство «Buktravel», г. Черновцы, Украина, e-mail: n.andrusyak@chnu.edu.ua

Анипко Наталья Петровна,
кандидат географических наук, доцент

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина, туристическое агентство «Buktravel», г. Черновцы, e-mail: n.anipko@chnu.edu.ua

Смук Оксана Степановна,
кандидат географических наук

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина, e-mail: o.smuk@chnu.edu.ua

АНАЛИЗ СПРОСА ТУРИСТОВ Г. ЧЕРНОВЦЫ ПО НАПРАВЛЕНИЮ ЕГИПЕТ В 2020 ГОДУ

Цель. Проанализировать результаты опросов туристов, воспользовавшихся услугами туристических агентств города Черновцы по направлению Египет в сезоне 2020 года и определить «слабые» и «сильные» стороны в деятельности туристических агентств.

Методика. На основе составленной анкеты был проведен опрос туристов и обработка результатов анкетирования. Опросу были привлечены туристы, которые воспользовались услугами туристических агентств города Черновцы по направлению Египет. В исследовании использованы методы компьютерных технологий, статистический, сравнительный, опросы.

Результаты. Проанализированы результаты опроса туристов, воспользовавшихся услугами туристических агентств города Черновцы по направлению Египет в сезоне 2020 года. Определено, какие факторы влияют на выбор туристом туристического агентства, какие источники информации о туристических продуктах являются решающими для выбора туриста, определена доля потерянных туристическими агентствами туристов, которые планировали воспользоваться их услугами, но отказались, причины отказа от услуг рекомендованного агентства, причины выбора Египта для отдыха,

проаналізовані як туристи оцінили якість і безпеку наданих в Єгипті туристичних послуг в пандемічний 2020 рік. Серед причин відмови від послуг рекомендованого агентства - недостатня компетентність менеджера по туристичному продукту, неповні і неуверенні відповіді на запитання, що стосуються порядку перетину кордону, перелік лабораторій, де можна отримати результат ПЦР тесту і інформації, яка повинна бути на бланку результату тестування, недостатньо уделене час для туриста, небажання менеджера працювати з туристом.

Научная новизна. Проведен новий опитування туристів, здійснено обробку результатів дослідження і визначені подальші напрями в удосконаленні і майбутньому розвитку туристичних агентств в Україні (на прикладі м. Чернівці).

Практическая значимость. Практичне значення дослідження полягає в використанні результатів для критичного аналізу діяльності туристичних агентств, виявленні «слабких» і «сильних» сторін в їх діяльності і пошуку нових шляхів розвитку і удосконалення, зокрема, чому проблемним для туристів залишається питання вибору туристичного продукту і туристичного агентства.

Ключевые слова: Єгипет, туристичний продукт, туристичні агентства, турист, опитування.

UDC: 338.486.22(477.85-25):338.48-44(620)

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.59.45-50>

Andrusiak Natalia Stepanivna,

PhD in Biology, Associate Professor

Anipko Nataliia Petrivna,

PhD in Geography, Associate Professor

Smyk Oksana Stepanovna,

Candidate Of Geographical Sciences

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Buktravel Travel Agency, Chernivtsi, Ukraine, e-mail: n.andrusyak@chnu.edu.ua

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Buktravel Travel Agency, Chernivtsi, Ukraine, e-mail: n.anipko@chnu.edu.ua

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine, e-mail: o.smuk@chnu.edu.ua

ANALYSIS OF TOURIST DEMAND CHERNIVTSI IN THE DIRECTION OF EGYPT IN 2020

Purpose. Analyze the results of surveys of tourists who used the services of travel agencies in Chernivtsi in the direction of Egypt in the 2020 season and identify "weaknesses" and "strengths" in the activities of travel agencies.

Methods. On the basis of the compiled questionnaire, a survey of tourists and processing of survey results was conducted. Tourists who used the services of travel agencies in Chernivtsi in Egypt were involved in the survey. The research methods of computer technology, statistical, comparative, survey was used.

Results. The results of a survey of tourists who used the services of travel agencies in Chernivtsi in Egypt direction in season 2020 are analyzed. It is determined what factors influence the tourist's choice of travel agency, what sources of information about tourist products are crucial for the tourist's choice, the share of tourists lost by travel agencies who planned to use their services but refused, the reasons for refusing the services of the recommended agency, the reasons for choosing Egypt for vacation, analyzed how tourists assessed the quality and safety of travel services in Egypt in the pandemic year 2020. Insufficient knowledge of the manager about the tourist product, incomplete and uncertain answers to questions about the border crossing procedure, the list of laboratories where the PCR test result can be obtained and the information that should be in the test result form, insufficient given time for the tourist, the reluctance of the manager to work with the tourist.

Scientific novelty. A new survey of tourists was conducted, the results of the study were processed and further directions in the improvement and future development of travel agencies in Ukraine were identified (on the example of Chernivtsi).

Practical significance. The practical significance of the study is to use the results to critically analyze the activities of travel agencies, identify "weaknesses" and "strengths" in their activities and find new ways to develop and improve, in particular, why the question of choosing a tourist product and a travel agency remains problematic for tourists.

Keywords: Egypt, tourist product, travel agencies, tourist, questionnaire.

Постановка проблеми. Єгипет є однією з найпривабливіших туристичних дестинацій для пляжного відпочинку українських туристів. Цьому сприяють цілий ряд факторів. Проте вирішальним фактором вибору Єгипту як країни для відпочинку українських туристів є вартість послуг. Єгипет був і залишається однією з найдешевших для відпочинку країн. Крім того, у сезоні 2020 року це була одна з небагатьох доступних українським туристам країн. Єгипет як туристичний напрямок сьогодні продають усі туристичні агенції України. І Чернівецька область не є виключенням. У сезоні 2020 року всі туристичні агенції Чернівців активно пропонували відпочинок саме у Єгипті, при цьому використовували для цього різні методи маркетингових підходів. 2020 рік для туристичної галузі – це нові виклики та пошуки нових шляхів розвитку. На прикладі Єгипту, як країни, яка була доступна для відпочинку українським туристам, можна побачити цей розвиток в діяльності туристичних агенцій. Пошук нових шляхів розвитку показав, що навіть в умовах пандемії туристичне життя можливе.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження Єгипту як популярної туристичної дестинації, нажаль, українськими дослідниками проводиться мало. В основному це статистичні дані про кількість туристів, що виїжджали до Єгипту. Вони стосуються в основному звітів туристичних операторів, що аналізують ринок послуг. Проте багато досліджень Єгипту як популярного туристичного напрямку є в працях арабських [1, 5] та американських вчених [2, 3, 6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Туристичний сезон 2020 року виявився дуже важким та не простим для всієї туристичної галузі, але особливо для туристичних фірм, закладів розміщення та гідів. Ситуація з пандемією Covid-19 значно зменшила туристичний потік. Таких втрат туристична галузь ще не мала раніше.

З березня до липня 2020 року виїзний туризм Чернівецької області був повністю зупинений, як і робота усіх туристичних підприємств. З 1 липня 2020 року почав працювати туристичний напрямок Єгипет та Туреччина, але з певними обмеженнями. Проте незважаючи на це, ці дві країни користувалися неабиякою популярністю серед туристів. Проте проблемним залишається для туриста правильний вибір туристичного продукту та туристичного агентства.

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження було з'ясувати думку туристів, щодо основних моментів вибору Єгипту як туристичної дестинації. Ціленаправлено не було визначено цільової групи чи окремих туристичних агентств.

Виклад основного матеріалу. Аналіз опитування був проведений серед туристів, які придбали тури на території м. Чернівці. Загальна кількість родин, що прийняли участь в опитуванні, склала 286. У кожній родині по 2-3 туристів за туристичною заявкою. Допомогу у зборі інформації надавали 15 туристичних агентств м. Чернівці.

У м. Чернівці працюють більше 65 туристичних агентств, що складає неабияку конкуренцію на ринку туристичних послуг. Кожне з туристичних агентств має в переліку своїх пропозицій тури до Єгипту. З метою визначення, що впливає на вибір агентства, яке пропонує тури до Єгипту, нами був проведений аналіз відповідей туристів. Основним питанням, яке нас цікавило, в першу чергу, це джерела інформації про тури до Єгипту. Серед запропонованих варіантів відповідей були – *знайомі туристи, соціальні мережі, реклама на туристичних сайтах та зовнішня реклама.*

З результатів опитування, які представлені на рисунку 1 видно, що найбільша частка інформації про тури належить джерелу «*знайомі туристи*» - 40% опитаних, 30% туристів зазначили, що інформацію про тури до Єгипту вони отримали з *соціальних мереж*, 18% та 12% відповідно, що це *зовнішня реклама та реклама на сайтах туристичних агентств*.

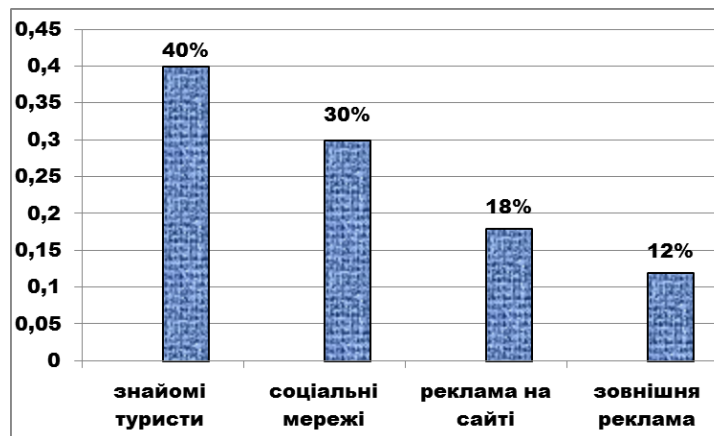

Рис. 1. Джерела інформації про тури до Єгипту

Наступним етапом для туристів після отримання інформації про тури є вибір агентства. Зазвичай туристи обирають туристичні агентства за наступними позиціями: *репутація, обізнаність та консультація менеджера, поточні ціни*. З рисунку 2 видно, що 52% опитаних туристів надають перевагу обізнаності та консультації менеджера. Репутація туристичного агентства, як видно з рисунку 2, для туристів на останньому місці після обізнаності та консультації менеджера й поточних цін. Таку відповідь дали 18% опитаних туристів.

Рис. 2. Основні позиції вибору агентства для придбання туру до Єгипту

При виборі туристичного агентства спостерігається певна тенденція. Вона полягає в тому, що туристи, які обирають тури за рекомендацією знайомих або родичів, звертаються в те ж саме туристичне агентство. Для туристичного агентства важливо на цьому етапі не втратити туриста, який прийшов по рекомендації. Тому одне з питань анкети стосувалося виявлення відсотку втрачених туристів. Результати опитування показали, що таких туристів майже третина – 34%. Причини відмови від послуг рекомендованого агентства, як показали результати анкетування, полягали у недостатній обізнаності менеджера із туристичним продуктом, неповних та невпевнених відповідях на питання, які стосувалися порядку перетину кордону, переліку лабораторій, де можна здати тест ПЛР та інформації, яка має бути в тесті, недостатньо приділеному часі для туриста, небажанні менеджера працювати із туристом. Такий високий відсоток втрачених туристів свідчить про певні недоліки в роботі туристичного агентства. Тому, на питання «Чи б Ви хотіли в майбутньому знову скористатися послугами цього туристичного агентства?» 85% серед туристів, які вже відмовилися від послуг туристичного агентства, однозначно відповіли, що «ні». 2020 рік показав, що робота туристичного менеджера вимагає постійного вдосконалення та дуже швидкого професійного реагування на ті зміни, яке висуває життя.

Вагомою причиною при прийнятті рішення про купівлю туру є вибір міста з якого відбувається виліт до Єгипту. Для туристів з м. Чернівці та Чернівецької області важливо, щоб виліт до Єгипту відбувався зі Львова. Таке бажання висловлює більшість туристів, вони становлять приблизно 65 %. Однак є і такі туристи, які погоджуються на виліт з Києва, однак за умови нижчої ціни. Вони становлять приблизно 32%. І лише для 3 % туристів не важливо з якого міста виліт (рис. 3).

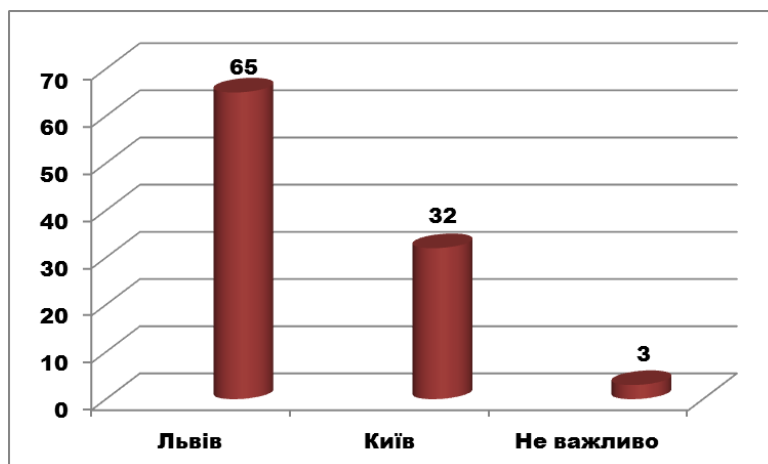

Рис. 3. Місто вильоту до Єгипту для туристів з Чернівецької області

Наступне питання в анкеті мало на меті визначення мотивів подорожі до Єгипту. Тут туристи завжди відповідають однозначно. Із усіх відповідей туристів нам вдалося скласти

рекомендації та обґрунтувати чому туристи обирають для відпочинку саме Єгипет, а особливо у 2020 пандемічному році:

1. *Це одна з найдешевших DESTИНАЦІЙ для пляжного відпочинку.* Єгипет є найдешевшою країною у світі за вартістю таксі, а також за версією індекса Big Mak 2019 р. Єгипет є найдешевшою країною для пляжного якісного відпочинку. Для українських туристів це є вагомим чинником. Навіть у «нетуристичні місяці», але коли найнижчі ціни, український турист обирає Єгипет. 2020 рік показав, що вибір Єгипту для відпочинку навіть у найбільш спекотні місяці, туристи обґрунтовували нижчими цінами та кращим сервісом, ніж на українських курортах.

2. *Сонячні пляжі цілий рік.* Офіційно найкомфортнішими місяцями для відпочинку в Єгипті є період з березня по листопад. Проте українські туристи відпочивають в Єгипті також і зимою. Наприклад, коли віддають перевагу святкуванню Нового року та Різдва на пляжах Єгипту, або коли з'являються найдешевші пропозиції. Тому для українських туристів Єгипет є привабливим майже цілий рік.

3. *Відомі на увесь світ пам'ятки культури та музеї.* Наприклад, Великий єгипетський музей, але який через пандемію Covid-19 відчинить свої двері в 2021 році замість 2020 року. Після відкриття це буде найбільший археологічний музей у світі. У ньому також буде повна колекція Тутанхамона, де вперше в історії будуть представлені знайдені різні предмети. Поки-що можна відвідати Каїрський музей в Мідані Тахрір - колекції музею перевищують понад 120 000 одиниць, від доісторичної ери до римо-грецького періоду. Також у Луксорі храм Карнак, який вважається найбільшим музеєм під відкритим небом у світі.

4. *Природні методи лікування та кліматична фізіотерапія.* Єгипет - одне з найкращих напрямків у світі, коли мова йде про терапевтичний туризм. В Єгипті є понад 1300 природних джерел, які використовуються в лікуванні захворювань кісток, шкіри та системи травлення. 365 днів сонця та сухого клімату в таких місцях, як Асуан, допомагають лікувати респіраторні та ревматоїдні захворюванням. Море та такі процедури, як «піщані ванни», допомагають при захворюваннях шкіри, таких, наприклад, як псоріаз.

5. *Підводне плавання в найкращих місцях для дайвінгу у світі.* За версією Reader's Choice Awards 2019 Червоне море в Єгипті було визнано одним з найкращих у світі за: занурення з берега, дайвінг за найкращими цінами. Згадані відомі єгипетські місця для дайвінгу: Shark Reef (найкращі місця для дайвінгу), Daedalus Reef (найкращі рифові занурення), Thistle Gorm (найкращі нічні занурення та найкращі місця для купання з суден), Dugraven (найкращі місця для затонулих з суден) та Блакитна діра (найнезвичайніші місця для дайвінгу).

6. *Релігійне значення трьох релігій - ісламу, християнства та іудаїзму.* В Єгипті можна піднятися на вершину гори Синай, де вважається, що Мойсей зіткнувся з Палаючим Бушем і отримав 10 заповідей. Також можна дізнатися про подорож Святого Сімейства (Ісуса, Діви Марії та Йосипа) з півострова Синай до материкового Єгипту та назад.

7. *Дивовижна краса рештків храмів, пам'ятників, гробниць та артефактів давньоєгипетської цивілізації.* Туристи мають можливість побачити те, про що читали в книгах та вивчали у шкільному курсі історії та географії. Часто цей факт змушує повертатися сюди знову і знову.

8. *Можливість поєднати різні види відпочинку в одній країні.* Єгипет є однією з тих країн, де унікально поєднуються різні види відпочинку: пляжний, екскурсійний та оздоровчий. Якщо турист прагне відпочинку на пляжі, подорожі в давню історію, дайвінг-пригод, розумових, фізичних та емоційних пауз, міської прогулянки або спілкування з природою, Єгипет пропонує все це побачити за лічені дні. Тому, одна з причин вибору Єгипту для відпочинку зимою, в період найдешевших пропозицій на тури, це можливість для українського туриста більше побачити Єгипет.

9. *Єгипетська кухня.* Єгипетська кухня є не дуже поширеною на міжнародному рівні, але для єгиптян, це національна скарбниця. А для туристів є цікавою через свою екзотичність.

10. *Єгипет - чудовий зимовий напрямок.* Особливий напрямок для туристів, які прагнуть втекти від суворої зими, холоду та сірого неба.

11. *Готелі з прекрасними аквапарками для усієї родини.* Важливим є те, що тут не сумно буде дітям будь-якого віку. Аквапарки, басейни та чудову дитячу анімацію пропонують багато готелів.

12. *Традиційне «все включено» за доступною ціною.* Єгипетське «все включено» просто вражає різноманітністю страв та напоїв.

Останнє питання анкети полягало в тому, щоб туристи оцінили якість та безпечність наданих послуг в Єгипті у пандемічний 2020 рік. Результати опитування показали, що більшість туристів, а це 95% цілком були задоволені якістю послуг та заходами безпеки. Кожен готель, що

запланував роботу у 2020 році отримав Hygiene Safe Certificate – цей документ, підтверджує дотримання готелем оновлених протоколів безпеки, розроблених і впроваджених у зв'язку із поширенням нового коронавірусу на базі вимог та рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я. Важливим також став той факт, що для громадян України скасували платні туристичні візи. При вході у готель чи туристичні об'єкти вимірюється температура та проходить стерилізація багажу. Прибирання номерів та приміщення готелів проводиться із використанням засобів для профілактики поширення коронавірусної інфекції. Після того, як туристи звільняють номер проводиться повна дезінфекція всього приміщення. Загалом перебування туристів у Єгипті у 2020 році можна оцінити як є досить комфортне, оскільки, за новими правилами заселення готелів може бути не більше ніж 60%. Дезінфекція та санітарна обробка на територіях загального користування здійснюється щогодини. Гостям видають засоби індивідуального захисту (медичні маски, рукавички) та санітайзери в необмеженій кількості. Зміни в системі харчування стосувалися лише способу подачі страв офіціантом, а не самообслуговування. У ресторанах їжа захищена спеціальним склом або захисними екранами. У закладах харчування столики розміщуються на відстані 1,5-2 м один від одного, а туристи забезпечені санітайзерами. Особлива увага приділяється території пляжів та басейнів. Дезінфекція та прибирання на високому рівні. На пляжах лежачки знаходяться на відстані 2 м один від одного. Тренажерні зали були відчинені, дезінфікуюча обробка всього здійснювалася щогодини. Спортивні тренажери та спорядження розставлене з урахуванням необхідності соціального дистанціювання. Під заборону залишилися СПА центри та процедури. Розважальні анімаційні програми на пляжі чи в басейні мінімізовані з метою уникнення скупчення людей. Проте від анімаційних заходів готелі не відмовлялися.

Це все ще раз підтверджує те, якою важливою для Єгипту є туристична галузь. Ця країна показала, що вміє і хоче працювати навіть в таких нелегких умовах.

Висновки. 2020 рік став важким для усієї туристичної галузі. Єгипет для України був одним із лідерів за відвідуваннями туристами після Туреччини. Переваги відпочинку в Єгипті очевидні. Загалом його можна охарактеризувати як доступний та якісний відпочинок. Проте проблемним для туристів залишається питання вибору туристичного продукту та туристичного агентства. Туристи схильні більше довіряти досвіду знайомих чи друзів та у прийнятті остаточного рішення, в першу чергу, звертають увагу на професійні якості менеджера. Тому, майбутню роботу з вдосконалення діяльності туристичних агентств, в першу чергу, слід здійснювати в напрямку виявлення причин, чому туристи більше довіряють рекламі знайомих туристів та чому остаточне рішення про купівлю туру в агентстві можуть різко змінитися на негативне після особистої зустрічі з менеджером.

Список використаних джерел/ References:

1. Abul-Azm, A.G. and M.Hassanein. "EIA in the tourism sector in Egypt." 24 IAIA Meeting. Vancouver: IAIA, 2003. – 248 p.
2. Republic of Egypt Country Strategy Paper 2000-2002 // Business, ECES //Working Paper - № 147 - 2000. – P.43-52.
3. Egyptian Tourist Authority. "Gift of the Sun." The official site of the Egyptian Tourist Authority. 6 September 2008 - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.egypt.travel/?flashinstalled=2>
4. Goeldner, C.R., J.R. Ritchie and R.W. McIntosh. Tourism: principles, practices, philosophies. - New York: John Wiley and Sons, 2000.- 385 p.
5. International tourism, number of arrivals - Egypt, Arab Rep. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL?locations=EG>
6. Massoud, N., Sakr H. and Sakr M. Tourism in Egypt: an unfinished MEA. - 2012. – 215 p.
7. The new territories of tourism in Egypt: a local-global frontier? //European Journal of Geography [Електронний ресурс]. – Режим доступу https://www.researchgate.net/publication/263226839_The_new_territories_of_tourism_in_Egypt_a_localglobal_frontier_Cybergeoeuropean_Journal_of_Geography_URL_httpcybergeoeviewsorg23324
8. Travel and Tourism in Egypt to 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://www.marketresearch.com/product/sample-8015994.pdf>
9. UNWTO World Tourism Barometr [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mkt.unwto.org/barometer>

Надійшла до редколегії 02.12.2020

II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЇНОЗНАВСТВА

УДК 911.3:30/33(477.8)

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.59.51-58>

Смочко Наталія Михайлівна,
кандидат географічних наук, доцент,
<http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>

Мукачівський державний університет, м. Мукачеве, Україна,
e-mail: natazak@ukr.net

АНАЛІЗ ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ МІЖ НИМИ

Метою даної роботи є виявлення та аналіз найважливіших понятійно-термінологічних систем суспільної географії та взаємозв'язків між ними.

Методика. В дослідженні використані загальнонаукові методи, зокрема аналіз, науковий синтез, аналітичний метод, методи порівняння та узагальнення. Відповідно, потреба ідентифікації категорії монорозвитку та властивих їй відмінностей у теорії суспільної географії потребує детального розгляду її етимології, змістового відокремлення від інших категорій, тобто наукового обґрунтування з урахуванням специфіки географічного осмислення. У ході дослідження знайшов застосування метод класифікації у виокремленні складових елементів територій монорозвитку.

Наукова новизна полягає у розкритті понятійно-термінологічного апарату суспільної географії та його структурування на низку понятійно-термінологічних систем, в рамках яких відбувається поглиблення змісту понять, уточнення термінів, якими позначаються ті чи інші поняття, зокрема здійснено уточнення поняття «монорозвиток» в суспільно-географічній науці, враховуючи, насамперед атрибути території (властивості, відношення, процеси). Виявлено, що монорозвиток спрямований на формування територіальних суспільних систем вищого ієрархічного рівня, в структурі яких окремі елементи почнуть власний монорозвиток, що завершиться диференціацією чи інтеграцією підсистем територіальної суспільної системи. Проаналізовано основні атрибути території при тлумаченні монорозвитку в суспільній географії. На основі сформованої в теорії суспільної географії класифікації атрибутів території (властивості, відношення, процеси), автором виділено нові види монорозвитку території при збільшенні ваги одного елементу, як моноресурсний, монодемографічний, монофункціональний, моноцентричний розвиток та інші.

Практичне значення. Результати даного дослідження сприяють глибшому суспільно-географічному розумінню процесів монорозвитку, їх генезису, особливостей їх протікання та дають можливість моделювати перспективний розвиток територіальних суспільних систем, досягати очікуваних результатів внаслідок довготривалої трансформації. Вони можуть бути використані для подальшого дослідження моносистем різного ієрархічного рівня, а також для розробки практичних рекомендацій та програм розвитку окремих монотериторій. Особливо актуальним є уточнення категорії «монотериторія» та виокремлення монотериторій як особливих територіальних формацій, що дасть можливість в подальшому визначити аспекти розвитку даного виду територіального формування, що вкрай важливо в сучасних умовах реформи децентралізації в Україні, коли формуються нові об'єднані територіальні громади, серед яких багато таких, які в господарському відношенні є моноспрямованими.

Ключові слова: понятійно-термінологічна система, монорозвиток, атрибути території, зв'язки моносистеми, територіальна система монорозвитку.

УДК 911.3:30/33(477.8)

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.59.51-58>

Смочко Наталья Михайловна,
кандидат географических наук, доцент,
<http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>

Мукачевский государственный университет, г. Мукачево,
Украина, e-mail: natazak@ukr.net

АНАЛИЗ ПОНЯТИЙНО-ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИХ СИСТЕМ ОБЩЕСТВЕННОЙ ГЕОГРАФИИ И ВЗАИМОСВЯЗЕЙ МЕЖДУ НИМИ

Целью данной работы является выявление и анализ важнейших понятийно-терминологических систем общественной географии и взаимосвязей между ними.

Методика. В исследовании использованы общенаучные методы, в частности анализ, научный синтез, аналитический метод, методы сравнения и обобщения. Соответственно, потребность идентификации категории моноразвития и присущих ей различий в теории общественной географии требует детального рассмотрения ее этимологии, содержательного отделения от других категорий, то есть научного обоснования с учетом специфики географического осмысления. В ходе исследования нашел применение метод классификации в выделении составных элементов территорий моноразвитку.

Научная новизна заключается в раскрытии понятийно-терминологического аппарата общественной географии и его структурирования на ряд понятийно-терминологических систем, в рамках которых происходит углубление содержания понятий, уточнение терминов, которыми обозначаются те или иные понятия, в частности осуществлено уточнение понятия «моноразвитие» в общественно-

географической науке, учитывая, прежде всего атрибуты территории (свойства, отношения, процессы). Выявлено, что моноразвитие направлено на формирование территориальных общественных систем высшего иерархического уровня, в структуре которых отдельные элементы начнут собственное моноразвитие, которое завершится дифференциацией или интеграцией подсистем территориальной общественной системы. Проанализированы основные атрибуты территории при толковании моноразвития в общественной географии. На основе сложившейся в теории общественной географии классификации атрибутов территории (свойства, отношения, процессы), автором выделены новые виды моноразвития территории при увеличении веса одного элемента, как моноресурсное, монодемографическое, монофункциональное, моноцентрическое развитие и другие.

Практическое значение. Результаты данного исследования способствуют более глубокому общественно-географическому пониманию процессов моноразвития, их генезиса, особенностей их протекания и дают возможность моделировать перспективное развитие территориальных общественных систем, достигать ожидаемых результатов вследствие длительной трансформации. Они могут быть использованы для дальнейшего исследования моносистем различного иерархического уровня, а также для разработки практических рекомендаций и программ развития отдельных монотерриторий. Особенно актуальным является уточнение категории «монотерритория» и выделение монотерриторий как особых территориальных формаций, что позволит в дальнейшем определить аспекты развития данного вида территориального формирования, крайне важно в современных условиях реформы децентрализации в Украине, когда формируются новые объединенные территориальные общины, среди которых много таких, которые в хозяйственном отношении являются моноподчиненными.

Ключевые слова: понятийно-терминологическая система, моноразвитие, атрибуты территории, связи моносистемы, территориальная система моноразвития.

UDC 911.3:30/33(477.8)

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.59.51-58>

Smochko Nataliia Mykhailivna,

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor,
<http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>

Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine,
e-mail: natazak@ukr.net

ANALYSIS OF THE CONCEPTUAL-TERMINOLOGICAL SYSTEMS OF SOCIAL GEOGRAPHY AND RELATIONSHIPS BETWEEN THEM

The purpose of this research work is to identify and analyse the most important conceptual and terminological systems of social geography and the relationships between them.

Method. General scientific methods, including analysis, scientific synthesis, analytical method, methods of comparison and generalization were used in the study. Accordingly, the need to identify the category of monodevelopment and its inherent differences in the theory of social geography requires a detailed consideration of its etymology, semantic separation from other categories, i.e. scientific justification considering the specifics of geographical understanding. In the course of the research the method of classification had been used in the separation of the constituent elements of the territories of monodevelopment.

The scientific novelty lies in the disclosure of the conceptual and terminological apparatus of social geography and its structuring into a number of conceptual and terminological systems, within which the content of concepts is deepened, the terms denoting certain concepts are specified, in particular the concept of «monodevelopment» in socio-geographical science, taking into account, first of all, the attributes of the territory (properties, relations, processes). It has been revealed that monodevelopment is aimed at the formation of territorial social systems of the highest hierarchical level, in the structure of which individual elements will begin their own monodevelopment, which will end with differentiation or integration of subsystems of the territorial social system. The main attributes of the territory in the interpretation of monodevelopment in social geography had been analyzed. Based on the classification of attributes of the territory (properties, relations, processes) formed in the theory of social geography, the author singled out new types of monodevelopment of the territory with increasing weight of one element, such as monoresource, monodemographic, monofunctional, monocentric development and others.

Practical meaning. The results of this study contribute to a deeper socio-geographical understanding of the processes of monodevelopment, their genesis, features of their course and provide an opportunity to model the long-term development of territorial social systems, to achieve expected results due to long-term transformation. They can be used for further study of monosystems of different hierarchical levels, as well as for the development of practical recommendations and programs for the development of individual monoterritories. It is especially important to clarify the category of «monoterritory» and the separation of monoterritories as special territorial formations, which will further determine aspects of the development of this type of territorial formation. It is extremely important in today's decentralization reform in Ukraine, when new united territorial communities are formed; many of which are economically monodirectional.

Key words: conceptual and terminological system, monodevelopment, attributes of territory, monosystem bundles, territorial system of monodevelopment.

Постановка проблеми. У контексті сучасних викликів географічній науці, пов'язаних з ускладненням і зміною змісту геосистем, актуальним стає вдосконалення і доповнення поняттєво-термінологічного апарату суспільної географії. Загальновідомо, що понятійно-термінологічний апарат будь-якої науки – це сукупність понять і термінів цієї галузі знань, які дозволяють не тільки розкрити її основи, але й на вербальному рівні окреслити мету, завдання, функції та можливості подальшого розвитку окресленої, тобто конкретної галузі науки. Як зазначає Л.Т.Шевчук, «багатство і обширність понятійно-термінологічного апарату конкретної галузі знань є, по суті, відображенням її рівня розвитку» [25]. Від себе додамо, що, безсумнівно, багатство і обширність понятійно-термінологічного апарату конкретної галузі знань, а отже і рівень її розвитку визначається кількістю і розвиненістю понятійно-термінологічних систем, що входять в склад її наукової мови. Адже, понятійно-термінологічний апарат конкретної галузі знань структурується на окремі понятійно-термінологічні системи, які стосуються того чи іншого аспекту її розвитку. Тому виникає необхідність у розкритті понятійно-термінологічного апарату суспільної географії та його структурування на низку понятійно-термінологічних систем, в рамках яких відбувається поглиблення змісту понять, уточнення термінів, якими позначаються ті чи інші поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на важливість формування територіальних систем на різних ієрархічних рівнях, до теперішнього часу процес монорозвитку територій та передумови утворення територіальних моносистем не знайшла свого відображення у фундаментальних дослідженнях суспільної географії, що пояснюється, з одного боку, новизною даного напрямку, з іншого – наявністю багатьох підходів до вивчення мономіст різними науковими школами. Проте, слід констатувати, що комплексне вивчення категорії «монорозвиток» в наукових дослідженнях українських вчених-географів, поки що не знайшло своє відображення, що й зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Мета статті. Головна мета даної роботи полягає у виявленні та аналізі найважливіших понятійно-термінологічних систем суспільної географії та взаємозв'язків між ними.

Виклад основного матеріалу. В суспільній географії надзвичайно важливою і центральною є понятійно-термінологічна система «географія», оскільки суспільна географія є географічною наукою. Ця система об'єднує такі підсистеми, як «територія» і «геопростір». Найважливішими термінами і поняттями в цих підсистемах є такі, як територія, територіальна суспільна система, геопростір геопросторова суспільна система тощо. Понятійно-термінологічна система «географія» ґрунтовно описана О.І. Шаблієм. При цьому, для розкриття дефініції «територія» використано її тлумачення, зроблене у 1983 р. Е.Б. Алаєвим, тобто поняття «територія» визначається як обмежена частина твердої поверхні Землі з властивими для неї природними й антропогенними особливостями і ресурсами, котра характеризується протяжністю (площею) як специфічним видом «просторового» ресурсу, географічним положенням та іншими ознаками, що є об'єктом конкретної діяльності чи дослідження [1, с. 50.].

Зазвичай, крім того, географічний простір визначається як субпростір реального фізичного простору, тому він трьохвимірний – а саме, виступає як сукупність:

- відношень та властивостей між географічними об'єктами (розташованими в геоторії), що розвиваються в певних часових рамках;
- географічних об'єктів, які мають свою локалізацію (місцезнаходження) і характеризуються множинністю відношень і взаємодій між ними [1; 17; 19].

Наступною, надзвичайно потужною понятійно-термінологічною системою є, на нашу думку, система «географічні процеси», яка об'єднує всі види геопросторових процесів, у тому числі й поняття «розвиток» і «монорозвиток». Як зауважує О.І. Шаблій, у суспільній географії, якщо зміна відбувається на земній поверхні, то такий процес називається геопросторовим (територіальним), тобто і розвиток відповідно буде геопросторовим (територіальним) [22, с. 185.].

Геопросторові процеси, що відбуваються в геопросторі (диференціація, інтеграція, системоформування) характеризують динаміку внутрішнього розвитку різних типів територій (рис. 1.) [22, с.149-151]. Саме цей факт є важливим підтвердженням надзвичайно тісних взаємозв'язків між понятійно-термінологічними системами «географія» і «географічні процеси».

Поняття «монорозвиток» є важливою науковою категорією, що має своє індивідуальне змістовне навантаження, яке складається з цілої низки як широких загальнонаукових понять, так і з вузькоспеціалізованих специфічних термінів. Не випадково термін «монорозвиток» є ключовим в темі нашого дослідження. Саме тому, потреба ідентифікації категорії монорозвитку та властивих їй відмінностей у теорії суспільної географії потребує детального розгляду її етимології,

змістового відокремлення від інших категорій, тобто наукового обґрунтування з урахуванням специфіки географічного осмислення.

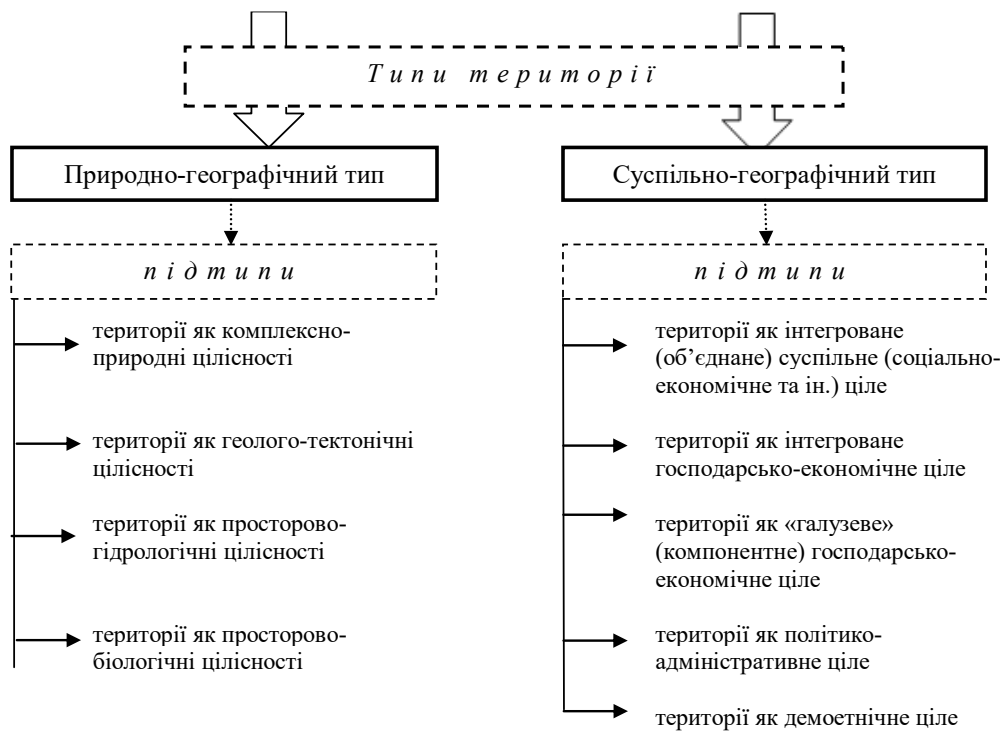

Рис. 1. Типи території у сучасному геопросторі [22, с. 149-151]

Категорія «монорозвиток» використовувалася в працях сучасних географів та економістів, зокрема таких, як С.О. Біла, О.В. Шевченко, М.О. Кушнір, В.І. Жук [3], З.С. Варналій [4], Н.В. Бібік [2], М.І. Долішній [5], М.А. Лендзел [7], В.Д. Олійник [9], Є.О. Маруняк [8], Д.Г. Джанелла (D.G. Janelle) [26], Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко [11], В.В. Томарева-Патлахова [16], В.В. Трофимова [20] та інші. Однак визначення і використання категорії «монорозвиток» як базової в площині суспільної географії, не мало фундаментального характеру. Це передусім, пов'язано із складною історичною генезою поглядів на розвиток загалом і на монорозвиток зокрема в рамках суспільної географії. Таким чином, вважаємо розроблення понятійно-термінологічного апарату, пов'язаного з категорією «монорозвиток», важливим завданням сьогодення і одним з найважливіших завдань цього дослідження.

Вище по тексті ми наголосили, що надалі розумітимемо «монорозвиток території» як переважаючий розвиток якої-небудь однієї властивості, конкретного відношення чи одного процесу цієї території. І це є загальноприйнятий погляд на монорозвиток у всіх галузях знань. Зрештою «моно» у терміні «монорозвиток» з грецької *énas*, означає «один». В той час як мультирозвиток чи полірозвиток – це багатоаспектний погляд на цей процес.

Разом з тим, такий погляд на «монорозвиток» є надто спрощеним в рамках суспільно-географічної науки і не завжди дає можливість відразу зрозуміти, що власне мається на увазі при вживанні цього терміну. Нами пропонуються уточнення поняття «монорозвиток» в суспільно-географічній науці, враховуючи, насамперед атрибути території (табл.1).

Приклади виділених автором видів монорозвитку території при збільшенні ваги одного елементу конкретного виду атрибуту дає можливість зрозуміти при застосуванні в конкретному випадку генезис монорозвитку території, його особливості, перебіг і очікувані наслідки.

Ще однією понятійно-термінологічною системою, яка надзвичайно тісно пов'язана з монорозвитком, є понятійно-термінологічна система «просторова (територіальна) організація суспільства». І це не дивно. Адже, предметом суспільної географії є «геопросторова (територіальна) організація суспільства чи його окремих частин: населення, виробничої, соціальної, політичної, духовної чи природно-ресурсної сфер [22, с.16-18.].

На нашу думку, саме з монорозвитку окремих елементів геопросторової (територіальної) організації суспільства починаються їх перетворення, що веде до трансформації структури самої геопросторової (територіальної) організації суспільства. На думку провідних географів України, враховуючи, що в суспільній географії розвиток супроводжується перетвореннями в

територіальній організації суспільства (в межах країни, регіону, міста, громади), останні в історичному розвитку та функціонуванні на різних ієрархічних рівнях (локальному, регіональному, національному, міжнаціональному, глобальному) трансформуються в нові структури, які тривалий час зберігають домінування ретроспективної компонентної структури територіальної організації суспільства в географічному просторі.

Таблиця 1

Врахування атрибутів території при тлумаченні монорозвитку в суспільній географії

Види атрибутів території (сторін) за О.І.Шаблієм	Елементи видів атрибутів території, виділені О.І.Шаблієм	Групи елементів видів атрибутів території, виділені автором	Приклади виділених автором видів монорозвитку території при збільшенні ваги одного елементу
Властивості	Природні	Природно-ресурсні	Моноресурсний розвиток
	Умови		
	Якість довкілля		
	Ресурси		
	Ємність	Суспільно-демографічні	Монодемографічний розвиток
	Суспільно-демографічні		
	Соціальні	Соціально-економічні	Моносоціальний розвиток
	Економічні		
	Просторові	Просторово-метричні	Монопросторовий розвиток
Відношення	Положення території	Метричні	
		Топологічні	Монородьсфотворчий розвиток
		Геоположення території	Геоваговий монорозвиток
		Геополітичне положення території	Моногеополітичний розвиток
		Соціально-економічне положення території	Моносоціальний розвиток
	Функції території	Інфраструктурне положення території	Моноінфраструктурний розвиток
		Екологічне положення території	Моноекологічний розвиток
		Функціональний потенціал	Монофункціональний розвиток
		Функціональний потенціал	Монофункціональний розвиток
Процеси	Диференціація	Диференціювання	Монодиференціальний розвиток
	Інтеграція	Інтегрування	Моноінтегральний розвиток
	Системотворення	Системоформування	Моноцентричний розвиток
	Конвергенція/Дивергенція	Зближення/розходження	Моноконвергентний/монодивергентний розвиток

Згідно з науковими положеннями О.В. Гладкого, І.С. Іщука, О.Г. Топчієва, О.І. Шаблія територіальна організація суспільства в умовах монорозвитку (на певному етапі свого соціально-економічного розвитку) є взаємообумовленим поєднанням:

1) функціонування, як регульована (у т.ч. саморегульована) цільова зміна станів територіальних утворень у часі, внаслідок взаємодії з довкіллям (природним і суспільним) для досягнення завчасно передбачених цілей [21, с. 25-26.];

2) центричності, як визначення географічного положення об'єкту та аналізу взаємин та взаємодії даного географічного об'єкта з іншими (що доцільне, на думку О.Г. Топчієва, для вивчення взаємодії певних видів на визначеній множині об'єктів) [19, с.168.];

3) спеціалізації (інтерпретованої у якості форми суспільного розподілу праці та його раціональної організації, за окремими напрямками діяльності, що відображає процес зосередження діяльності на відносно вузьких напрямках, окремих технологічних операціях із виробництва окремих видів продукції або її частин у самостійних галузях, на виробництвах і спеціалізованих підприємствах) [6].

Дане поєднання фокусується у межах:

1) систем розселення (розміщення населення, його просторової концентрації в межах різнорівневих територіальних таксонів, внаслідок інтеграційних процесів);

2) господарювання і природокористування (що відображає специфіку галузей виробничої та невиробничої сфери та геопросторовий поділ праці);

3) адміністративно-територіального устрою та управління (поділу території на адміністративно-територіальні одиниці, відповідно до якого будується система місцевих органів влади);

4) систем інформації та життєзабезпечення.

Тобто, як бачимо, мова йде, з одного боку, про каркас території, який формується мережами, а на їх перетині – вузлами, які складаються з множини об'єктів, а з іншого боку – про форми управління і господарювання. Це означає, що при вивченні геопросторової (територіальної) організації суспільства в полі зору дослідника має бути величезна невизначена кількість елементів, кожен з яких може бути підвладним монорозвитку, який в кінцевому рахунку може обумовити трансформацію усієї геопросторової (територіальної) організації суспільства. Очевидно, що перед дослідником стоїть величезна проблема, яку розв'язати можна, коли застосувати такі підходи, як спрощення і узагальнення. Наприклад, М.М. Паламарчук зазначає, що територіальну організацію суспільства можна розкрити, вивчаючи функціонування відповідних територіальних структур. При цьому, слід звертати особливо увагу на територіальну спеціалізацію, що є матеріальним проявом процесу географічного поділу праці, й яка визначається рівнем територіального зосередження виробництва [12] в межах соціально-географічного простору (простору суспільства, в сукупності з усіма сферами географічного середовища та просторовими структурами господарства і формами організації життя суспільства) (Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко, 2000) [11, с.56.].

Процеси монорозвитку можуть виступати у ролі внутрішніх в геопросторових системах процесів поділу, об'єднання і системоформування, про які О.І. Шаблія [22] пише так: «геопросторова (територіальна) організація суспільства» розглядається як процеси внутрішнього поділу, об'єднання і системоформування, виконання її зовнішніх і внутрішніх функцій, тому може бути як інтегральною, так і спеціальною (комплексною), водночас її специфіка еволюціонує залежно від:

- специфіки розвитку соціально-економічного ядра певної території (зокрема стану «регіональних столиць», що можуть бути монофункціональними та поліфункціональними);
- розвитку регіональної територіальної соціально-економічної системи (що інтегрує населення, природу, господарство, соціальну, економічну та екологічну сфери життєдіяльності регіону);
- спеціалізації регіону в загальнодержавному поділі праці (кожен регіон виступає інтегративною ланкою народногосподарського комплексу України та виконує певні загальнодержавні функції у сферах виробництва та послуг);
- наявності можливостей регіонального регулювання та координації соціально-демографічних, економічних, етносоціальних процесів, що відбуваються в його межах, управління господарським комплексом регіону;
- «гіпотетично»; у перспективі (за умови зміцнення нашої унітарної держави такій еволюції може сприяти питання й щодо федеративного статусу районів) [10].

Наголосимо, що в кожному конкретному випадку монопроцес матиме свою назву, яка повинна відобразити специфіку його протікання у всій повноті останньої. Еволюція територіальної організації суспільства – це процес безперервний, який, на нашу думку, пов'язаний з еволюціонуванням явища, що відображене в категорії «спеціалізація території» (яка ідентифікується як форма територіального поділу праці та суспільної організації виробництва). Закономірно, спеціалізація території різного ієрархічного рівня може бути вузькою (тобто, такою, що представлена малою кількістю галузей) і широкою (такою, що представлена значним різноманіттям виробництв і послуг). Аналогічної думки дотримується О.Г. Топчієв [18, с.47-49], який вважає, що спеціалізація територіальної одиниці (вузька або широка) проявляється через територіальну спеціалізацію господарства, залежно від природно-кліматичних, національно-історичних, економічних факторів, наявності сировинних, водних, енергетичних ресурсів, транспортних умов, демографічної і кваліфікаційної структури трудових ресурсів та ін.

Отже, якщо підсилювати вузьку спеціалізацію, то це, практично, відбуватиметься монорозвиток. Але, якщо спрямувати ресурси і зусилля на «упорядкування життєдіяльності суспільства», то це забезпечить поліфункціональний розвиток території. В результаті, як зазначає Г.П. Підгрушний, територіальна організація суспільства представлятиме «собою зумовлений об'єктивними закономірностями та суб'єктивними чинниками процес просторового упорядкування життєдіяльності суспільства, що проявляється у формуванні його різноманітних територіальних утворень» [13, с.41.]. При цьому слід зазначити, що на певному етапі свого історичного розвитку територіальна організація суспільства характеризується індивідуальними просторово-часовими характеристиками й комбінаціями, в процесах територіальної диференціації передусім, відбувається поява нових геопросторових симплексів, що характеризуються

монорозвитком, адже вони неподільні в географічному відношенні одиниці та завжди мають певне, тільки для них, геомісце. Також своєрідними є процеси суспільно-географічного районування (монорозвиток у межах району характеризується цілісною системою зв'язків, певною функціонально-територіальною структурою та внутрішньою організацією, ознаками об'єктивності, специфіки і єдності (цілісності) своїх компонентів і елементів) [14, с.168] та агломерації (в процесі геопросторової інтеграції, що призводить до формування територіального моноутворення, з єдиною інфраструктурною підсистемою, спільними проблемами розвитку і функціонування). Але, це є монорозвиток, спрямований на формування територіальних суспільних систем вищого ієрархічного рівня, в структурі яких окремі елементи почнуть власний монорозвиток, що завершиться диференціацією чи інтеграцією підсистем територіальної суспільної системи.

Не варто випускати з уваги й те, що інформатизація суспільства передбачає розмиття як таких границь між територіями [24], тому процеси монорозвитку можна буде спостерігати й на стику адміністративних меж двох чи декількох територій. Аналогічні процеси також відбуватимуться після реформування адміністративно-територіального устрою субрегіонального рівня (районів), де з 490 районів в Україні буде утворено 136 нових [15]. Очевидно, що в новостворених укрупнених районах та ОТГ з часом територіальна організація зазнаватиме істотних змін, які приведуть до появи нових елементів з характерними для монорозвитку ознаками.

Загальні висновки. На нашу думку, саме з монорозвитку окремих елементів геопросторової (територіальної) організації суспільства починаються їх перетворення, що веде до трансформації структури самої геопросторової (територіальної) організації суспільства. При цьому слід зазначити, що територіальні системи в умовах монорозвитку виступають складними відкритими системами, що мають здатність до самоорганізації, саморозвитку, поряд з керованою просторовою організацією (цілеспрямованою управлінською діяльністю щодо розміщення, установавання взаємозв'язків та утворення інтегральних форм територіального зосередження різних видів людської діяльності). Підсумовуючи наголосимо, що тільки поглиблене суспільно-географічне розуміння процесів монорозвитку, їх генезису і особливостей протікання дасть можливість моделювати перспективний розвиток територіальних суспільних систем, досягати очікуваних результатів внаслідок довготривалої трансформації.

Список використаних джерел:

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
2. Бібік Н.В. Моделі регіонального розвитку: теоретичні аспекти й особливості використання. URL: http://www.pbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/econ/2009_4/2.pdf.
3. Біла С.О. Реформування державного управління регіональним розвитком : стан, проблеми, перспективи / С.О. Біла, О.В. Шевченко, М.О. Кушнір, В.І. Жук та ін. – К. : НІСД, 2012. – 96 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-06/0621_dop.pdf
4. Варналій З.С. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія / за ред. З.С. Варналія. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.
5. Долішній М.І. Генетико-еволюційна парадигма механізму регіональної політики // Регіональна політика та механізми її реалізації / за ред. М.І.Долішнього. – К.: Наук. думка, 2003. – С. 14-17. – (Проект «Наукова книга»).
6. Ішук І.С. Географія промислових комплексів / І.С.Ішук, О.В. Гладкий – К. Знання – 2011. – 375 с.
7. Лендєл М. Спеціальні інститути розвитку територій: європейський досвід // Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до європейських принципів / Київ. центр Ін-ту Схід – Захід; За ред. С. Максименка. – К.: Міленіум, 2001. – С. 67-148.
8. Маруняк Є.О. Просторові дилеми глобалізації та їх концептуалізація / Є.О. Маруняк // Український географічний журнал – 2012, № 4 – С. 36-42.
9. Олійник В.Д. Суспільно-географічні аспекти регіональної диверсифікації в Україні: автореф. к.г.н. спец.11.00.02. економічна та соціальна географія. – Одеса, 2010. – 26 с.
10. Олійник Я.Б. Регіональна економіка: Навчальний посібник / Я.Б. Олійник, С.П. Запотоцький, О.Ю. Кононенко, та ін. – К. : КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2007. – 444 с.
11. Олійник Я.Б. Стратегія розвитку економічної і соціальної географії / Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний зб. наукових праць – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. – Вип. 7. – С.6-15.
12. Паламарчук М.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії: Навч. посіб. / М.М. Паламарчук, А.М. Паламарчук – К.: Знання, 1998. – 416 с.
13. Підгрушній Г.П. Територіальна організація суспільства: сучасні підходи до розуміння категорії та її практичне значення / Г.П. Підгрушній // Український географічний журнал. – 2010. – 4. – С.41.
14. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії / М.Д. Пістун – К.: Вища шк., 1996. – С.168.
15. Реформування адміністративно-територіального устрою субрегіонального рівня (районів). URL: <https://decentralization.gov.ua/new-rays/>.
16. Томарева-Патлахова В.В. Моделі регіонального розвитку в контексті економічних реформ / В.В. Томарева-Патлахова // Держава та регіони. – Серія: Економіка та підприємництво, 2013 р., № 1 (70). – С. 76-80.
17. Топчиев А.Г. Пространственная организация географических комплексов и систем. / А.Г. Топчиев – Киев-Одесса: Высшая школа, 1988. – 187 с.
18. Топчиев О. Г. Географія в умовах новітньої наукової революції / О. Г. Топчиев // Географія. – 2008. – №13/14. – С. 47-49.
19. Топчиев О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. / О. Г. Топчиев – Одеса: Астропринт, 2005. – С.166.

20. Трофимова В.В. Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку / В.В. Трофимова // Інвестиції: практика та досвід – 2010. – № 8. – С. 33–37
21. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О.І. Шаблій. – Львів: Льв. нац. ун-т ім.І.Франка, 2001. – С. 25-26.
22. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії / О.І. Шаблій. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444 с.
23. Шаблій О.І. Суспільна географія: у двох кн. Книга перша. Проблеми теорії, історії та методики дослідження / О.І. Шаблій. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 814 с.
24. Шевчук І.Б. Інформаційний розвиток регіонів крізь призму теорій регіональної економіки та регіонального зростання. Scientific and educational journal «THE GENESIS OF GENIUS». 2014, №3. – с. 77-79
25. Шевчук Л.Т. Соціальна географія: навчальний посібник. / Л.Т. Шевчук – К.: Знання, 2007. – 350 с.
26. Janelle D.G. Time-Space in Geography / D.G. Janelle // International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 2001 P.157

References:

1. Alaev Э.В. Sotsyalno-ekonomicheskaya geografiya: ponyatiyno-termynologicheskyy slovar / Э.В. Alaev. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
2. Bibik N.V. Modeli rehionalnoho rozvytku: teoretychni aspekty y osoblyvosti vykorystannia. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/econ/2009_4/2.pdf.
3. Bila S.O. Reformuvannya derzhavnoho upravlinnia rehionalnym rozvytkom : stan, problemy, perspektyvy / S.O. Bila, O.V. Shevchenko, M.O. Kushnir, V.I. Zhuk ta in. – К. : NISD, 2012. – 96 s. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-06/0621_dop.pdf
4. Varnalii Z.S. Rehiony Ukrainy: problemy ta priorytety sotsialno-ekonomichnoho rozvytku: monohrafiia / za red. Z.S. Varnalii. – К. : Znannia Ukrainy, 2005. – 498 s.
5. Dolishnyi M.I. Henetyko-evoliutsiina paradyhma mekhanizmu rehionalnoi polityky // Rehionalna polityka ta mekhanizmy yii realizatsii / za red. M.I.Dolishnoho. – К.: Nauk. dumka, 2003. – С. 14-17. – (Proekt «Naukova knyha»).
6. Ishchuk I.S. Heohrafiia promyslovykh kompleksiv / I.S.Ishchuk, O.V. Hladkyi – К. Znannia – 2011. – 375 s.
7. Lendel M. Spetsialni instytuty rozvytku terytorii: yevropeyskyi dosvid // Instytuty ta instrumenty rozvytku terytorii. Na shliakhu do yevropeyskykh pryntsyipiv / Kyiv. tsentr In-tu Skhid - Zakhid; Za red. S. Maksymenka. - К.: Milenium, 2001. - S. 67-148.
8. Maruniak Ye.O. Prostorovi dylemy hlobalizatsii ta yikh kontseptualizatsiia / Ye.O. Maruniak // Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal – 2012, № 4 – S. 36-42.
9. Oliinyk V.D. Suspilno-heohrafichni aspekty rehionalnoi dyversyfikatsii v Ukraini. avtoref. k.g.n. spets.11.00.02. ekonomichna ta sotsialna heohrafiia. – Odesa, 2010. – 26 s.
10. Oliinyk Ya.B. Rehionalna ekonomika: Navchalnyi posibnyk / Ya.B. Oliinyk, S.P. Zapototskyi, O.Iu. Kononenko, ta in. – К. : KNT, Vydavets Fursa S.Ia., 2007. – 444 s.
11. Oliinyk Ya.B. Stratehiia rozvytku ekonomichnoi i sotsialnoi heohrafii / Ya.B. Oliinyk, A.V. Stepanenko // Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafii: Mizhrehionalnyi zb. naukovykh prats – Kh.: KhNU im. V.N. Karazina, 2009. – Vyp. 7. – S.6-15.
12. Palamarchuk M.M. Ekonomichna i sotsialna heohrafiia Ukrainy z osnovamy teorii: Navch. posib. / M.M. Palamarchuk, A.M. Palamarchuk – К.: Znannia, 1998. – 416 s.
13. Pidhrushnyi H.P. Terytorialna orhanizatsiia suspilstva: suchasni pidkhody do rozuminnia katehorii ta yii praktychne znachennia / H.P. Pidhrushnyi // Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal. – 2010. – 4. – S.41.
14. Pistun M.D. Osnovy teorii suspilnoi heohrafii / M.D. Pistun – К.: Vyshcha shk., 1996. – S.168.
15. Reformuvannya administratyvno-terytorialnoho ustroiu subrehionalnoho rivnia (raioniv). URL: <https://decentralization.gov.ua/new-rayons>].
16. Tomareva-Patlakhova V.V. Modeli rehionalnoho rozvytku v konteksti ekonomichnykh reform / V.V Tomareva-Patlakhova // Derzhava ta rehiony. – Seriya: Ekonomika ta pidpriemnytstvo, 2013 r., № 1 (70). – S. 76-80.
17. Topchyev A.H. Prostranstvennaia orhanyzatsiia heohrafycheskykh kompleksov y system. / A.H. Topchyev – Kyev-Odesa: Vysshaia shkola, 1988. – 187 s.
18. Topchiiev O. H. Heohrafiia v umovakh novitnoi naukovoï revoliutsii / O. H. Topchiiev // Heohrafiia. – 2008. – №13/14. – S. 47-49.
19. Topchiiev O.H. Suspilno-heohrafichni doslidzhennia: metodolohiia, metody, metodyky. / O. H. Topchiiev – Odesa: Astroprint, 2005. – S.166.
20. Trofymova V.V. Kontseptsiiia staloho rozvytku yak osnova postindustrialnykh modelei rozvytku / V.V. Trofymova // Investytsii: praktyka ta dosvid – 2010. – № 8. – С. 33–37
21. Shabl'ii O.I. Cuspilna heohrafiia : teoriia, istoriia, ukrainoznavchi studii / O.I. Shabl'ii. – Lviv: Lv. nats. un-t im.I.Franka, 2001. – С. 25-26.
22. Shabl'ii O.I. Osnovy zahalnoi suspilnoi heohrafii / O.I. Shabl'ii. – Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU im. Ivana Franka, 2003. – 444 s.
23. Shabl'ii O.I. Suspilna heohrafiia: u dvokh kn. Knyha persha. Problemy teorii, istorii ta metodyky doslidzhennia / O.I. Shabl'ii. – Lviv : LNU imeni Ivana Franka, 2015. – 814 s.
24. Shevchuk I.B. Informatsiinyi rozvytok rehioniv kriz pryizmu teorii rehionalnoi ekonomiky ta rehionalnoho zrostannia. Scientific and educational journal «THE GENESIS OF GENIUS». 2014, №3. – с. 77-79
25. Shevchuk L.T. Sotsialna heohrafiia: navchalnyi posibnyk. / L.T. Shevchuk – К.: Znannia, 2007. – 350 s.
26. Janelle D.G. Time-Space in Geography / D.G. Janelle // International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 2001 P.157

Надійшла до редколегії 08.11.2020

Белоусова Наталья Владимировна,
кандидат географических наук, доцент

Национальный авиационный университет, Киев, Украина,
e-mail: belousova-69@ukr.net

НАУКОВІ ПІДХОДИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Мета. Розглянути теоретико-методологічні особливості розвитку та впровадження інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні, з акцентом на наукові підходи та методи дослідження інклюзивного туризму в рамках суспільної географії.

Методика. Використані аналітичний, статистичний, графічний, системний і порівняльно-географічний методи.

Апробація. Основні концептуальні питання щодо науково-теоретичного підґрунтя дослідницької діяльності в напрямі інклюзивного туризму були досліджені як вітчизняними вченими (Л.Бармашина, Н.Белоусова, С.Дерев'янка, О.Заярнюк, Л.Науменко та інші), так і закордонними науковцями (О.Бавельський, О. Дискін, С.Махов, О.Сесьолкін, Є.Сігіда, Д.Чепик та інші) та пройшли апробацію у попередніх роботах автора даної статті.

Наукова новизна. Користуючись досвідом зарубіжних країн, де інклюзивний туризм отримав широкий розвиток і має високу ефективність впровадження, ми пропонуємо першочергові кроки щодо розвитку інклюзивного соціально – реабілітаційного туризму в Україні у вигляді наукових підходів як складових теоретико-методологічної бази дослідження.

Практична значимість. В статті піднімаються дискусійні питання, що стосуються науково-теоретичного підґрунтя, у вигляді наукових підходів щодо суспільно-географічних досліджень інклюзивного туризму в Україні. Основними суб'єктами реабілітаційних процесів в рамках розвитку інклюзивного туризму, розглядаються люди з інвалідністю, як представники найбільш вразливої інклюзивної категорії. Матеріали публікації можуть бути використані в подальших наукових дослідженнях із зазначеної тематики, в процесі роботи департаментів та фахових установ, які надають реабілітаційні послуги людям з інвалідністю, а також дотичні до туристичної сфери.

Ключові слова: науковий підхід, інклюзивний туризм, суспільно-географічні дослідження, види реабілітації.

Белоусова Наталья Владимировна,
кандидат географических наук, доцент

Национальный авиационный университет, Киев, Украина,
e-mail: belousova-69@ukr.net

НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

Цель. Рассмотреть теоретико-методологические особенности развития и внедрения инклюзивного реабилитационно-социального туризма в Украине, с акцентом на научные подходы и методы исследования инклюзивного туризма в рамках общественной географии.

Методика. Используются аналитический, статистический, графический, системный и сравнительно-географический методы.

Апробация. Основные концептуальные вопросы научно-теоретической основы исследовательской деятельности в направлении инклюзивного туризма были исследованы как отечественными учеными (Л.Бармашина, Н.Белоусова, С.Дерев'янка, О.Заярнюк, Л.Науменко и другие), так и зарубежными учеными (А.Бавельский, А. Дыскин, С.Махов, А.Сесьолкин, Е.Сигида, Д.Чепик) и прошли апробацию в предыдущих работах автора данной статьи.

Научная новизна. Используя опыт зарубежных стран, где инклюзивный туризм получил широкое развитие и имеет высокую эффективность внедрения, мы предлагаем первоочередные шаги по развитию инклюзивного социально - реабилитационного туризма в Украине в виде научных подходов как составляющих теоретико-методологической базы исследования.

Практическая значимость. В статье поднимаются дискуссионные вопросы, касающиеся научно-теоретической основы, в виде научных подходов к общественно-географическим исследованиям инклюзивного туризма в Украине. Основными субъектами реабилитационных процессов в рамках развития инклюзивного туризма, рассматриваются люди с инвалидностью, как представители наиболее уязвимой инклюзивной категории. Материалы публикации могут быть использованы в дальнейших научных исследованиях по данной тематике, в процессе работы департаментов и профильных учреждений, предоставляющих реабилитационные услуги людям с инвалидностью, а также касаются туристической сферы.

Ключевые слова: научный подход, инклюзивный туризм, общественно-географические исследования, виды реабилитации.

Bielousova Natalya Vladimirovna,
Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor

National aviation University of Kyiv, Ukraine,
e-mail: belousova-69@ukr.net

SCIENTIFIC APPROACHES OF SOCIAL AND GEOGRAPHICAL RESEARCH OF INCLUSIVE TOURISM IN UKRAINE

Goal. Consider the theoretical and methodological features of the development and implementation of inclusive rehabilitation and social tourism in Ukraine, with an emphasis on scientific approaches and research methods of inclusive tourism within the framework of social geography.

Methodology. Analytical, statistical, graphic, systemic and comparative geographical methods were used.

Approbation. The main conceptual issues of the scientific and theoretical basis of research activities in the direction of inclusive tourism were investigated both by domestic students (L. Barmashina, N. Belousova, S. Derevyanko, O. Zayarnuk, L. Naumenko and others) and by foreign scientists (A. Bavel'sky, A. Dyskin, S. Makhov, A. Sesolkin, E. Sigida, D. Chepik) and have been tested in the previous works of the author of this article.

Scientific novelty. Using the experience of foreign countries, where inclusive tourism has been widely developed and has a high efficiency of implementation, we propose priority steps for the development of inclusive social and rehabilitation tourism in Ukraine in the form of scientific approaches as components of the theoretical and methodological base of the study.

Practical significance. The article raises controversial issues related to the scientific and theoretical basis, in the form of scientific approaches to socio-geographical research of inclusive tourism in Ukraine. The main subjects of rehabilitation processes in the development of inclusive tourism are people with disabilities, as representatives of the most vulnerable inclusive category. The materials of the publication can be used in further scientific research on this topic, in the process of work of departments and specialized institutions that provide rehabilitation services for people with disabilities, and also relate to the tourism sector.

Key words: scientific approach, inclusive tourism, socio-geographical research, types of rehabilitation.

Постановка проблеми. Останніми роками в Україні було анонсовано доволі значну кількість проєктів, які мали за мету висвітлити питання соціальної допомоги людям з інклюзією, до яких, як правило, в більшості випадків відносять людей з інвалідністю. Для даної категорії осіб доволі важливим є питання не тільки медичної або психологічної допомоги, а й надання якісних реабілітаційних послуг, які в класичному розумінні сприймаються як медична допомога. Ми ж пропонуємо розглянути реабілітаційні послуги через призму інклюзивного туризму.

Користуючись досвідом зарубіжних країн, ми можемо констатувати, що інклюзивний туризм отримав широкий розвиток і має високу ефективність впровадження. Для будь-якого практичного впровадження необхідна суттєва наукова база. Тому ми спробували розглянути наукові підходи у вивченні питань розвитку інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні як складову теоретико-методологічної основи суспільно-географічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні концептуальні питання щодо науково-теоретичного підґрунтя дослідницької діяльності в напрямі інклюзивного туризму були досліджені як вітчизняними вченими (Л.Бармашина, Н.Белюсова, С.Дерев'янка, О.Заярнюк, Л.Науменко та інші), так і закордонними науковцями (О.Бавельський, О. Дискін, С.Махов, О.Сесьолкін, Є.Сігіда, Д.Чепик та інші).

Мета статті. Розглянути теоретико-методологічні особливості розвитку та впровадження інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні, з акцентом на наукові підходи та методи дослідження інклюзивного туризму в рамках суспільної географії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання розвитку туристичної галузі в нашій країні є перспективним завданням розвитку економіки. Розробка комплексної методики дослідження стану та проблем розвитку національного туристичного ринку співпадає з загальними напрямками євроінтеграції [6].

Сучасні методичні підходи, пов'язані з дослідженням внутрішнього ринку туристичних послуг, забезпечують стратегію національної туристичної політики, яка передбачає:

- 1) оцінку внутрішнього та зовнішнього стану українського ринку туристичних послуг: визначення стану розвитку економіки в галузі туризму й чинників, які впливають на її розвиток;
- 2) оцінку доступних туристсько-рекреаційних ресурсів, як складову розвитку індустрії туризму України, в рамках застосування їх можливостей і перспектив участі в світовому та регіональному туристичному процесі;
- 3) оцінку інтенсивності туристичного процесу в країні;
- 4) визначення напрямків розвитку турринку та стимулювання ринкової діяльності [168].

Показники інтенсивності туристичного процесу, які залежать від охоплення туризмом населення країни, виступають у двох видах (нетто- і бруто-інтенсивність туристичних потоків) та характеризують основний логістичний потік у туризмі [1, с.113-117].

Повертаючись до питання функціонування туристичного ринку України, необхідно зазначити, що найбільш неохопленими групами потенційних туристів є люди з інклюзією (ЛІЗ) або люди з особливими потребами, для яких розроблені види реабілітації, характеристика яких надана нижче (Рис.1) [2].

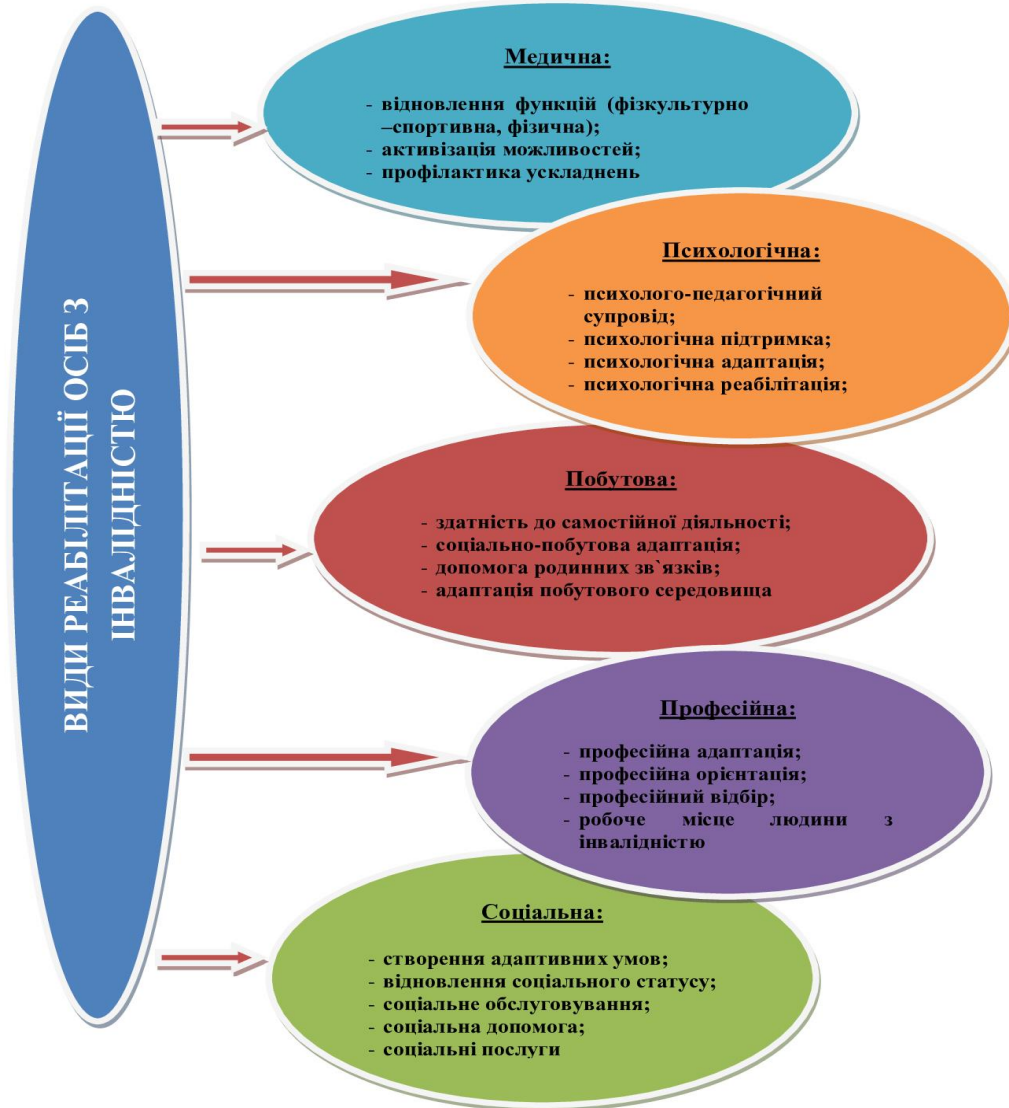

Рис.1. Схема видів реабілітації людей з інвалідністю

Оскільки основною метою реабілітації є відновлення соціального статусу людини з інвалідністю, досягнення ним матеріальної незалежності і соціальної адаптації, то існує певна етапність у здійсненні реабілітаційних заходів, що передбачає:

- визначення реабілітаційного потенціалу;
- складання індивідуальної програми реабілітації;
- проведення медичної і медико-професійної реабілітації;
- визначення потреби реабілітанта в інших видах реабілітації;
- здійснення заходів щодо реалізації реабілітаційного потенціалу в межах індивідуальної програми реабілітації;
- динамічний контроль за процесом реабілітації і при необхідності - його корекція [2].

Проблема надання туристичних послуг даній групі потребує особливої уваги українського суспільства. В таблиці 1 представлені відомі моделі інвалідності.

Описова характеристика основних моделей реабілітації

Категорія моделі	Ознаки категорії	Види адаптації
Медична	Вроджені чи набуті патології, які обумовлюють неповноцінність людини у розумовому чи фізичному плані, або ж одночасно в першому і другому	Відновлення здоров'я (фізичного, розумового) досягається медичними засобами
Економічна	Люди, які мають певні обмеження в праці (не можуть працювати, працюють за обмеженим часом). Нездатність людини до виконання певних функцій, доступних для здорових людей	Бажання й активність самої людини виконувати певні економічні функції (залучення до виробничої діяльності з виконанням доступних видів роботи), наявність сприятливих соціальних обставин
Соціальна	Формування ситуації соціальної бездіяльності, відчуження та деградації людини	Створення сприятливих умов для успішної адаптації до сучасного життя, найповніша самореалізація та інтеграція у суспільство у рамках "незалежного життя"

До медичної моделі, відносяться люди з вродженими чи набутими в продовж життя патологіями. Медична допомога з різних напрямів діяльності поліпшує життя людини як фізичного, так і психологічного її стану.

У рамках економічної моделі розглядаються люди з інклюзією за інвалідністю (не можуть працювати, працюють за обмеженим часом)[2].

Соціальна модель інвалідності характеризується обмеженням стандартного функціонування людини у суспільстві, в якому головну роль відігравало її оточення. У людей з інвалідністю (з вадами фізичного та психічного розладу) сформувалася ситуація соціальної бездіяльності, відчуження та деградації. За таких умов, результатом адаптації цих людей є не тільки створення сприятливих умов для успішної життєдіяльності, а й найповніша самореалізація й інтеграція їх у суспільство, у рамках «незалежного життя» кожного. В даному випадку, соціально-педагогічним працівникам й іншим вузькопрофільним фахівцям, необхідно сконцентрувати особливу увагу на допомозі людям із функціональними обмеженнями та на навчально-роз'яснювальній діяльності у їх безпосередньому оточенні [3, с.92-95].

В сучасній Україні найпоширенішою формою піклування про людей з інвалідністю є модель інституційного супроводу, яка залишилась, як правило, в країнах пострадянського простору, до якого належить і Україна [7, с.36-40]. Така модель передбачає соціалізацію людей даних категорій і нозологій у стінах дитячих (спеціалізованих) будинків, шкіл-інтернатів, професійно-технічних закладів, а останнім часом - окремих вищих навчальних закладів [8].

Найбільш вразливими до будь-яких змінних процесів є діти, тим більше діти, які мають інвалідність. Саме на дану категорію були спрямовані практично всі методики з адаптації дитини до суспільства чи подолання проблем набутої інвалідності. З цих міркувань прописувалась загальна концепція практичної допомоги і будувалась матеріально-технічна база [5].

Вся ця система існувала в Україні (здебільшого і зараз існує) для дітей-інвалідів. Для отримання позитивних результатів у роботі з даною категорією необхідно звернути увагу на підготовку педагогів для роботи з дітьми-інвалідами через семінари, індивідуальні консультації, майстер-класи з участю психолога, медичних і соціальних працівників, працівників туристичної сфери [5].

Якщо раніше, наприклад, ставилася мета дати хворим дітям допрофесійну освіту за такими спеціальностями, як швачка, вишивальниця, користувач ПК, домашній майстер-деревообробник та ін., то тепер спектр професій збільшується завдяки сучасним методикам упровадження всебічної адаптації людей з інвалідністю в суспільство, як-то: викладач, медичний працівник, касир, мерчендайзер, менеджер середньої ланки, фахівці туристичної сфери та ін.

Комплекс заходів щодо соціально-психологічного супроводу дітей з обмеженими можливостями пропонує у своїй статті Г.Л.Руденко, де головними пріоритетами є виховання в дітей уміння правильно і цікаво використовувати своє дозвілля, робити вибір (за допомогою вихователя-педагога чи ні), визначитись з улюбленою справою [7, с.36-40].

Всі ці аспекти мають позитивний вплив на людину з інклюзією, в тому числі й на інклюзивного туриста, коли враховуються її особливості характеру, типізація нозології, вподобання, рівень розвитку творчості, можливості приймаючого закладу, бажання до скорішої адаптації у суспільство та інші складові.

Висновок. Узагальнюючи вище викладене, необхідно зазначити, що, запропоновані в статті підходи щодо запровадження комплексної адаптації людей з інклюзією (в тому числі людей з інвалідністю), є першою ластівкою практичного спрямування, яка допоможе у вирішенні проблем медичної, соціальної, психологічної реабілітації українців і зможе стати моделлю для розробки методик для різних категорій інклюзивних туристів.

Список використаних джерел:

1. Белоусова Н.В. Развитие туристического продукта м. Киева: инновации и перспективы. Научный вестник Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича. Серия: география. – Черновцы. – Вып.808, 2019. – С.113-117.
2. Белоусова Н.В. Инклюзивный туризм у системі реабілітаційної географії: від теорії до практики: монографія / Белоусова Н.В. – К., ТАЛКОМ, 2018. – 346 с.
3. Белоусова Н.В. Нові форми та прийоми навчання студентів з інклюзією в університеті «Україна» в рамках програми розвитку інклюзивного соціально-реабілітаційного туризму. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. - Київ, 2017.- № 1/2 (33/34). – С.92-95.
4. Богданов С. Соціальний захист інвалідів. Український та польський досвід / С. Богданов ; відп. ред. О. Палій. – Київ : Основи, 2002. – 93 с.
5. Включение детей с ограниченными возможностями здоровья в программы дополнительного образования: Методические рекомендации / под ред. А.Ю. Шеманова. – М.: ГБОУ г. Москвы Центр образования № 491 «Марьино», Институт проблем интегративного (инклюзивного) образования МГППУ, 2012. – 253 с.
6. Мельниченко О.А., Особенности развития индустрии туризма в Украине: Монография / О.А. Мельниченко, В.О. Шведун. - Харьков: Издательство НУЦЗУ, 2017. - 153 с.
7. Руденко Г.Л. Из опыта работы с детьми-инвалидами // Воспитание школьников. - 2004. - № 1. - С. 36-40.
8. Ярская-Смирнова Е.Р. Социальная работа с инвалидами / Е.Р. Ярская-Смирнова, Э.К. Наберушкина. – СПб. : Питер, 2004. – 316 с.

Список использованных источников:

1. Белоусова Н.В. Развитие туристического продукта м. Киева: инновации и перспективы. Научный вестник Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича. Серия: география. - Черновцы. - Вып.808, 2019. - С.113-117.
2. Белоусова Н.В. Инклюзивный туризм в системе реабилитационной географии: от теории к практике: монография / Белоусова Н.В. - М., ТАЛКО, 2018. - 346 с.
3. Белоусова Н.В. Новые формы и приемы обучения студентов с инклюзией в университете «Украина» в рамках программы развития инклюзивного социально-реабилитационного туризма. Вестник Национального технического университета Украины «Киевский политехнический институт». Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. трудов. - Киев, 2017.- № 1/2 (33/34). - С.92-95.
4. Богданов С. Социальная защита инвалидов. Украинский и польский опыт / С. Богданов; отв. ред. А. Палий. - Киев: Основы, 2002. - 93 с.
5. Включение детей с ограниченными возможностями здоровья в программы дополнительного образования: Методические рекомендации / под ред. А.Ю. Шеманова. - М. : ГБОУ г. Москвы Центр образования № 491 «Марьино», Институт проблем интегративного (инклюзивного) образования МГППУ, 2012. - 253 с.
6. Мельниченко А.А., Особенности развития индустрии туризма в Украине: Монография / А.А. Мельниченко, В.А. Шведун. - Харьков: Издательство НУЦЗУ, 2017. - 153 с.
7. Руденко Л. Из опыта работы с детьми-инвалидами // Воспитание школьников. - 2004. - № 1. - С. 36-40.
8. Ярская-Смирнова Е.Р. Социальная работа с инвалидами / Е.Р. Ярская-Смирнова, Э.К. Наберушкина. - СПб. : Питер, 2004. - 316 с.

References:

1. Belousova N.V. Development of the tourist product of Kiev metro station: innovations and prospects. Scientific bulletin of the Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Series: geography. - Chernivtsi. - Vip. 808, 2019. - P.113-117.
2. Belousova N.V. Inclusive tourism in the system of rehabilitation geography: from theory to practice: monograph / N.V. Belousova. - M., TALCO, 2018. - 346 p.
3. Belousova N.V. New forms and methods of teaching students with inclusion at the University "Ukraine" in the framework of the program for the development of inclusive social and rehabilitation tourism. Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kiev Polytechnic Institute". Political science. Sociology. Right: Sat. sciences. works. - Kiev, 2017.- No. 1/2 (33/34). - P.92-95.
4. Bogdanov S. Social protection of disabled people. Ukrainian and Polish experience / S. Bogdanov; otv. ed. A. Paliy. - Kiev: Fundamentals, 2002. - 93 p.
5. Inclusion of children with disabilities in additional education programs: Methodical recommendations / ed. A.Yu. Shemanov. - M. : GBOU Moscow Educational Center No. 491 "Maryino", Institute for Integrative (Inclusive) Education, Moscow State University of Psychology and Education, 2012. - 253 p.
6. Melnichenko AA, Features of the development of the tourism industry in Ukraine: Monograph / AA. Melnichenko, V.A. Shvedun. - Kharkov: NUTSZU Publishing House, 2017. -- 153 p.
7. Rudenko L. From the experience of working with disabled children // Education of schoolchildren. - 2004. - No. 1. - P. 36-40.
8. Yarskaya-Smirnova E.R. Social work with disabled people / E.R. Yarskaya-Smirnova, E.K. Naberushkina. - SPb. : Peter, 2004. - 316 p.

Масляк Петро Олексійович,
доктор географічних наук, професор

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,
e-mail: petro_maslyak@ukr.net

ГЕОГРАФІЧНІ МЕТОДИ ЛОКАЛІЗАЦІЇ МІСЦЬ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ (НА ПРИКЛАДІ БИТВИ ПРИ СИНІХ ВОДАХ)

Мета. Розглянути роль географічних методів у дослідженні локалізації місць, де в минулі століття відбувалися великі доленосні битви. Здійснити порівняльний аналіз двох ймовірних місць битви при Синіх Водах методами географічної науки.

Методика дослідження полягає у використанні системи комплексних методів географічної науки для попереднього пошуку місць великих битв минулого і їх можливої адаптації до методів історичної і військової наук. Здійснена спроба адаптації групи географічних методів дослідження до потреб археологічної науки. Використані наступні методи дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, систематизація, узагальнення, абстракція тощо.

Результати. Проведено аналіз методом виключення двох ймовірних місць локалізації битви при Синіх Водах. Наведені географічні аргументи, які спростовують нинішню офіційну думку про те, де ця битва відбувалася. Дане дослідження дає археологам локалізацію території, де вони можуть проводити розкопки, раз офіційна версія не дала їм поживи для отримання відповідних артефактів. Створено науково-методичне тло для використання топонімічного методу дослідження в археології та військовій науці. Підкреслено значення гідрологічних і економіко-географічних чинників у науковому пошуку районів, де в минулому відбувалися великі доленосні битви. Запропонована для проведення археологічних розкопок конкретна територія Вінницької області неподалік села Уланів на річці Снивида, яка є лівим притоком річки Південний Буг у Вінницькій області.

Наукова новизна. Вперше у вітчизняній туристичній і географічній літературі виконано порівняльний аналіз двох ймовірних місць битви при Синіх Водах методами географічної науки. Запропоновано принципи використання методів географічної науки при пошукових дослідженнях істориків, археологів, краєзнавців тощо місць великих битв, які відбувалися багато століть тому і які не були точно локалізовані в писемних джерелах минулого.

Практична значимість дослідження полягає у встановленні історичної правди, наданні археологам конкретної території для розкопок, створенні відповідної методології географічної науки з її подальшим використанням історичною і військовою науками. Запропоновано поняття ландшафтно сприятливих умов для проведення історичних битв, значення яких з заглибленням у минуле постійно зростало для перемоги тієї чи іншої сторони. Результати даного дослідження також будуть цікаві студентам старших курсів географічних, історичних, туристичних спеціальностей і спеціалізацій.

Ключові слова: локалізація історичних подій, простір і час, туристична атракція, ландшафтна психологія.

Масляк Петр Алексеевич,
доктор географических наук, профессор

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев,
Украина, e-mail: petro_maslyak@ukr.net

ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ ЛОКАЛИЗАЦИИ МЕСТ ИСТОРИЧЕСКИХ ПРОИСШЕСТВИЙ (НА ПРИМЕРЕ БИТВЫ У СИНИХ ВОД)

Цель. Рассмотреть роль географических методов в исследовании локализации мест, где в прошлых столетиях произошли большие судьбоносные сражения. Осуществить сравнительный анализ двух вероятных мест битвы у Синих Вод методами географической науки.

Методика исследования состоит в использовании системы комплексных методов географической науки для предварительного поиска мест больших сражений прошлого и их возможной адаптации к методам исторической и военной наук. Осуществлена попытка адаптации группы географических методов к нуждам археологической науки. Используются следующие методы исследования: анализ, синтез, индукция, дедукция, сравнение, систематизация, обобщение, абстракция и т. п.

Результаты. Проведен анализ методом исключения двух возможных мест локализации сражения у Синих Вод. Приведены географические аргументы, которые опровергают нынешнюю официальную теорию о том, где это сражение происходило. Данное исследование дает археологам локализацию территории, где они могут производить раскопки, раз официальная теория не дала им пищи для получения соответствующих артефактов. Создан научно-методический фон для использования топонимического метода исследования в археологии и военной науке. Подчеркнуто значение гидрологических и экономико-географических факторов в научном поиске районов, где в прошлом происходили великие судьбоносные битвы. Предложена для археологических раскопок конкретная территория недалеко от села Уланов на речке Снывода, которая является левым притоком реки Южный Буг у Винницкой области.

Научная новизна. Впервые в отечественной туристической и географической литературе выполнен сравнительный анализ двух вероятных мест битвы у Синих Вод методами географической науки. Предложены принципы использования методов географической науки в процессе поисковых исследований историков, археологов, краеведов и т.п. мест великих битв, которые происходили много столетий тому назад.

Практическая значимость состоит в определении исторической правды, предоставлении археологам конкретной территории для раскопок, создании соответствующей методологии с ее дальнейшим использованием исторической и военной науками. Предложено понятие ландшафтно благоприятных условий для проведения исторических битв, значение которых с углублением в прошлое постоянно возрастало для победы той или иной стороны. Результаты данного исследования также будут интересны студентам старших курсов географических, исторических, туристических специальностей и специализаций.

Ключевые слова: локализация исторических происшествий, пространство и время, туристическая аттракция, ландшафтная психология.

UDC 338. 483

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.59.64-69>

Masliak Petro Oleksiyovich,
Doctor of Geography Sciences, Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
e-mail: petro_maslyak@ukr.net

GEOGRAPHICAL METHODS OF LOCALIZATION OF HISTORICAL EVENTS (ON THE EXAMPLE OF THE BATTLE OF THE BLUE WATERS)

Goal. To consider the role of geographical methods in the study of localization of places in the last century there were great fateful battles. Carry out a comparative analysis of the two probable sites of the Battle of the Blue Waters by the methods of geographical science. .

The research methodology consists in using a system of complex methods of geographical science for preliminary search of places of great battles of the past and their possible adaptation to the methods of historical and military sciences. An attempt is made to adopt a group of geographical research method to the needs of archaeological science. The following research methods were used: analysis, synthesis, induction, deduction, comparison, systematization, abstraction, etc.

Results. The analysis is carried out by the method of excluding two probable locations of the battle of the Blue Waters. Geographical arguments are presented that refute the current official opinion about where this battle took place. This study gives archaeologists the location of the area where they can conduct excavations, since the official version did not give them food to obtain the relevant artifacts. A scientific and methodological background has been created for the use of the toponymic research method in archeology and military science/ The importance of hydrological and economic-geographical factors in the scientific search of districts is emphasized as in the past there were great fateful battles. A specific territory of Vinnytsia region near the village of Ulaniv on the Snyvoda River, which is a left tributary of the Southern Bug River, has been proposed for archaeological excavations.

Scientific novelty. For the first time in the domestic tourist and geographical literature the comparative analysis of two probable places of battle at Blue Waters by methods of geographical science is executed. The principles of using the methods of geographical science in exploratory research of historians, archeologist, local historians etc. of the places of great battles, which took place many centuries ago and which were not precisely localized in the written sources of the past, are offered.

Practical significance lies in establishing the historical truth, providing archaeologists with a specific area for excavations, creating an appropriate methodology of geographical science with its further use by the historical and military science. The concept of landscape-favorable conditions for historical battles, the importance of which has deepened in the past for the victory of one or another side, has been proposed. The results of this study will also be of interest of geographical, historical, tourism specialties and specializations.

Key words: location of historical events, space and time, tourist attraction, landscape psychology.

Постановка проблеми. Всі події у світі як нині, так і в минулому неодмінно відбувалися в двох вимірах – просторі і часі. Простір – це географія, час – історія. Зовсім не випадково Наполеон, який провів немало переможних і не дуже битв і воєнних кампаній казав: «Географія – це доля». Інший видатний француз Елізе Реклю дуже вдало, в притаманному для цієї нації афористичному стилі, схарактеризував нерозривний зв'язок історії і географії таким чином: історія це географія у часі, а географія це історія у просторі.

Місця великих битв минулих століть нині володіють великою туристичною атракцією. Тому різні країни і їх частини в наш час оголосили справжню інформаційну війну з метою локалізації тогочасних подій саме на їхній території. Однак такі битви могли відбувати в якомусь одному місці, одній країні, одній області і історична правда тут має відігравати основну роль. Наприклад, у наш час розгорнулися навколонукові баталії з приводу локалізації знаменитої битви під Синіми

Водами. Уже як мінімум дві області нашої держави сперечаються за право використати цей історико-туристичний потенціал для власного соціально-економічного розвитку.

У 1362 р. на Правобережній Україні відбулася велика доленосна битва між литовсько-руськими та монголо-татарсько-московськими військами. Перші перемогли, що розширило володіння Великого князівства Литовського аж до Чорного моря. Від татаро-монгольського іга була звільнена вся Україна. Але де відбулася ця битва? Вікіпедія категорична - річка Синюха на Кіровоградщині. Однак чи є таке твердження правдивим? Використаємо для визначення місця битви комплексні методи географічної науки, раз історики зайшли в цій справі до глухого кута. Врешті-решт, саме за археологами останнє слово. Щоб не вийшло так, як на розпіареному полі Куликовської битви в Росії, де археологічні розкопки не дали ніяких результатів. Або такої битви взагалі не було і це історична фальсифікація, або ж вона відбувалася в зовсім іншому місці. А там відкриті пам'ятники, туди відбувається паломництво туристів.

Аналіз основних досліджень і публікацій однозначно вказує на те, що з цієї проблеми їх на даний момент недостатньо. Складається враження, що автори різних версій локалізації території, де відбувалася битва при Синіх Водах просто не слухають аргументів один одного, так як мають на меті не чисто наукові, а соціально-економічні дивіденди. Схоже, що за вченими істориками стоять місцеві адміністрації, які спонсорують дослідження в потрібному їм руслі. Про це свідчать відповідні нечисленні публікації та матеріали Інтернету. Географічні аргументи в цих публікаціях або взагалі відсутні, або ж відіграють другорядну роль.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В публікаціях, що були видані раніше не розглядаються в достатній мірі проблеми науково обгрунтованої локалізації місця, де реально відбувалася битва при Синіх Водах. Не показаний часто-густо вирішальний вплив саме географічних чинників на вибір місця проведення найбільших битв минулих часів. Дослідники переважно обмежуються історичними аргументами, які не завжди дають достатні підстави для правильного, науково обгрунтованого комплексними міждисциплінарними дослідженнями встановленні істини.

Формування цілей статті. Мета даної статті полягає у дослідженні методами географічної науки двох ймовірних місць локалізації доленосної для України битви при Синіх Водах, яка відбулася в XIV ст., а також з використанням методу виключення запропонувати археологам реальне місце проведення розкопок для остаточного підтвердження або спростування наукової гіпотези, наведеної в цій статті.

Виклад основного матеріалу. Чим далі у п'ятому віку ми заглиблюємося, тим важливішим чинником у перебігу історичних подій вимушені визнати природне середовище і географічні чинники взагалі. Це пов'язано з тим, що в минулому фізико-географічні умови всіх аспектів життя як окремої людини, так і суспільства в цілому відігравали значно більшу роль, ніж це ми маємо нині. Особливу роль ці чинники відіграють у просторово-територіальній локалізації великих битв. Навіть для поєдинків на шпагах чи пістолях лише двох дворян дуже ретельно вибиралося природне довкілля, зручні для цього місця. Що вже говорити про битви в яких брали участь десятки і сотні тисяч осіб. У минулому війська майже ніколи не розпочинали битви спонтанно в ландшафтно несприятливих для цього місцях, як то гори, болота, лісові масиви тощо. Більшість історичних баталій відбулися на рівних відкритих для огляду ділянках місцевості (поле, опілля, велика галявина тощо). При цьому пришельці-загарбники як правило програвали в правильному ландшафтному виборі місця битви місцевим аборигенам.

Крім того, шлях пересування військ у минулому неодмінно пролягав вздовж річок або морського узбережжя. Напередодні битви військо ставало табором, попереджене розвідкою про наближення супротивника у найсприятливішому, на погляд командирів, місці. Ним було не просто адекватна в орографічному сенсі місцевість, але і річка з питною водою. Так зване Татарське зілля або тарзілля чи аїр спеціально розводили татари на річках України, завозячи зі своєї батьківщини, так як вони вважали, що лише з річки, в якій росте аїр можна пити воду. Таким чином, татари усвідомлено створювали елементи власного природного середовища за його природно-історичними межами для майбутніх військових походів. Шляхи руху води, - шляхи пересування людини. Треба згадати і про те, що в минулому корисне і священне були для людей одним і тим же. Це пізніше, коли людина стала все активніше втручатися в кругообіг природи, священне відступило на другий план, а корисне, як його розуміли в різні часи, все більше абсолютизувалося. Зрозуміло, що для воїнів-християн вода відігравала особливу роль, так як у ній їх хрестили. Чим давніше відбувалася битва, тим ретельніше обиралося для неї природне довкілля як єдина ландшафтна система.

Наступним методом локалізації історичних битв, дуже відмінних за середовищем власного проживання протиборствуючих сторін є так звана ландшафтна психологія. З боку литовсько-українських військ пануючою була лісо-лісостепова психологія. В литовців і білорусів вона була суто лісова, в українців набагато універсальніша - лісостепова. Однак все таки вона була в той час незрівнянно ближчою до лісової, ніж до степової. В правобережних українських лісостепах відсоток лісових масивів майже завжди переважав відсоток степових ділянок. Татари мали степову і навіть сухостепову ландшафтну психологію і ментальність. Отже, першим було вигідно заманювати своїх супротивників якомога далі на північ і захід, де лісів ставала більше (нинішня Вінницька область), а другим – розпочати битву якомога південніше, у звичній для них природній зоні, тобто зоні степів (нинішня Кіровоградська область).

З історії відомо, який психологічний шок викликав у людей Середньовіччя вимушений перехід з однієї природної зони до іншої. Хрестоносці, араби, війська Олександра Македонського потерпали не стільки від програних битв, скільки від незвичного для них природного довкілля. Класичним прикладом є так зване «ландшафтне божевілья» у вікінгів, які потрапляли у середню і південну частини Європи із звичного для них клімату Скандинавії. Нині побутує думка, що нічим не виправдана жорстокість вікінгів зростала саме з пересуванням їхніх загонів на південь, аж до узбережжя Африки. Вони просто «дурили» від незвичної для них спеки, яка «плавилася» їм мізки. Тому вельми проблематичним є те, щоб литовсько-українські війська самі посунули до незвичної для них степової зони, замість того, щоб перепинити шлях татарській кінноті у звичному для них природному середовищі.

Ландшафтну психологію і її роль у перемозі одних і поразці інших дуже добре описав у своєму творі «Захар Беркут» Іван Франко. Герой цього художнього твору заманив загарбників-монголів у гірські ліси Карпат і там їх знищив не силою зброї, а силою знайомої йому місцевої природи, яка українцям була рідною, зрозумілою і близькою, а для монголів чужою і ворожою. Можна не заглиблюватися в морок століть і взяти танкову битву під Прохорівкою, операції чеченських моджахедів, які дуже вміло використовували свої гори для блокування і знищення цілих військових підрозділів російської армії. В українській історії XX ст. яскравими прикладами умілого використання місцевих ландшафтних особливостей були бойові дії українських військових формувань у районі Холодного Яру, а також ландшафтні операції воїнів УПА.

У XV столітті на території нинішньої Тернопільської області графом Лянцкоронським було висаджено суцільною смугою лісовий масив, який нині має назву «Дача Галілея». Його площа досягає майже 2 тисяч гектарів. Мета заліснення цієї ділянки Поділля була суто утилітарна - захист від нападів татар. Здавалося б, як подібний лісовий масив міг захистити якусь територію від навали озброєних загарбників? Однак саме цей ліс і захищав володіння графа від кочівників. Вони вимушені були його обходити, а в цей час, попереджене про наближення ворогів населення встигало в цьому лісі сховатися.

В той час державних кордонів у сучасному розумінні цих слів не було. В Україні тоді вони були етнічними, ландшафтно-орографічними і ландшафтно-гідрологічними. Етнічні межі просліджувалися на півночі і заході. Східний і південно-східний напрямок таких кордонів не мав і тому аж до XVIII ст. ця частина нашої Батьківщини була відкрита для проникнення різних ворожих військових формувань. Тільки у XVIII ст. природним кордоном України в цьому напрямку стало узбережжя Чорного і Азовського морів.

Велике військо вимагає продуктів харчування на кожний день у великій кількості. Рухаючись сотні кілометрів по території України монголо-татари все більше відривалися від власної продовольчої бази. Саме військо продовольства майже не виробляло. Отже, його треба було взяти у місцевого населення. Це можна було зробити на економічно освоєній території зі значною кількістю населення. Чи була в той час такою територією нинішня Кіровоградська область? Звичайно, що ні. Чи була тоді ж такою сучасна Вінницька область? Так. Яка з цих територій могла дати продукти харчування для литовсько-українських військ і не дати їх, приховати збіжжя від татар? Очевидно, що за характером господарського освоєння Вінниччина завжди була набагато заселенішою, комплекснішою і універсальнішою землею. Була в минулому і залишається такою і нині.

Доволі продуктивною в забезпеченні теоретико-методологічної основи просторово-територіальної локалізації можливого місця битви при Синіх Водах є географічна теорія централізму і центричності. З точки зору військово-психологічної важливим є те, хто був у цій війні агресором. Очевидно, що ним були монголо-татарські війська. Тому саме вони мали перетнути умовний ландшафтний кордон між степом і лісом, а не навпаки. Війська агресора намагаються

проникнути до центру держави, взяти її столицю, зруйнувати внутрішні комунікації. Війська, які обороняються, всіляко намагаються їм завадити, не пустити до центру своєї території. Де був хоча б номінальний центр Литовської держави в той період? Напевно, що не на південно-східній її околиці. Саме рух татарських військ з південного-сходу на північний-захід співпадає з долиною Південного Бугу і є протилежним до напрямку течії цієї річки.

Історичні джерела вказують на те, що крім регулярних литовських військ в битві при Синіх Водах брало участь українське ополчення з Галичини, Волині, Київщини і Поділля. Саме воно і переважало в чисельності серед литовсько-українського війська. Якщо литовсько-литвинські формування цілком природно погано орієнтувалися на цій подільській землі, то для українців вона була рідною і тому саме вони могли обрати оптимальну для битви місцевість.

Серед українського озброєного ополчення переважали вихідці з Поділля, де за нашою версією подій і відбувалася дана битва. Цілком природно, що вони не бажали заглиблення ворожих військ на власну територію з її неминучим пограбуванням і знищенням місцевого населення. Тому ще одним географічним аргументом є те, що битва відбувалася на самому східному краю тодішнього Поділля. Зупинити ворога на ландшафтно-етнічній межі свого краю і знищити його там, було завданням усіх осілих народів минулих історичних епох. Лише кочівники могли "ганяти" війська осілих народів по степу чи напівпустелі, уникаючи з ними вирішальної битви і постійно послаблюючи агресорів нічними нападами.

Дуже проблематично, щоб литовсько-українські війська, які не були агресорами, висунулися так далеко на південний-схід, відірвавшись від умовного центру держави. Центризм для осілих народів, якими були українці, білоруси і литовці значив набагато більше, ніж для мобільних кочівників. Центризм це не просто науковий термін у географії. Саме з міркувань центрризму і центричності столиця Радянської Росії була перенесена з Петрограду до Москви. Точно так діяли і в багатьох інших країнах протягом всього ХХ ст. Яскраві приклади Бразилія, Казахстан, Нігерія тощо. З тих же міркувань столиця сусідньої Польщі була переведена з Кракова до Варшави. Та й столиця УРСР теж не випадково переїхала з порубіжного Харкова до Києва.

Велику роль у просторовій локалізації місць минулих історичних битв відіграють географічні назви. Недаремно географи називають їх мовою Землі. В минулому географічні назви ніколи не давалися випадково і необґрунтовано. Вони завжди щось означали і донині розповідають нам про природні особливості місцевості або її історію. Топоніми і гідроніми України, до яких ми звикли і не звертаємо на них уваги, насправді доволі промовисті. Але головне полягає в тому, що вони нерідко збереглися сотні і навіть тисячі років. У нас є не лише українські, але й готські, іларійські, тюркські, іранські, римські, хорватські і таке інше назви різних об'єктів на земній поверхні нашої Батьківщини.

Наприклад, назва річки Хорол на Полтавщині і Сумщині, походить від сербсько-хорватського слова Хрл – той, що швидко тече. Хрлити цією ж мовою означає швидко текти. Як людина, яка на цій річці народилася і провела своє дитинство, я можу підтвердити, що назва річки відповідає характерним особливостям її течії в порівнянні з сусідніми річками, скажімо Сулою. Назва Сула тюркського походження. «Су» на тюркських мовах вода. Назва великого металургійного центру на Донбасі Харцизьк походить від давньоукраїнського слова «харциз», «харцизяка», тобто грабіжник, розбійник, місто на Київщині Тараща походить від тюркського слова «тарача» - високе місце. І воно дійсно домінує над оточуючою територією. В Україні маса гідронімів, тобто назв водних об'єктів, які теж завжди щось означають і точно відображають природні особливості даної місцевості в той історичний період, коли даний об'єкт було названо. Приміром, кримські річки Аксу і Карасу відповідно означають Біла і Чорна Вода. Всі річки півдня України мають іранські за походженням назви і перекладаються просто як вода. Дунай, Дністер, Дніпро, Дон походять від іранських слів «дн» або «дон», що і означає вода.

Сині Води, де відбулася дана історична битва не випадкова назва, яка ні про що нам не говорить. Води цієї річки дійсно мали бути синього, синюватого чи блакитного кольору. Хоча б в якомусь одному місці. Їх колір завжди зумовлюють розчинені у воді речовини підстилаючої поверхні. Блакитний колір водам річки дає розчинений у ній гіпс. Він є легкорозчинною гірською породою. Такі його особливості викликають карстові явища. Гіпс в найбільшій мірі характерний для Поділля і західної частини Полісся і в меншій мірі для Придніпровської височини. В Україні зосереджені найбільші у світі гіпсові печери. Тому треба безпосередньо на місцевості перевірити, яка назва, кіровоградська Синюха чи вінницька Сливовода більш відповідає дійсності саме в місці реально можливих історичних подій. Крім того, блакитний колір водам річок дає радон. Саме у

Хмільнику і знаходиться відповідний курорт. Це теж ще один додатковий чинник для обґрунтованого визначення місця історичної битви про яку йде мова.

Сині Води – це дуже сильний аргумент, саме географічний лакмусовий папірець, який необхідно прийняти як доказовий для науково обґрунтованої територіальної локалізації місця битви. Експедиційні дослідження, рекогносцирування місцевості як в історії, так і в географії не замінить ніщо. Ніякі уможлядні висновки, за логікою речей, не здатні перевершити історичні та географічні артефакти конкретної місцевості. Серед пропонуванних для дослідження двох точок у Кіровоградській і Вінницькій області лише одна назва села має військовий характер. Звичайно, що це село Уланів на Вінниччині. Як відомо, улани були кавалерійськими військовими формуваннями саме того часу. Тому цю географічну назву необхідно розглядати як додатковий аргумент на користь Вінницької області. Кіровоградська Торговиця теж означає географічно вигідне місце, зручну, відкриту місцевість, але не для проведення битви, а для торгових операцій. Ярмарки в Україні споконвіку відбувалися на орографічно рівній ділянці земної поверхні, позбавленій деревної рослинності. Жодний з них не зафіксований у лісі, на гірських вершинах чи в болотах.

Битва при Синіх Водах була доволі грандіозною. Тут загинули тисячі людей. Зазвичай їх ховали на місці події, а не десь віддалік. Саме в районі річки Снивида на Вінниччині знаходяться відповідні форми рельєфу у вигляді курганів. Вони мають явно антропогенне походження. Саме тут і варто проводити розкопки археологам. Цілком можливо, що в цих курганах і знаходяться останки воїнів литовсько-українського війська, які загинули в битві при Синіх Водах. В районі ж кіровоградської Торговиці нічого подібного немає.

Висновки. На мою думку, географи, разом з військовими, мають вказати вірогідне місце битви при Синіх Водах безпосередньо на місцевості, а археологи довести або спростувати їхню гіпотезу. Зараз ми маємо два вірогідних місця битви, це саме і є гіпотеза вчених про те, де вона могла відбуватися. І тут нічого дивного чи потворного немає. В будь-якій науці постійно висувуються тисячі гіпотез, які потім або підтверджуються або спростовуються. Зробити це можна лише за допомогою експерименту, тобто лабораторної чи експедиційної перевірки їх правильності. Іншого шляху в науці не існує.

Список використаних джерел:

1. Нариси воєнно-політичної історії України, навчальний посібник, - Острог: Вид-во НУ "Острозька академія", 2014. - С. 385.
2. Печенюк І., Соколюк С. Синьоводська битва та її місце у воєнній історії України. Наукові записки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, сер.: історичні науки, вип.20, 2015. - С. 34-41.
3. Сорока Ю. Битва при Синих Водах. - Х.: Фоліо, 2011. - С. 135.

Список использованных источников:

1. Нариси воєнно-політичної історії України, учебное пособие, - Острог: Изд-во НУ "Острожская академия", 2014. - С. 385.
2. Печенюк І. Соколюк С. Синьоводська битва та її місце у воєнній історії України. Научные записки Черкаского национального университета имени Богдана Хмельницкого, сер. исторические науки, вып.20, 2015. - С. 34-41.
3. Сорока Ю. Битва при Синих Водах. - Х.: Фоліо, 2011. - С. 135.

References:

1. Нариси воєнно-політичної історії України, tutorial, - Ostroh: Publishing house "Ostroh Academy". 2014. - P. 385.
2. Печенюк І. Соколюк С. Синьоводська битва та її місце у воєнній історії України. Scientific notes of Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky, series: historical works, issue 20. - P. 34-41.
3. Сорока Ю. Битва при Синих Водах. - Kharkiv: Folio, 2011. - P. 135.

Надійшла до редколегії 23.11.2020

III. ПРИРОДНИЧА ГЕОГРАФІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

УДК 504.5+ 911.05(477.81)

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.59.70-83>

Романів Оксана Яківна,
кандидат географічних наук, доцент
Янелло Лариса Станіславівна

Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна, e-mail: okromaniv@gmail.com
Технічний університет «Люблінська Політехніка», Республіка Польща,
e-mail: leercattus@gmail.com

МЕТЕОРОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АТМОСФЕРИ МІСТА САРНИ ТА ЙОГО ГЕОЕКОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Мета дослідження – оцінювання метеорологічного потенціалу атмосфери м. Сарни та з'ясування ступеня впливу на нього різних параметрів мікрокліматичної системи.

Методика дослідження включає систему методів та прийомів: монографічний (послугувалися для опрацювання матеріалів літературних першоджерел та Інтернет-ресурсів), математичний (використовували низку спеціальних показників: Коефіцієнт метеорологічного потенціалу за методикою В.А. Барановського, Коефіцієнт жорсткості погоди Арнольдї для холодної пори року та Індекс спеки для теплої пори року), графічний (застосовували для візуалізації результатів дослідження).

Результати дослідження. Процеси накопичення шкідливих речовин у атмосферному повітрі міста Сарни переважають над процесами розсіювання впродовж всього року. Найкраще процеси розсіювання шкідливих речовин у повітрі міста Сарни відбуваються у холодну пору року, процеси накопичення найбільш активні у липні-серпні. Метеорологічний потенціал у м. Сарни гірший порівняно з містами Рівне та Дубно, які розміщені у південній частині Рівненської області.

Встановлено достовірний прямий тісний зв'язок між концентрацією у атмосферному повітрі м. Сарни забруднюючих речовин (ангідриду сірчистого, формальдегіду) з метеорологічним потенціалом атмосфери, що варто враховувати при здійсненні моніторингу за станом атмосфери.

Упродовж холодного періоду року в тепловому режимі мікроклімату міста переважає в зимові місяці суворя погода, а у березні, жовтні, листопаді – м'яка погода. У теплий період року лише влітку показники теплового режиму перебувають у зоні комфорту. Погоди, які характеризуються крайнім тепловим дискомфортом і становлять небезпеку та екстремальну небезпеку для людини, не формувалися упродовж 2016-2018 рр. У холодну пору року залежність між тепловим режимом та рівнем метеорологічного потенціалу георобосистеми м. Сарни більш тісна. Але у теплу пору року із зростанням середньої температури комфорту самоочисні здатності атмосфери схильні погіршуватися.

Припускаємо, що процеси глобального потепління перетворюють мікроклімат міста Сарни теплої пори року на більш комфортний щодо його теплового режиму, але менш привабливий з точки зору метеорологічного потенціалу атмосфери.

Науковою новизною роботи є те, що обчислено метеорологічний потенціал атмосфери міста Сарни по місяцях за 2016-2018 рр., встановлено закономірності зміни цих показників у теплу та холодну пору року, здійснено порівняння із показниками інших міст області (Дубно та Рівне). Встановлено кореляційні взаємозв'язки метеорологічного потенціалу атмосфери міста Сарни із рівнем забруднення атмосфери та із показниками теплового режиму для холодної та теплої пори року.

Практичне значення роботи полягає у тому, що отримані результати можуть бути використані у вигляді рекомендацій органам місцевої влади для благоустрою міської території задля захисту атмосферного повітря від забруднення в умовах низького метеорологічного потенціалу. Отримані висновки в роботі можуть бути покладені в основу проєктів геопланування розміщення галузей господарства. Також отримана в роботі інформація може братися до уваги засобами масової інформації для інформування широких мас з метою формування раціональної поведінки населення в різних погодних умовах.

Ключові слова: метеорологічний потенціал атмосфери; мікроклімат; забруднення атмосфери; самоочисна здатність.

УДК 504.5+ 911.05(477.81)

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.59.70-83>

Романів Оксана Яковлевна,
кандидат географических наук, доцент
Янелло Лариса Станиславовна

Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно,
Украина, e-mail: okromaniv@gmail.com
Технический университет «Люблинская политехника», Республика Польша,
e-mail: leercattus@gmail.com

МЕТЕОРОЛОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ АТМОСФЕРЫ ГОРОДА САРНЫ И ЕГО ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Цель исследования - оценка метеорологического потенциала атмосферы г. Сарны и определение степени влияния на него различных параметров микроклиматической системы.

Методика исследования включает систему методов и приемов: монографический (воспользовались для обработки материалов литературных первоисточников и Интернет-ресурсов), математический

(использовали ряд специальных показателей: коэффициент метеорологического потенциала по методике В.А. Барановского, коэффициент жесткости погоды Арнольди для холодного времени года и Индекс жары для теплого времени года), графический (применяли для визуализации результатов исследования).

Результаты исследования. Процессы накопления вредных веществ в атмосферном воздухе города Сарны преобладают над процессами рассеивания в течение всего года. Лучшие процессы рассеивания вредных веществ в воздухе города Сарны происходят в холодное время года, процессы накопления наиболее активны в июле-августе. Метеорологический потенциал в г. Сарны хуже по сравнению с городами Ровно и Дубно, которые расположены в южной части Ровенской области.

Установлена достоверная прямая тесная связь между концентрацией в атмосферном воздухе г. Сарны загрязняющих веществ (ангидрида сернистого, формальдегида) с метеорологическим потенциалом атмосферы. Это следует учитывать при осуществлении мониторинга за состоянием атмосферы.

В течение холодного периода года в тепловом режиме микроклимата города преобладает в зимние месяцы суровая погода, а в марте, октябре, ноябре - мягкая погода. В теплый период года только летом показатели теплового режима находятся в зоне комфорта. Погоды, характеризующиеся крайним тепловым дискомфортом и представляющие опасность и экстремальную опасность для человека, не формировались на протяжении 2016-2018 гг. В холодное время года зависимость между тепловым режимом и уровнем метеорологического потенциала георбосистемы г. Сарны более тесная. Но в теплое время года с ростом средней температуры комфорта самоочищающие способности атмосферы склонны ухудшаться.

Предполагаем, что процессы глобального потепления обратят микроклимат города Сарны теплого времени года на более комфортный с точки зрения теплового режима, но менее привлекательный с позиции метеорологического потенциала атмосферы.

Научной новизной работы является то, что оценено метеорологический потенциал атмосферы города Сарны по месяцам за 2016-2018 гг. Установлены закономерности изменения этих показателей в теплый и холодный периоды года, проведено сравнение с показателями других городов области (Дубно и Ровно). Установлены корреляционные взаимосвязи метеорологического потенциала атмосферы города Сарны с уровнем загрязнения атмосферы и с показателями теплового режима для холодного и теплого периодов года.

Практическое значение работы состоит в том, что полученные результаты могут быть использованы в виде рекомендаций органам местной власти для благоустройства городской территории для защиты атмосферного воздуха от загрязнения в условиях низкого метеорологического потенциала. Полученные выводы в работе могут быть положены в основу проектов геопланирования размещения отраслей хозяйства. Также полученная в работе информация может приниматься во внимание средствами массовой информации для информирования широких масс с целью формирования рационального поведения населения в различных погодных условиях.

Ключевые слова: метеорологический потенциал атмосферы; микроклимат; загрязнение атмосферы; самоочистительная способность.

UDC 504.5+ 911.05(477.81)

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.59.70-83>

Oksana Yakivna Romaniv,
Candidate of Geography, Associate Professor
Larisa Stanislavovna Janello

National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, Ukraine,
e-mail: okromaniv@gmail.com
Lublin University of Technology «Politechnika Lubelska», Republic of Poland,
e-mail: leercattus@gmail.com

METEOROLOGICAL POTENTIAL OF THE ATMOSPHERE OF THE SARNY AND ITS GEOECOLOGICAL SIGNIFICANCE

The purpose of the study is to assess the meteorological potential of the atmosphere of Sarny and to determine the degree of influence of various parameters of the microclimatic system.

The research methodology includes a system of methods and techniques: monographic (used to study the materials of literary sources and Internet resources), mathematical (used a number of special indicators: Coefficient of meteorological potential according to VA Baranovsky, Coefficient of weather hardness Arnoldi for the cold season and heat for the warm season), graphic (used to visualize the results of the study).

Research results. The processes of accumulation of harmful substances in the atmospheric air of the city of Sarny prevail over the processes of scattering throughout the year. The best processes of dispersion of harmful substances in the air of the city of Sarny occur in the cold season, the processes of accumulation are most active in July-August. The meteorological potential in Sarny is worse than in Rivne and Dubno, which are located in the southern part of Rivne region.

A reliable direct close relationship between the concentration of pollutants (sulfur dioxide, formaldehyde) in the air with a meteorological potential of the atmosphere in Sarny has been set. This should be considered when monitoring the atmosphere.

During the cold period of the year in the thermal regime of the microclimate of the city the severe weather prevails in the winter months, and in March, October, November - mild weather. In the warm period of the year only in summer the indicators of the thermal regime are in the comfort zone. The weather, which is characterized by

extreme thermal discomfort and poses a danger and extreme danger to humans, was not formed during 2016-2018. In the cold season, the relationship between the thermal regime and the level of meteorological potential of the geourbosystem of Sarny is closer. But in the warm season, the self-cleaning abilities of the atmosphere tend to deteriorate with increasing average comfort temperature.

We assume that the processes of global warming will make the microclimate of the city of Sarny in the warm season more comfortable in terms of its thermal regime, but less attractive in terms of meteorological potential of the atmosphere.

Scientific novelty of the work: the meteorological potential of the atmosphere of the city of Sarny by months for 2016-2018 was calculated; regularities of change of these indicators in warm and cold periods of the year were established; the meteorological potential of Sarny was compared with the indicators of other cities of the region (Dubno and Rivne). The correlations between the meteorological potential of the atmosphere of the city of Sarny with the level of air pollution and with the indicators of the thermal regime for cold and warm seasons have been established.

The practical significance of the work is that the obtained results can be used in the form of recommendations to local authorities for the improvement of urban areas to protect the air from pollution in conditions of low meteorological potential. The conclusions obtained in the work can be used as a basis for geoplanning projects for the location of industries. Also, the information obtained in the work can be taken into account by the media to inform the masses in order to form a rational behavior of the population in different weather conditions.

Keywords: meteorological potential of the atmosphere; microclimate; atmospheric pollution; self-cleaning ability.

Постановка проблеми. Стрімкий територіальний розвиток міст сформував специфічне високоурбанізоване середовище, де зосереджена більшість населення світу, яке потребує сприятливих умов для праці, побуту та відпочинку людини. Саме цим визначається актуальність вивчення метеорологічного потенціалу та мікрокліматичного режиму урбосередовища та напрямів покращення його геоecологічних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Леонтьєва К. С. зазначає: «Клімат міста є важливим фізико-гігієнічним фактором зовнішнього середовища, який визначає умови праці, побуту та відпочинку людини. Під впливом сонячної радіації, особливо під час літа, формується клімат міста, відмінний від клімату довколишньої місцевості меншим надходженням сонячної радіації, підвищеною температурою, пониженою вологістю повітря, ослабленим провітрюванням, інтенсивним тепловим випромінюванням» [2]. Екологічна енциклопедія називає клімат міста «мікрокліматом», щоб показати його локальність на визначеній території та відмінності від клімату навколишньої місцевості: «Мікроклімат міста – клімат, що формується внаслідок взаємодії атмосферних процесів і локальних особливостей міста. Відмінності погодних умов міста та замиської території зумовлені властивостями підстильної поверхні та фізичним станом атмосфери (теплофізичні і гідродинамічні контрасти).» [5]

Мікроклімат міста формується під впливом як місцевих природних факторів – особливостей рельєфу, ґрунту, наявності рослинності, водоймищ, так і містобудівних – забудови, благоустрою, озеленення території [13].

Процес розвитку міст і еволюція формування сприятливого штучного міського мікроклімату спостерігалася приблизно до кінця XIX та початку XX ст. Але на початку XX століття ситуація почала суттєво змінюватися. Стрімкий розвиток промисловості обумовив швидкі темпи розвитку міст – збільшення чисельності населення, розмірів міської території, зростання поверховості будинків та переуцільнення житлової забудови. Наслідком цих процесів стало погіршення якості міського середовища. Забруднення повітря, ґрунтів, водойм обумовило екологічну кризу та викликало зміни й кліматичних умов. [9, с. 3]

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Рівень забруднення атмосферного повітря залежить від значної кількості параметрів (характер викидів, температура і щільність потоку, висота джерела викиду, стратифікація атмосфери, рельєф місцевості тощо). Особливе місце у переліку цих параметрів належить характеру вітрового режиму території і опадам, оскільки вони можуть або посилити негативний вплив викидів в атмосферу (штиль і туман), або підвищити самоочисну здатність атмосфери (сильний вітер, опади). Саме від них залежить коливання рівня забруднення атмосфери протягом року при решті постійних показників [8]. Останнім часом цим проблемам присвячується все більше наукових робіт, оскільки повітряний басейн міста – це перша інстанція, що сприймає на себе аерозольні викиди і формує забруднення інших компонентів довкілля. А до того ж ці питання стали особливо актуальними у зв'язку із планетарними змінами клімату і глобальним потеплінням.

Для міст України в умовах трансформації мікроклімату необхідні детальні дослідження

потенційних можливостей атмосферного повітря до самоочищення та пошуки шляхів адаптації до змінюваних умов довкілля.

Формулювання цілей статті. Мета представленого дослідження – оцінювання метеорологічного потенціалу атмосфери м. Сарни та з'ясування ступеня впливу на нього різних параметрів мікрокліматичної системи.

У дослідженні використано поняття метеорологічного потенціалу атмосфери та спеціальну методику для його визначення. Метеорологічний потенціал атмосфери характеризує переважання в повітрі тих чи інших процесів – накопичення або розсіювання шкідливих речовин [1]. Він залежить передусім від природних геофізичних умов території [8]. Згідно В. А. Барановського:

$$K_M = (P_M + P_T) / (P_O + P_B) \quad (1)$$

де K_M – метеорологічний потенціал атмосфери, P_M – кількість днів зі швидкістю вітру 0 – 1 м/с; P_T – кількість днів з туманами; P_O – кількість днів з опадами 0,5 мм і більше; P_B – кількість днів зі швидкістю вітру понад 6 м/с.

У чисельнику і знаменнику вказується повторюваність днів у %.

Якщо значення K_M більше одиниці, то переважають процеси накопичення шкідливих речовин у повітрі, а отже, і на території. При умові K_M менше одиниці – відбуваються процеси розсіювання, самоочищення.

Для оцінки теплового режиму міста було використано показники, що враховують відмінності теплового та холодного періоду року і комфортні тепловідчуття людини у ці пори року.

Для врахування даних теплового періоду року при визначенні температури комфорту використано показник Індекс спеки («Heat index» HI) (Steadman, 1979) [10, с. 295], який отримав поширення у світовій практиці.

Зв'язок Індексу спеки з фактичною температурою повітря і вологістю повітря описують за такою формулою:

$$HI = c_1 + H * (c_{14} + H * (c_{15} + c_{16} * H)) + T * (c_2 + H * (c_5 + H * (c_6 + c_7 * H)) + T * (c_3 + H * (c_8 + H * (c_9 + c_{10} * H)) + T * (c_4 + H * (c_{11} + H * (c_{12} + c_{13} * H)))) \quad (2)$$

де T – температура повітря, °C, H – відносна вологість, %; значення коефіцієнтів: $c_1 = -0,429783$; $c_2 = 0,6691767$; $c_3 = 0,0102724$; $c_4 = -0,000125211$; $c_5 = -0,0737656$; $c_6 = -0,000228621$; $c_7 = 0,000000103391$; $c_8 = 0,000868291$; $c_9 = 0,0000146039$; $c_{10} = -0,0000000681059$; $c_{11} = 0,00000462416$; $c_{12} = -0,000000070771$; $c_{13} = -0,00000000156160$; $c_{14} = 1,428556$; $c_{15} = -0,00502815$; $c_{16} = 0,0000193122$.

Зайве теплове навантаження в країнах з помірним, особливо з континентальним кліматом, є загрозою для стану здоров'я людини, що знаходиться на відкритому повітрі. Імовірність отримання «теплового удару» особливо висока в міському середовищі, де фоновий рівень температури повітря підвищується, а швидкість вітру знижується в порівнянні з відкритою місцевістю. Актуальність застосування Індексу спеки в умовах з континентальністю клімату при глобальному потеплінні очевидна, оскільки навіть в країнах з набагато більш м'яким кліматом перегрів і переохолодження лідирують серед всіх причин смертності, обумовленої погодними умовами. Наприклад, в США, за даними національної служби погоди, від перегріву щорічно гине більше людей, ніж від ураганів, торнадо і повені разом узятих. [10, с. 295]

Характер теплового впливу для різних значень Індексу спеки такий:

54°C і вище – екстремальна небезпека – тепловий або сонячний удар;

41°C ... 54°C – небезпека – сонячний удар, м'язові судоми, спазм судин від перегріву при тривалій дії і / або фізичній активності;

32°C ... 41°C – екстремальна обережність – можливі сонячний удар, м'язові судоми, спазм судин від перегріву при тривалій дії і / або фізичній активності;

27°C ... 32°C – обережно – можлива перевтома при тривалому впливі та / або фізичній активності;

18°C ... 26°C – зона комфорту – комфортні тепловідчуття.

При застосуванні Індексу спеки необхідно враховувати, що він найбільш придатний для людей середнього віку і комплекції, що перебувають в стані відносного спокою.

У холодну пору року для характеристики комфортних температур та ступеня суворості погоди використовувався коефіцієнт жорсткості погоди, запропонований І.А. Арнольд, згідно з яким, кожен метр швидкості вітру прирівнюється до зниження температури повітря на 2°C. Температура комфорту визначалася за формулою:

$$T_K = t_n - 2 \cdot V, \quad (3)$$

де T_K – температура комфорту, в °C, t_n – температура повітря, °C, V – швидкість вітру, м/с.

Виділяють п'ять класів погоди моменту при температурах комфорту холодної пори року:

1 клас – до 0°C – м'яка погода; зимно.

- 2 клас – $-1^{\circ}\text{C} \dots -10^{\circ}\text{C}$ – помірно сувора погода; руки мерзнуть.
 3 клас – $-11^{\circ}\text{C} \dots -20^{\circ}\text{C}$ – сувора погода; ноги мерзнуть.
 4 клас – $-21^{\circ}\text{C} \dots -30^{\circ}\text{C}$ – дуже сувора погода; обмороження.
 5 клас – -31°C і нижче – вкрай сувора погода; небезпечно.

Коефіцієнт жорсткості погоди Арнольд відображає не тільки ступінь суворості погоди, а й визначає потребу людини в одязі, що забезпечує тепловий комфорт при різному фізичному навантаженні. [10, с. 308]

Виклад основного матеріалу. Сарни розташовані в північній частині Рівненської області на лівому березі річки Случ. Місто знаходиться в межах Волино-Подільської плити, для якої характерне моноклінальне залягання пластів. Саме тому рельєф місцевості рівнинний. Долина річки Случ слабо виділяється на загальному фоні Поліської низовини. Для Сарненської акумулятивної рівнини (найбільша висота – 172 м, найменша – 148 м) характерні процеси заболочування, акумуляції, а домінуючими формами і типами сучасного рельєфу є прадолини, тераси. Перезволоження ґрунтів зумовлене тут не лише надмірною кількістю опадів і невеликою сумарною радіацією. Утворенню гіроморфних боліт сприяє плоскорівнинний рельєф, неглибоке залягання підземних ґрунтових вод, слабка дренажність території, викликана наявністю слабководопроникних горизонтів. [7, с. 23].

Куточків із незайманою природою навколо міста чимало. Поширеними є соснові бори і субори (переважна їх частина на південному сході району). На зміну їм приходять діброви, що складаються з вікових дубів. Поряд із дубом зустрічається граб і береза. Загалом лісистість Сарненщини становить 56 %.

Слід особливо підкреслити, що ліси Сарненщини виконують важливі санітарно-гігієнічні функції, які полягають у перетворенні газоподібних хімічних атмосферних забруднень та забезпеченні біосфери киснем. Виробництво кисню лісом на 1 га площі в 3-10 разів перевищує його продукування польовими культурами. Ліс, особливо хвойний, виділяє фітонциди, позитивно впливає на психіку, листя крон очищує повітря від шкідливих механічних домішок, значно знижує шум, усуває високочастотні звуки, володіє пілозахисними властивостями.

За даними багаторічних спостережень на метеостанції Сарни (табл. 1) можна стверджувати, що клімат міста помірно-континентальний вологого типу. Зима м'яка, з частими відлигами, літо тепле, з достатньою кількістю опадів, найбільша кількість яких випадає у влітку. Перехід середніх добових температур через 0°C спостерігається, як правило, у середині березня. Середні багаторічні температури літніх місяців коливаються від 17°C до 18°C .

Таблиця 1

Основні кліматичні показники м. Сарни за 2009-2018 рр. (складено за даними [14])

Показник	Середньорічне значення	Місяці											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Середня температура повітря, $^{\circ}\text{C}$	7	-5	-3	0	8	13	17	18	17	14	8	2	2
Середня найвища температура повітря, $^{\circ}\text{C}$	11	-3	-1	3	13	19	23	24	23	20	12	5	0
Середня найнижча температура повітря, $^{\circ}\text{C}$	3	-8	-6	-2	3	7	11	12	12	8	5	0	-5
Максимальна температура повітря, $^{\circ}\text{C}$	37	8	11	22	27	30	33	33	37	31	27	17	15
Мінімальна температура повітря, $^{\circ}\text{C}$	-27	-27	-26	-23	-6	-3	2	6	0	-1	-6	-25	-23
Середня кількість днів з температурами нижче $^{\circ}\text{C}$	134	29	25	22	8	0	0	0	1	1	5	14	26
Сума опадів, мм	610	30	50	20	40	50	60	70	60	50	40	40	40
Середня кількість днів з опадами	118	11	12	9	8	10	8	9	8	7	8	11	12
Середній рівень відносної вологості, %	77	86	83	77	69	68	66	69	73	75	81	87	87

Найнижчі температури – з січня до лютого. На ці ж місяці припадають і температурні показники абсолютного мінімуму температур повітря. В середньому у році 134 дні з від’ємними значеннями температур повітря.

У холодну пору року переважають південно-східні, південні і південно-західні вітри. У літню пору домінують вітри західних і північно-західних румбів. [14]

В цілому, достатня кількість опадів в місті, висока вологість повітря впродовж всього року, а відповідно і значна кількість днів з опадами. Тобто, кліматичні умови території і особливості циркуляції атмосфери не дуже сприятливі для комфорту населення та розсіювання шкідливих домішок у атмосфері. Але характер підстилаючої поверхні району забезпечує задовільні умови для достатньої аерації території, а збережений природний рослинний покрив сприяє створенню екологічно привабливого середовища для життєдіяльності людини.

Використовуючи формулу (1), обчислили метеорологічний потенціал атмосфери по місяцях за 2016-2018 рр. для міст Сарни, Рівне і Дубно (рис. 1-3). Місто Сарни має гірші показники метеорологічного потенціалу та незадовільні перспективи їх зміни, порівняно з іншими містами Рівненщини (Дубно та Рівне).

Підведемо підсумки сезонних змін метеорологічного потенціалу в урбосистемі міста Сарни, порівнюючи його з іншими урбосистемами області:

1. Не зважаючи на те, що показники метеорологічного потенціалу в Сарнах є в цілому гіршими порівняно з іншими містами (рис.1-3), їхній сезонний хід в усіх містах доволі подібний (рис.4-6). Процеси накопичення шкідливих речовин у повітрі найбільш активно відбуваються у серпні. Найкращі середньорічні показники метеорологічного потенціалу, тобто найкращу здатність атмосфери до самоочищення, у Сарнах за 2016-2018 рр. можна спостерігати у березні, жовтні. Найкращих показників досягають міста Рівне і Дубно у період з лютого по квітень. Отже, в цілому більш сприятливим для відновлення атмосфери усіх міст є холодний період року.

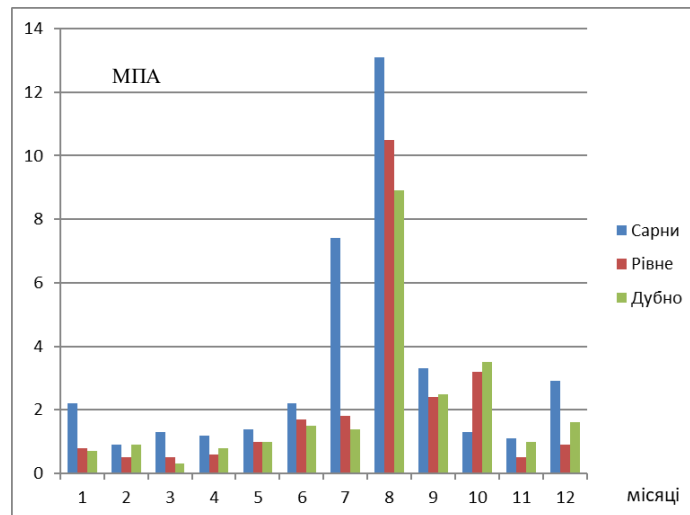

Рис. 1. Зміна метеорологічного потенціалу по місяцях 2016 року у містах Сарни, Рівне, Дубно (за власними обчисленнями)

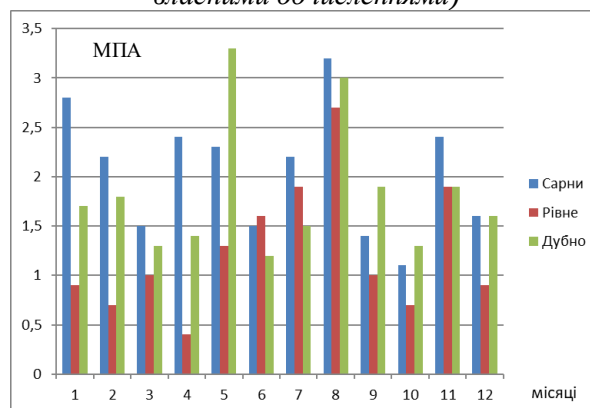

Рис. 2. Зміна метеорологічного потенціалу по місяцях 2017 року у містах Сарни, Рівне, Дубно (за власними обчисленнями)

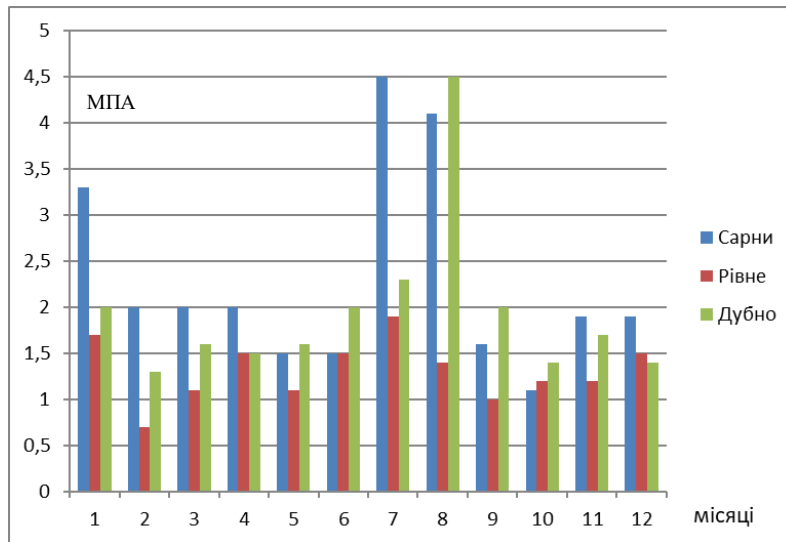

Рис. 3. Зміна метеорологічного потенціалу по місяцях 2018 року у містах Сарни, Рівне, Дубно (за власними обчисленнями)

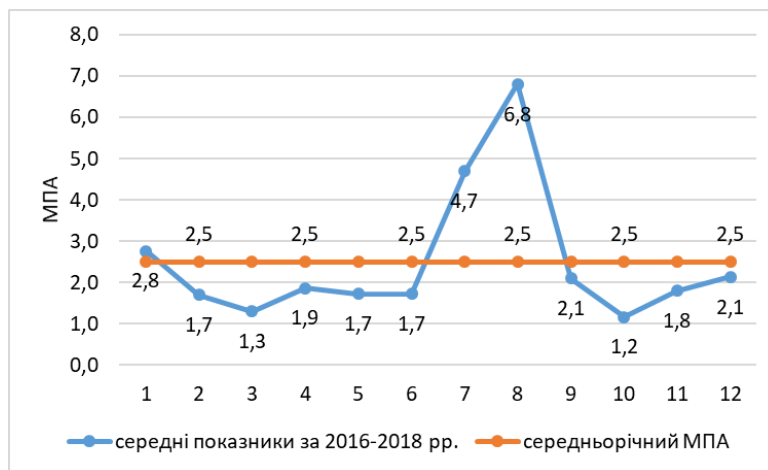

Рис. 4. Сезонний хід середньорічного значення метеорологічного потенціалу в м. Сарни (за власними обчисленнями)

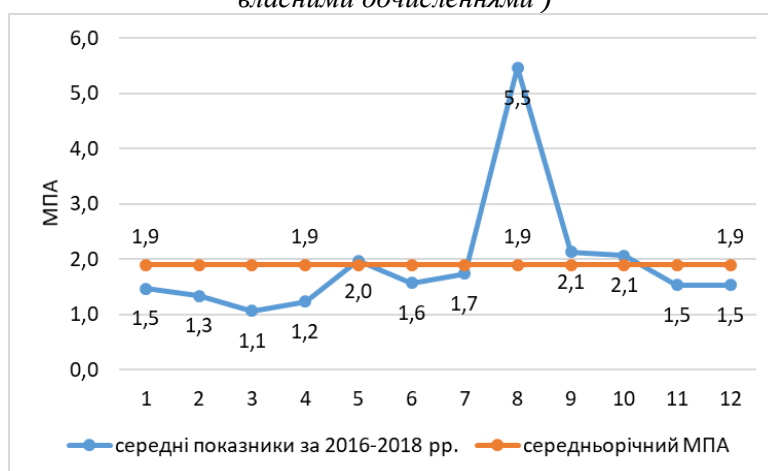

Рис. 5. Сезонний хід середньорічного значення метеорологічного потенціалу в м. Дубно (за власними обчисленнями)

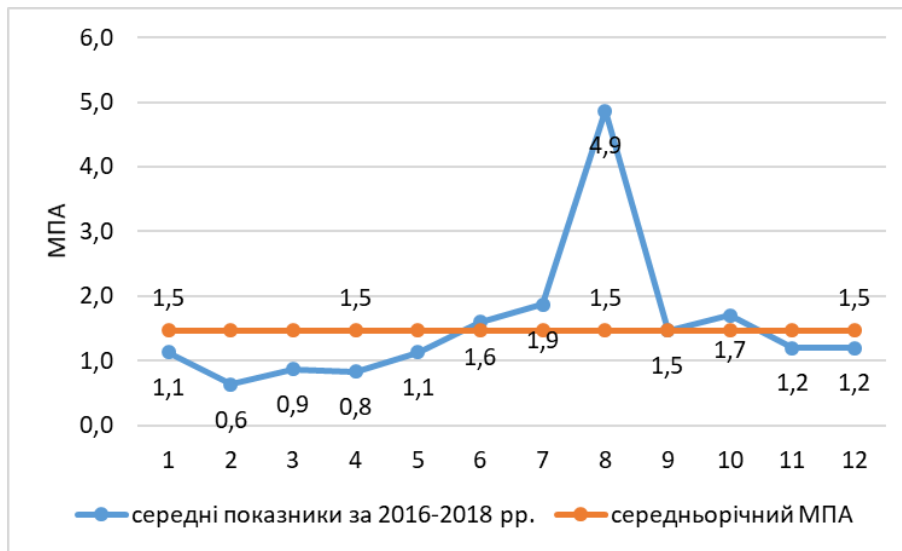

Рис. 6. Сезонний хід середньорічного значення метеорологічного потенціалу в м. Рівне (за власними обчисленнями)

2. У місті Сарни в сезонному ході метеорологічного потенціалу періодів, коли буває приблизно однаково метеорологічних явищ, що сприяють розсіюванню шкідливих речовин і, навпаки, їх накопичуванню, не трапляється. Найбільш рівномірні процеси розсіювання та накопичення шкідливих речовин в атмосферному повітрі можна констатувати в м. Рівне. А період, коли метеорологічний потенціал наближається до значення 1 (одиниця) – то найчастіше весняні та осінні місяці, зокрема травень і листопад. Причому, процеси накопичення все-таки дещо переважають над процесами розсіювання.

Забруднення довкілля формується постійно і є ризиком для здоров'я людини. З рис. 7. можемо зробити висновки, що обсяги викидів від пересувних джерел мали тенденцію зростання до 2010 року, а далі стали відносно стабільними. Зростання викидів в основному було зумовлене збільшенням чисельності автомобілів у користуванні як населення, так і підприємств. Показник викидів від пересувних джерел не підлягає державному статистичному спостереженню, починаючи від 2016 року. Але за результатами математичного моделювання з високим ступенем достовірності можемо прогнозувати подальше скорочення викидів, що пов'язане, насамперед, з розвитком автомобільних екотехнологій та оновленням автопарку автомобілів, які курсують дорогами району, а також з покращенням якісних характеристик пального, яке використовує автотранспорт.

Обсяги викидів від стаціонарних джерел у Сарненському районі також прямують до скорочення, як це вказує рис. 7. З високою достовірністю моделюється тенденція його зниження за допомогою лінійної функції.

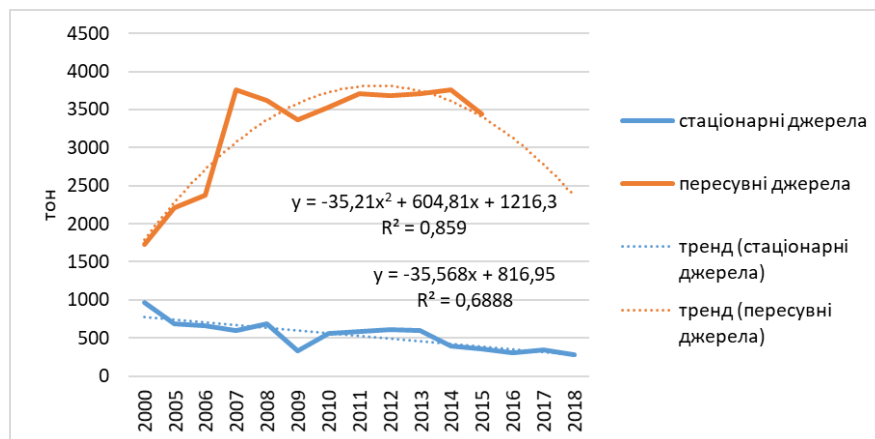

Рис.7. Динаміка викидів шкідливих речовин в атмосферу Сарненського району від стаціонарних та пересувних джерел (в тонах), побудовано за даними [4]

Основними стаціонарними забруднювачами атмосфери є ТОВ «Селищанський гранітний

кар'єр», «Клесівський кар'єр» ДП УПП 43, ТОВ ККНЛ «Технобуд». На їх частку припадає 79,9% всіх забруднень повітря. Хоч ці підприємства значною мірою розміщені й за межами м. Сарни, але вони не можуть не впливати на стан якості повітря у самому місті. Граніто-видобувні підприємства не дотримують нормативів граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин, які встановлені в дозволи на викиди в атмосферне повітря. [6]

Специфікою району є вкрай нерівномірне просторове поширення забруднень, викликане концентрацією граніто-видобувних підприємств на сході Сарненського району. Щільність викидів від цих стаціонарних джерел становить 157 кг/км^2 , проти $183,3 \text{ кг/км}^2$ у 2015 р. [3]. У 2017 р. щільність викидів у Сарненському районі 172 кг/км^2 , у розрахунку на душу населення це становить $3,3 \text{ кг/особу}$, що менше, ніж в середньому по області – $8,2 \text{ кг/особу}$. Проте у 2018 році показники покращилися і становили: щільність викидів $139,7 \text{ кг/км}^2$, в розрахунку на особу – $2,6 \text{ кг/особу}$. Хоча і по області в цілому показники також покращилися – викиди становили по Рівненщині у 2018 році $7,9 \text{ кг/особу}$ [4].

Нині спостерігається зменшення викидів сполук забруднення на таких підприємствах: Клесівський кар'єр, ВК 46, ТзОВ «Теплоенергосервіс», Санаторій «Горинь», КП «Сарникомуненергія», ВВП «Таврида». [4] Основною причиною є зниження виробництва і недостатнє забезпечення паливом комунальної сфери.

За видом забруднюючих речовин на Сарненщині переважає забруднення такими інгредієнтами: пил, сполуки азоту, сірки.

Зафіксоване зменшення середньорічних концентрацій шкідливих речовин у повітрі можна пояснити скороченням викидів від стаціонарних та пересувних джерел. Але водночас це можна пояснити і деяким підвищенням самоочисної здатності атмосфери Сарненщини, що видно з рис. 8.

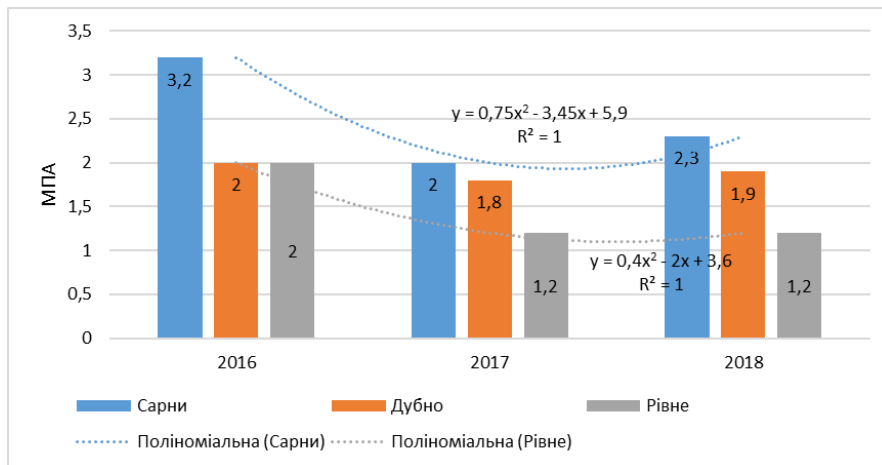

Рис. 8. Динаміка метеорологічного потенціалу у містах Рівненщини за 2016-2018 рр. (за власними обчисленнями)

Особливістю метеорологічних величин та атмосферних явищ є неоднозначність їхнього впливу на формування рівнів забруднення атмосферного повітря.

Слід зазначити, що зв'язок між метеорологічними величинами і рівнем забруднення атмосфери є двостороннім. Під впливом забруднення повітря у містах відбувається зменшення тривалості сонячного сяйва та зміна співвідношення прямої та розсіяної сонячної радіації, що надходить на земну поверхню. Підвищені рівні забруднення атмосферного повітря у містах сприяють частішому утворенню туманів, підвищенню середньої температури порівняно з навколишніми територіями. [12]

Нам же вдалося встановити залежність між величиною метеорологічного потенціалу та середньою максимально-разовою концентрацією забруднюючих речовин у атмосферному повітрі міста Сарни. Базою для дослідження слугували результати власних обчислень метеорологічного потенціалу та дані про стан атмосферного повітря міста Сарненського міськрайонного відділу санепідстанції у 2016-2018 рр.

Існує тісний прямий кореляційний зв'язок між показниками метеорологічного потенціалу та середньою максимально-разовою концентрацією (у мг/м^3) таких речовин: ангідрид сірчистий (коефіцієнт кореляції 0,96), формальдегід (коефіцієнт кореляції 0,75). Математично й графічно така залежність виражена на рис. 9-10.

Для інших речовин, по яких проводили дослідження (діоксиди азоту, водень хлористий, пил недиференційований, цинк), статистично значимих зв'язків не виявлено. Ймовірно, для глибшого аналізу потрібні дані за більш тривалий період спостережень. Проте для ангідриду сірчистого та формальдегіду можемо стверджувати про наявність залежності їх концентрації у атмосферному повітрі міста Сарни від

метеорологічних умов. Коефіцієнт детермінації математичної моделі для ангідриду сірчастого становить 0,92 (рис. 9), що вказує на її високу достовірність, а для формальдегіду значення дещо нижчі, хоча теж перебувають у значимих межах – 0,56 (рис. 10).

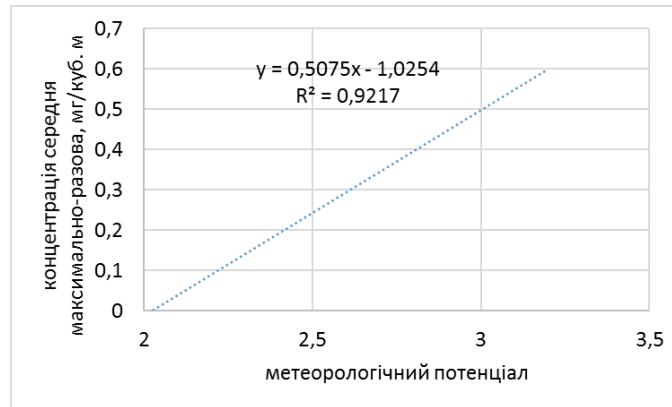

Рис. 9. Математична модель залежності концентрації ангідриду сірчастого у атмосферному повітрі міста Сарни від метеорологічного потенціалу (за власними обчисленнями)

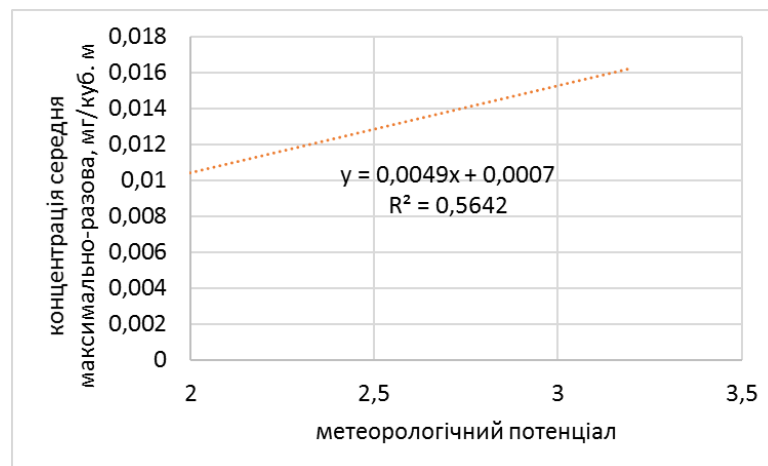

Рис. 10. Математична модель залежності концентрації формальдегіду у атмосферному повітрі міста Сарни від метеорологічного потенціалу (за власними обчисленнями)

У зв'язку з процесами глобального потепління клімату цікавим було дослідити, чи існує взаємозв'язок між метеорологічним потенціалом атмосфери та тепловим режимом.

Проаналізовано тепловий режим міста Сарни за показниками теплового комфорту, які враховують температуру атмосферного повітря за відчуттями людини з урахуванням вологості повітря для теплого періоду року (Індекс спеки) та швидкості повітря для холодного періоду року (Коефіцієнт жорсткості погоди Арнольді). Первинні дані для аналізу отримано із архіву [11].

Охарактеризуємо повторюваність типів погод різного ступеня комфортності по окремих порах року. Для холодного періоду року міста (рис. 11) в тепловому режимі переважає в зимові місяці суворя погода, а у березні, жовтні та листопаді – м'яка погода. Випадки вкрай суворої погоди є дуже рідкісними і трапляються найчастіше в січні. Помірно суворя погода теж повторюється нечасто, хоч і має місце практично щомісяця. Найбільш комфортним серед місяців холодної пори року в м. Сарни є жовтень. Помітної тенденції до погіршення чи поліпшення температурного комфорту холодного періоду року за період 2016-2018 рр. не спостережено.

Проведемо аналогічні характеристики для теплої пори року. На рис. 12 наведено повторюваність характерів теплового впливу на людину при різних значеннях температури комфорту, яка була встановлена на підставі значень Індексу спеки. Погоди, які характеризуються крайнім тепловим дискомфортом і становлять небезпеку та екстремальну небезпеку для людського організму, в м. Сарни упродовж 2016-2018 рр. взагалі не спостерігалися. Температури, що вкладаються у зону комфорту теплового періоду року, мають найбільшу повторюваність у червні та липні, у серпні уже спостерігається деякий їх спад.

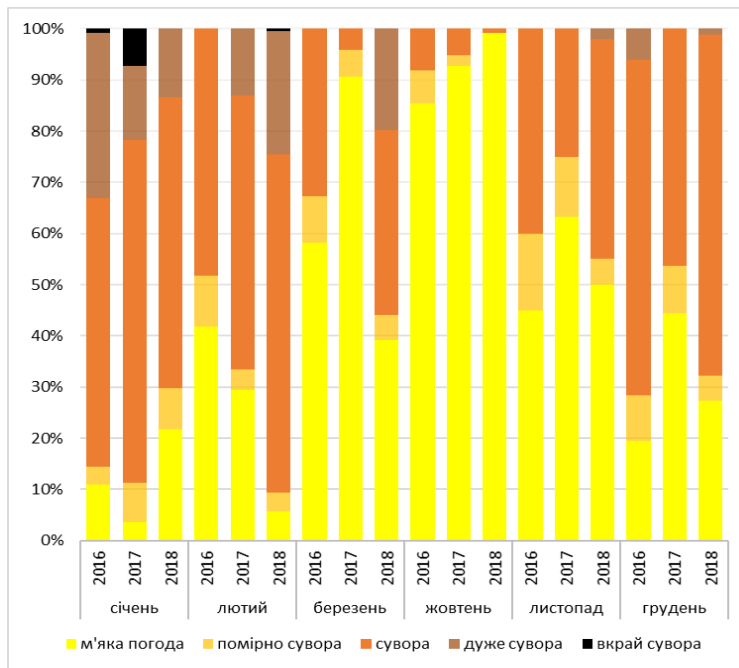

Рис. 11. Повторюваність типу погод, визначених за коефіцієнтом жорсткості погоди Арнольдї у місті Сарни у 2016-2018 рр. (за власними обчисленнями)

Водночас, уже з травня і до серпня проявляються дискомфортні значення Індексу спеки, які характеризуються підвищеними значеннями та інтерпретуються як застереження щодо теплового впливу – «обережно». Причому, за 2016-2018 рр. бачимо зростання повторюваності таких погод.

Однак в цілому не можна не помітити того, що найбільшу повторюваність впродовж теплої пори року мають значення, які знаходяться нижче порогу «зони комфорту». Тобто, переважає прохолодний температурний режим у мікрокліматі міста Сарни в більшість місяців теплої пори року (рис. 12). І ця обставина теж засвідчує про відхилення від температурного комфорту для населення міста. Проте в умовах глобального потепління ситуація може змінитися, коли температура атмосферного повітря поступово зростатиме.

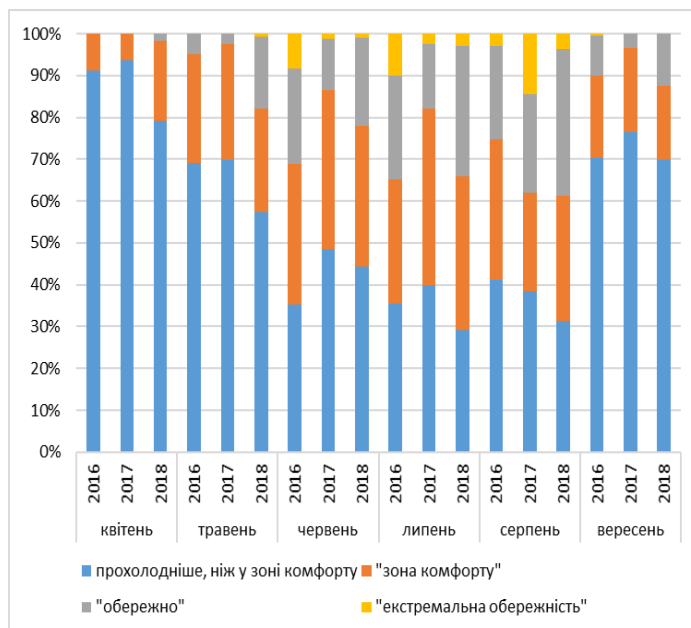

Рис. 12. Повторюваність типів погоди, визначених на основі Індексу спеки у теплу пору року в місті Сарни у 2016-2018 рр. (за власними обчисленнями)

У нашому дослідженні вдалося встановити залежності між значеннями температури комфорту та величиною метеорологічного потенціалу у місті Сарни окремо для холодного та теплого періодів року (рис. 13-14).

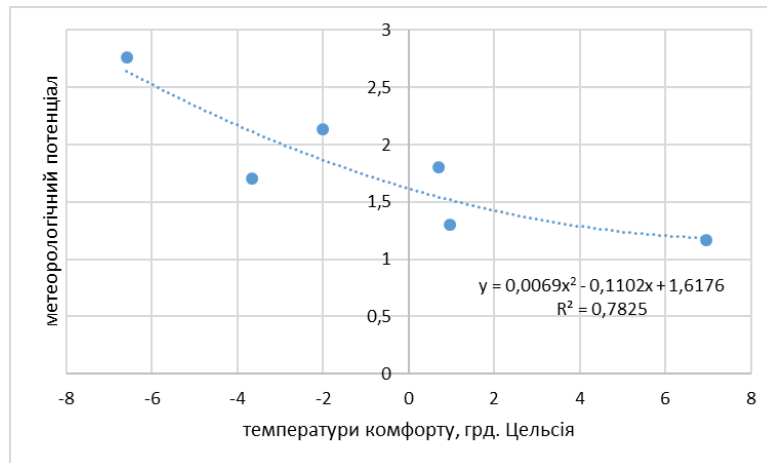

Рис. 13. Залежність метеорологічного потенціалу атмосфери міста Сарни від температури комфорту в холодну пору року за середніми показниками 2016-2018 рр. (за власними обчисленнями)

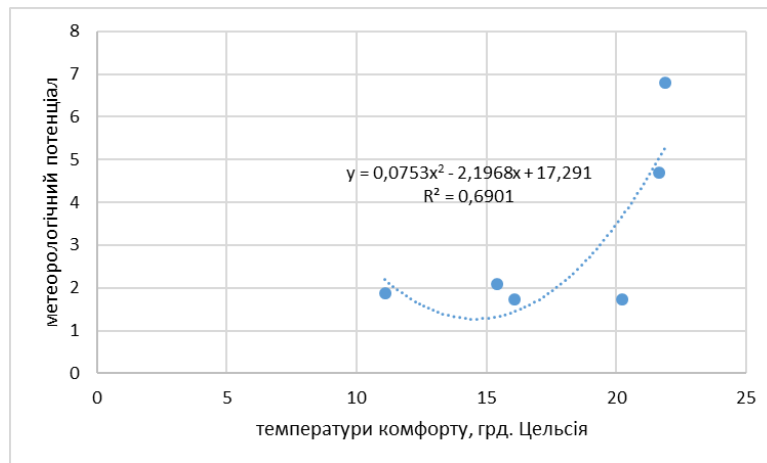

Рис. 14. Залежність метеорологічного потенціалу атмосфери міста Сарни від температури комфорту в теплу пору року за середніми показниками 2016-2018 рр. (за власними обчисленнями)

В холодну пору року залежність більш тісна (коефіцієнт детермінації 0,78), із зниженням температури комфорту значення показника метеорологічного потенціалу зростає (рис. 13). Тобто відбувається погіршення самоочисних здатностей атмосфери. Тому у холодну пору року необхідно особливу увагу приділити якості атмосферного повітря в міському середовищі. Тим більше, що якраз у холодну пору року зростає споживання енергоносіїв, палива, викидів у атмосферу від інтенсивно працюючих енергоустановок стаціонарних джерел тощо.

У теплу пору року із зростанням середньої температури комфорту збільшується метеорологічний потенціал геоурбосистеми Сарни (рис. 14). Тобто, при збільшенні спеки самоочисні здатності атмосфери здатні погіршуватися. Проте сила зв'язку між температурою комфорту та метеорологічним потенціалом у теплу пору року не так сильно проявляється, як у холодну пору року, коефіцієнт детермінації 0,69.

Але при зростанні температури комфорту вище 15°C самоочисні здатності атмосферного повітря стрімко падають (рис. 14). Можемо припустити, що процеси глобального потепління зроблять мікроклімат теплої пори року м. Сарн більш комфортним щодо його теплового режиму, але менш привабливим з точки зору зміни метеорологічного потенціалу.

Висновки. Використовуючи формулу В. А. Барановського, було обчислено метеорологічний потенціал атмосфери міста Сарни та для порівняння міст Рівне і Дубно у 2016-2018 рр. помісячно. Ідентифіковано здатність атмосфери міста Сарни до самоочищення від забруднюючих речовин як незадовільну. Метеорологічний потенціал атмосфери міста характеризується переважанням в повітрі процесів накопичення над процесами розсіювання

шкідливих речовин впродовж всього року. Краще процеси розсіювання шкідливих речовин у повітрі відбуваються у холодний період року, а процеси накопичення – більш активні у липні-серпні.

Якщо порівняти дані про розміщення найбільших джерел забруднення атмосфери області з отриманими результатами розрахунків метеорологічного потенціалу, то помітно, що у Сарненському районі розташовані великі промислові підприємства, а метеорологічний потенціал атмосфери – найгірший у порівнянні з показниками метеорологічного потенціалу інших міст області. З огляду на таку територіальну невідповідність не рекомендуємо створювати нові великі підприємства на Сарненщині. Або ж слід використовувати більш прогресивні технології очистки викидів у атмосферу та посилити моніторинг за станом атмосферного повітря Сарненського району.

Виявлено достовірний прямий тісний зв'язок між концентрацією у атмосферному повітрі м. Сарни забруднюючих речовин (ангідриду сірчистого, формальдегіду) з метеорологічним потенціалом атмосфери, що варто враховувати при здійсненні моніторингу за станом атмосфери. А зважаючи на незадовільні показники метеорологічного потенціалу атмосфери, необхідно впроваджувати подальші заходи до зниження антропогенного впливу на атмосферу. В м. Сарни такі заходи більш актуальні, ніж на півдні Рівненщини.

Встановлено залежності між параметрами теплового режиму атмосфери (значеннями температури комфорту) та величиною метеорологічного потенціалу у м. Сарни для холодного та теплого періодів року. В холодну пору року залежність більш тісна, із зниженням температури комфорту значення показника метеорологічного потенціалу зростає, тобто відбувається погіршення самоочисних здатностей атмосфери. У теплу пору року із зростанням середньої температури комфорту збільшується метеорологічний потенціал атмосфери геоурбосистеми Сарни – із наростанням спеки самоочисні здатності атмосфери міста здатні погіршуватися. За нашим припущенням, процеси глобального потепління трансформують мікроклімат теплої пори року в м. Сарни в напрямку покращення комфортності його теплового режиму, але водночас це погіршить параметри метеорологічного потенціалу атмосфери міста.

Дослідження потребують продовження для пошуку відповідей на питання про методи та заходи щодо регулювання мікроклімату міста.

Список використаних джерел:

1. Безуглая Э.Ю. Метеорологический потенциал и климатические особенности загрязнения воздуха городов. Л.: Гидрометеиздат, 1980. 184 с.
2. Влияние застройки и элементов благоустройства на микроклимат жилой территории: обзор / [обзор составлен Леонтьевой К. С.]. М.: ЦНТИ по стр. и арх., 1968. 37 с.
3. Довкілля Рівненщини. Доповідь про стан навколишнього середовища у Рівненській області у 2016 р. Рівне, 2017. 222 с.
4. Довкілля Рівненщини. Доповідь про стан навколишнього середовища у Рівненській області у 2018 р. Рівне, 2019. 236 с.
5. Екологічна енциклопедія: в 3 т / голов. редкол.: Толстоухов А. В. (голова) [та ін.]. К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. (Є – Н). Т. 1. 2007. 416 с.
6. Екологічний паспорт. Рівненська область. Рівне, 2018. 107 с.
7. Коротун І.М., Коротун Л.К. Географія Рівненської області. Рівне, 1996. 274 с.
8. Максименко Н.В., Хоружа Н.В. Просторова оцінка метеорологічного потенціалу території Полтавської області. // Людина та довкілля. Проблеми неоекології. № 1-2(25). 2016. С. 37-46.
9. Мартазінова В. Ф., Іванова О. К. Сучасний клімат Київської області. К.: АБЕРС, 2010. 70 с.
10. Руководство по специализированному обслуживанию экономики климатической информацией, продукцией и услугами / Под редакцией д-ра геогр. наук, профессора Н.В. Кобышевой. СПб., 2008. 336 с.
11. Сарни. Метеостанция. URL: <https://meteopost.com/weather/archive/>
12. Сніжко С.І., Шевченко О.Г. Урбометеорологічні аспекти забруднення атмосферного повітря великого міста. К.: Видавництво географічної літератури «Обрії», 2011. 297 с.
13. Щербань М. И. Микроклиматология: учеб. для вузов. К.: Вища школа, 1985. 222 с.
14. Weatherbase. URL: <http://www.weatherbase.com/>

Список использованных источников:

1. Безуглая Э.Ю. Метеорологический потенциал и климатические особенности загрязнения воздуха городов. Л.: Гидрометеиздат, 1980. 184 с.
2. Влияние застройки и элементов благоустройства на микроклимат жилой территории: обзор / [обзор составлен Леонтьевой К. С.]. М.: ЦНТИ по стр. и арх., 1968. 37 с.
3. Окружающая среда Ровенской области. Доклад о состоянии окружающей среды в Ровенской области в 2016 г. Ровно, 2017. 222 с.
4. Окружающая среда Ровенской области. Доклад о состоянии окружающей среды в Ровенской области в 2018 г. Ровно, 2019. 236 с.
5. Экологическая энциклопедия: в 3 т / глав. редкол.: Толстоухов А. В. (председатель) [и др.]. К.: ООО «Центр экологического образования и информации», 2007. (Е – Н). Т. 1. 2007. 416 с.
6. Экологический паспорт. Ровенская область. Ровно, 2018. 107 с.
7. Коротун И.М., Коротун Л.К. География Ровенской области. Ровно, 1996. 274 с.
8. Максименко Н.В., Хоружа Н.В. Пространственная оценка метеорологического потенциала территории Полтавской области. // Человек и окружающая среда. Проблемы неоекология. № 1-2(25). 2016. С. 37-46.
9. Мартазінова В. Ф., Іванова О. К. Современный климат Киевской области. К.: АБЕРС, 2010. 70 с.
10. Руководство по специализированному обслуживанию экономики климатической информацией, продукцией и услугами / Под редакцией д-ра геогр. наук, профессора Н.В. Кобышевой. СПб., 2008. 336 с.
11. Сарны. Метеостанция. URL: <https://meteopost.com/weather/archive/>

12. Снижко С.И., Шевченко А.Г. Урбометеорологические аспекты загрязнения атмосферного воздуха большого города. К.: Издательство географической литературы «Обрії», 2011. 297 с.
13. Щербань М. И. Микроклиматология : учеб. для вузов. К.: Вища школа, 1985. 222 с.
14. Weatherbase. URL: <http://www.weatherbase.com/>

References:

1. Bezuglaya E.YU. Meteorological potential and climatic features of urban air pollution. Leningrad : Hydrometeoizdat, 1980. 184 p.
2. Influence of building and improvement elements on the microclimate of a residential area: a review / [the review was compiled by K. S. Leontyeva.]. Moscow: Center for Scientific and Technical Information on Construction and Architecture, 1968. 37 p.
3. Environment of Rivne region. Report on the state of the environment in Rivne region in 2016. Rivne, 2017. 222 p.
4. Environment of Rivne region. Report on the state of the environment in Rivne region in 2018. Rivne, 2019. 236 p.
5. Ecological encyclopedia: 3 T / head. editor: Tolstoukhov AV (chairman) [etc.]. Kiev: LLC «Center for Environmental Education and Information», 2007. (С – Н). Т. 1. 2007. 416 p.
6. Ecological passport. Rivne region. Rivne, 2018. 107 с.
7. Korotun I.M., Korotun L. K. Geography of Rivne region. Rivne, 1996. 274 p.
8. Maksimenko N. V., Horuzhy N. V. Evaluation of spatial weather potential in Poltava region. // Man and the environment. Problems of neoeology. № 1-2(25). 2016. P. 37-46.
9. Martazanova V. F., Ivanova O. K. Modern climate of Kiev region. Kiev : AVERS, 2010. 70 p.
10. Guide to specialized services for the economy with climate information, products and services / Edited by Dr. Geogr. Sciences, Professor N.V. Kobysheva. St. Petersburg, 2008. 336 p.
11. Sarny. Meteorological station. URL: <https://meteopost.com/weather/archive/>
12. Snizhko SI, Shevchenko OG Urban meteorological aspects of air pollution in a large city. Kiev: Publishing house of geographical literature «Obriyi», 2011. 297 p.
13. Shcherban M.I. Microclimatology: textbook. for universities. Kiev: Vyshcha shkola, 1985. 222 p.
14. Weatherbase. URL: <http://www.weatherbase.com/>

Надійшла до редколегії 07.12.2020

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

1. *Андрусак Наталія Степанівна* – кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної географії та рекреаційного природокористування, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна, туристична агенція «Buktravel», м. Чернівці, Україна, e-mail: n.andrusyak@chnu.edu.ua.
2. *Аніпко Наталія Петрівна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної географії та рекреаційного природокористування, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна, туристична агенція «Buktravel», м. Чернівці, e-mail: n.anipko@chnu.edu.ua.
3. *Арпуль Оксана Володимирівна* – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри готельно-ресторанної справи, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна.
4. *Батиченко Світлана Павлівна* – кандидат географічних наук, старший викладач, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна, e-mail: batychenko_sveta@ukr.net.
5. *Белюсова Наталія Володимирівна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри землеустрою та кадастру, Національний авіаційний університет, Київ, Україна, e-mail: belousova-69@ukr.net.
6. *Гринюк Олег Юрійович* – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії України, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: m.greenston@gmail.com.
7. *Масляк Петро Олексійович* – доктор географічних наук, професор, професор кафедри географії України, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: petro_maslyak@ukr.net.
8. *Мельник Людмила Вікторівна* – кандидат географічних наук, асистент кафедри економіки підприємства, економічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: lysil@ukr.net.
9. *Мутасова Сніжана Анатоліївна* – завідувач навчальної лабораторії, Поліський національний університет, м. Житомир, Україна, e-mail: mut.snezha@ukr.net.
10. *Пушка Ольга Сергіївна* – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри готельно-ресторанної справи, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна.
11. *Рашиєвська Дар'я Андріївна* – студентка кафедри географії України, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: darinkarash@gmail.com.
12. *Романів Оксана Яківна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри геології та гідрології, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, Україна, e-mail: okromaniv@gmail.com.
13. *Смирнов Ігор Георгійович* – доктор географічних наук, професор, професор кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: smyrnov_ig@ukr.net.
14. *Смик Оксана Степанівна* – кандидат географічних наук, старший лаборант кафедри соціальної географії та рекреаційного природокористування, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна, e-mail: o.smuk@chnu.edu.ua.
15. *Смочко Наталія Михайлівна* – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму і географії, Мукачівський державний університет, м. Мукачеве, Україна, e-mail: natazak@ukr.net, <http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>.
16. *Тищенко Світлана Володимирівна* – кандидат економічних наук, доцент, Поліський національний університет, м. Житомир, Україна, e-mail: kadiss@ukr.net.
17. *Тсуй Джібо* – аспірант кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
18. *Уліганець Сергій Іванович* – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри географії України, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: uliganecz@ukr.net.
19. *Чернишова Таїсія Миколаївна* – кандидат біологічних наук, доцент, Поліський національний університет, м. Житомир, Україна, e-mail: taisiya_1983@ukr.net.
20. *Шаран Лариса Олександрівна* – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри готельно-ресторанної справи, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна, e-mail: Larisharan@ukr.net.
21. *Шаран Андрій Васильович* – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технології та переробки зерна, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна.
22. *Шинкаренко Уляна Юріївна* – студентка кафедри географії України, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: ulya.shinkarenko11@gmail.com.
23. *Янелло Лариса Станіславівна* – студентка, Технічний університет «Люблінська Політехніка», м. Люблін, Республіка Польща, e-mail: leercattus@gmail.com.

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ

1. *Андрусак Наталья Степановна* – кандидат биологических наук, доцент, доцент кафедры социальной географии и рекреационного природопользования, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина, туристическое агентство «Buktravel», г. Черновцы, Украина, e-mail: n.andrusyak@chnu.edu.ua.
2. *Анирко Наталья Петровна* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры социальной географии и рекреационного природопользования, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина, туристическое агентство «Buktravel», г. Черновцы, e-mail: n.anirko@chnu.edu.ua.
3. *Арпуть Оксана Владимировна* – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры гостинично-ресторанного дела, Национальный университет пищевых технологий, г. Киев, Украина.
4. *Батыченко Светлана Павловна* – кандидат географических наук, Национальный университет пищевых технологий, г. Киев, Украина, e-mail: batychenko_sveta@ukr.net.
5. *Белюсова Наталья Владимировна* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры землеустройства и кадастра, Национальный авиационный университет, Киев, Украина, e-mail: belousova-69@ukr.net.
6. *Гринюк Олег Юрьевич* – кандидат географических наук, доцент кафедры географии Украины, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина, e-mail: m.greenston@gmail.com.
7. *Масляк Петр Алексеевич* – доктор географических наук, профессор, профессор кафедры географии Украины, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина e-mail: petro_maslyak@ukr.net.
8. *Мельник Людмила Викторовна* – кандидат географических наук, ассистент кафедры экономики предприятия, экономический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина, e-mail: lysil@ukr.net.
9. *Мутасова Снежана Анатольевна* – заведующий учебной лаборатории, Полесский государственный университет г. Житомир, Украина, e-mail: mut.snezha@ukr.net.
10. *Пушка Ольга Сергеевна* – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры гостинично-ресторанного дела, Национальный университет пищевых технологий, г. Киев, Украина.
11. *Рашевська Дарья Андреевна* – студентка кафедры географии Украины, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина, e-mail: darinkarash@gmail.com.
12. *Романив Оксана Яковлевна* – кандидат географических наук, доцент, Национальный университет водного хозяйства и природопользования, доцент кафедры геологии и гидрологии, г. Ровно, Украина, e-mail: okromaniv@gmail.com.
13. *Смирнов Игорь Георгиевич* – доктор географических наук, профессор, профессор кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина, e-mail: smyrnov_ig@ukr.net.
14. *Смык Оксана Степановна* – кандидат географических наук, старший лаборант кафедры социальной географии и рекреационного природопользования, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина, e-mail: o.smuk@chnu.edu.ua.
15. *Смочко Наталья Михайловна* – кандидат географических наук, доцент, заведующий кафедрой туризма и географии, Мукачевский государственный университет, г. Мукачево, Украина, e-mail: natazak@ukr.net, <http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>.
16. *Тищенко Светлана Владимировна* – кандидат экономических наук, доцент, Полесский государственный университет, г. Житомир, Украина, e-mail: kadiss@ukr.net.
17. *Тсуй Джибо* – аспирант кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
18. *Улиганец Сергей Иванович* – кандидат географических наук, доцент, заведующий кафедрой географии Украины, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина, e-mail: uliganez@ukr.net.
19. *Чернышова Таисия Николаевна* – кандидат биологических наук, доцент, Полесский государственный университет, г. Житомир, Украина, e-mail: taisiya_1983@ukr.net.
20. *Шаран Лариса Александровна* – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры гостинично-ресторанного дела, Национальный университет пищевых технологий, г. Киев, Украина, e-mail: Larisharan@ukr.net.
21. *Шаран Андрей Васильевич* – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры технологии и переработки зерна, Национальный университет пищевых технологий, г. Киев, Украина.
22. *Шинкаренко Ульяна Юрьевна* – студентка кафедры географии Украины, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина, e-mail: ulya.shinkarenko11@gmail.com.
23. *Янелло Лариса Станиславовна* – студентка, Технический университет «Люблинская политехника», г. Люблин, Республика Польша, e-mail: leercattus@gmail.com.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

1. *Andrusiak Natalia Stepanivna* – PhD in Biology, Associate Professor, Assistant Professor of Social Geography and Recreational Nature Management Department, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Buktravel Travel Agency, Chernivtsi, Ukraine, e-mail: n.andrusyak@chnu.edu.ua.
2. *Anipko Nataliia Petrivna* – PhD in Geography, Associate Professor, Assistant Professor of Social Geography and Recreational Nature Management Department, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Buktravel Travel Agency, Chernivtsi, Ukraine, e-mail: n.anipko@chnu.edu.ua.
3. *Arpul Oksana Vladimirovna* – Candidate of Technical Sciences Associate Professor, Assistant Professor of Hotel and Restaurant Business Department, National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine.
4. *Batychenko Svitlana Pavlivna* – Candidate of Geographic Sciences, National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine, e-mail: batychenko_sveta@ukr.net.
5. *Bielousova Natalya Vladimirovna* – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Land Management and Cadastre Department, National aviation University of Kyiv, Ukraine, e-mail: belousova-69@ukr.net.
6. *Grinyuk Oleg Yuriyovych* – Candidate of Geographical Sciences, Assistant Professor of Geography of Ukraine Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: m.greenston@gmail.com.
7. *Maslyak Petro Oleksiiovych* – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Professor of Geography of Ukraine Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: petro_maslyak@ukr.net.
8. *Melnik Lyudmila Viktorivna* – Candidate of Geographic Sciences, Assistant Professor of Business Economics Department, Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: lysil@ukr.net.
9. *Mutasova Snizhana Anatoliivna* – Head of Training Laboratory, Polissia National University, Zhytomyr, Ukraine, e-mail: mut.snezha@ukr.net.
10. *Pushka Olga Sergeevna* – Candidate of Technical Sciences Associate Professor, Assistant Professor of Hotel and Restaurant Business Department, National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine.
11. *Rashevskia Daria Andriyivna* – Student of Geography of Ukraine Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: darinkarash@gmail.com.
12. *Romaniv Oksana Yakivna* – Candidate of Geography, Associate Professor, Assistant Professor of Geology and Hydrology Department, National University of Water and Environmental Engineering, e-mail: okromaniv@gmail.com.
13. *Smyrnov Igor Georgiyovich* – Doctor of Geography Sciences, Professor, Professor of Country Studies and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: smyrnov_ig@ukr.net.
14. *Smyk Oksana Stepanovna* – Candidate of Geographical Sciences, Senior Laboratory Assistant of Social Geography and Recreational Nature Management Department, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine, e-mail: o.smuk@chnu.edu.ua.
15. *Smochko Nataliia Mykhailivna* – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Head of Tourism and Geography Department, Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine, e-mail: natatak@ukr.net, <http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>.
16. *Tyshchenko Svitlana Volodymyrivna* – Candidate of Economic Sciences, Associate professor, Polissia National University, Zhytomyr, Ukraine, e-mail: kadiss@ukr.net.
17. *Tsui Jibo* – PHD student Country Studies and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
18. *Uliganets Sergey Ivanovych* – PhD Geography, Associate Professor, Head of Geography of Ukraine Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: uliganez@ukr.net.
19. *Chernyshova Taisiia Nikolaevna* – Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Polissia National University, Zhytomyr, Ukraine, e-mail: taisiya_1983@ukr.net.
20. *Sharan Larisa Alexandrovna* – Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Hotel and Restaurant Business Department, National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine, e-mail: Larisharan@ukr.net.
21. *Sharan Andrey Vasilyevich* – Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Gran Technology and Processing Department, National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine.
22. *Shinkarenko Ulyana Yuriyivna* – Student of Geography of Ukraine Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: ulya.shinkarenko11@gmail.com.
23. *Janello Larisa Stanislavovna* – Student, Lublin University of Technology «Politechnika Lubelska», Lublin, Republic of Poland, e-mail: leercattus@gmail.com.

I. ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ

<i>Смирнов І.Г., Тсуї Джібо</i> АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID -19	3
<i>Батиченко С.П., Уліганець С.І., Мельник Л.В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛІКУВАЛЬНИХ ТУРІВ	14
<i>Тищенко С.В., Чернишова Т.М. Мутасова С.А.</i> ВИКОРИСТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ПОДІЄВОМУ ТУРИЗМІ	22
<i>Пушка О.С., Шаран Л.О., Артуль О.В., Шаран А.В.</i> ЕТНІЧНА УКРАЇНСЬКА КУХНЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	29
<i>Шинкаренко У.Ю., Рашевська Д.А., Гринюк О.Ю.</i> РОЗРОБКА ДВОДЕННОГО НАВЧАЛЬНОГО ПІШОХІДНОГО МАРШРУТУ СВИДИВЕЦЬКИМ МАСИВОМ	36
<i>Андрусяк Н.С., Аніпко Н.П., Смик О.С.</i> АНАЛІЗ ПОПИТУ ТУРИСТІВ М. ЧЕРНІВЦІ ЗА НАПРЯМКОМ ЄГИПЕТ У 2020 РОЦІ	45

II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЇНОЗНАВСТВА

<i>Смочко Н.М.</i> АНАЛІЗ ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ МІЖ НИМИ	51
<i>Белоусова Н.В.</i> НАУКОВІ ПІДХОДИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	59
<i>Масляк П.О.</i> ГЕОГРАФІЧНІ МЕТОДИ ЛОКАЛІЗАЦІЇ МІСЦЬ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ (НА ПРИКЛАДІ БИТВИ ПРИ СИНІХ ВОДАХ)	64

III. ПРИРОДНИЧА ГЕОГРАФІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

<i>Романів О.Я., Янелло Л.С.</i> МЕТЕОРОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АТМОСФЕРИ МІСТА САРНИ ТА ЙОГО ГЕОЕКОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ	70
<i>ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ</i>	84

СОДЕРЖАНИЕ

I. ГЕОГРАФИЯ РЕКРЕАЦИИ И ТУРИЗМА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ

<i>Смирнов И.Г., Тсуи Джиро</i> АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВОЕННОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID -19	3
<i>Батыченко С.П., Улиганец С.И., Мельник Л.В.</i> ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ЛЕЧЕБНЫХ ТУРОВ	14
<i>Тищенко С.В., Чернышова Т.Н., Мутасова С.А.</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В СОБЫТИЙНОМ ТУРИЗМЕ	22
<i>Пушка О.С., Шаран Л. А., Артуль О.В., Шаран А.В.</i> ЭТНИЧЕСКАЯ УКРАИНСКАЯ КУХНЯ, КАК ЭЛЕМЕНТ ГАСТРОНОМИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ	29
<i>Шинкаренко У.Ю., Рашевская Д.А., Гринюк О.Ю.</i> РАЗРАБОТКА ДВУХДНЕВНОГО УЧЕБНОГО ПЕШЕХОДНОГО МАРШРУТА СВИДОВИЦКИМ МАСИВОМ	36
<i>Андрусяк Н.С., Анипко Н.П., Смык О.С.</i> АНАЛИЗ СПРОСА ТУРИСТОВ Г. ЧЕРНОВЦЫ ПО НАПРАВЛЕНИЮ ЕГИПЕТ В 2020 ГОДУ	45

II. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕСТВЕННОЙ ГЕОГРАФИИ И СТРАНОВЕДЕНИЯ

<i>Смочко Н.М.</i> АНАЛИЗ ПОНЯТИЙНО-ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИХ СИСТЕМ ОБЩЕСТВЕННОЙ ГЕОГРАФИИ И ВЗАИМОСВЯЗЕЙ МЕЖДУ НИМИ	51
<i>Белоусова Н.В.</i> НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ	59
<i>Масляк П.А.</i> ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ ЛОКАЛИЗАЦИИ МЕСТ ИСТОРИЧЕСКИХ ПРОИСШЕСТВИЙ (НА ПРИМЕРЕ БИТВЫ У СИНИХ ВОД)	64

III. ЕСТЕСТВЕННАЯ ГЕОГРАФИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

<i>Романив О.Я., Янелло Л.С. МЕТЕОРОЛОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ АТМОСФЕРЫ ГОРОДА САРНЫ И ЕГО ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ</i>	70
---	----

<i>ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ</i>	84
------------------------------	----

LIST OF CONTENTS

I. GEOGRAPHY OF RECREATION AND TOURISM: THEORETICAL AND APPLIED ISSUES

<i>Smyrnov I.G., Tsui Jibo</i> ACTUAL PROBLEMS OF MILITARY TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE UNDER COVID-19 PANDEMIC CONDITIONS	3
<i>Batychenko S., Uliganets S., Melnik L.V.</i> FEATURES OF ORGANIZATION MEDICAL TOURS	14
<i>Tyshchenko S.V., Chernyshova T.N. Mutasova S.A.</i> USE OF ORGANIZATION AND ENGINEERING IN EVENT TOURISM	22
<i>Pushka O.S., Sharan L.A., Arpul O.V., Sharan A.V.</i> ETHNIC UKRAINIAN CUISINE AS AN ELEMENT GASTRONOMIC TOURISM IN UKRAINE	29
<i>Shinkarenko U.Y., Rashevskaya D.A., Grinyuk O.Y.</i> DEVELOPMENT OF A TWO-DAY TRAINING PEDESTRIAN ROUTE BY THE SVIDOVITSKY MASSIVE	36
<i>Andrusiak N.S., Anipko N.P., Smyk O.S.</i> ANALYSIS OF TOURIST DEMAND CHERNIVTSI IN THE DIRECTION OF EGYPT IN 2020	45

II. CURRENT PROBLEMS OF SOCIAL GEOGRAPHY AND COUNTRY STUDIES

<i>Smochko N.M.</i> ANALYSIS OF THE CONCEPTUAL-TERMINOLOGICAL SYSTEMS OF SOCIAL GEOGRAPHY AND RELATIONSHIPS BETWEEN THEM	51
<i>Bielousova N.V.</i> SCIENTIFIC APPROACHES OF SOCIAL AND GEOGRAPHICAL RESEARCH OF INCLUSIVE TOURISM IN UKRAINE	59
<i>Masliak P.O.</i> GEOGRAPHICAL METHODS OF LOCALIZATION OF HISTORICAL EVENTS (ON THE EXAMPLE OF THE BATTLE OF THE BLUE WATERS)	64

III. NATURAL GEOGRAPHY: THEORY AND PRACTICE

<i>Romaniv O.Y., Janello L.S.</i> METEOROLOGICAL POTENTIAL OF THE ATMOSPHERE OF THE SARNY AND ITS GEOECOLOGICAL SIGNIFICANCE	70
--	----

<i>INFORMATION ABOUT AUTHORS</i>	84
----------------------------------	----